

BİLGİ DÜNYASI

INFORMATION WORLD

Cilt/Volume: 24

Sayı/Number: 2

Aralık/December 2023

e-ISSN: 2148-354X

Haber Okuryazarlığı Eğitimi Alan Öğrencilerin Haber Algısı
İpek ŞENCAN, İrem SOYDAL

Akran Makale Atıf Etkisi: Türkiye Adresli Bilgibilim Makaleleri Üzerine Bir Deneme
Mücella Sena KÖKSAL, Umut AL

Türkiye'deki Üniversitelerin Açık Erişim Arşivleri ve Politikaları
Özge SARI, Güleda DOĞAN

**Ekoterapötik Mekânlar Bağlamında Kütüphaneler: Mersin Büyükşehir Belediyesi
Adres Okuma Salonu**
Ozan KIRTAY

**Myongji Üniversitesi Kütüphanesi Deneyimi: ERASMUS+ Personel Değişim Programının
Üniversite Kütüphanecilerinin Mesleki Gelişimine Etkisi**
Ece TUFANYAZICI, Fatma BİLEK

BİLGİ DÜNYASI

INFORMATION WORLD

Altı ayda bir yayımlanır / *Published twice a year*

e-ISSN: 2148-354X

SAHİBİ / OWNER

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği Adına
On the behalf of the University and Research Librarians Association

Fatih Kumsel

BAŞ EDITÖR / EDITOR-IN-CHIEF

Doç. Dr. Semanur Öztemiz, *Hacettepe Üniversitesi (semanuroztemiz@gmail.com)*

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD MEMBERS

Dr. Zeynep Akdoğan, *Ankara Üniversitesi*

Dr. Elsa Bitri, *Arnavutluk Ulusal Kütüphanesi*

Dr. Nilay Cevher, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi*

Arş. Gör. Onur Çiffiliz, *Hacettepe Üniversitesi*

Öğr. Gör. Dr. Korcan Doğan, *Ankara Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Demet Işık, *Ankara Üniversitesi*

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Engin Koç, *Başkent Üniversitesi*

Dr. Öznur Özaltın, *Hacettepe Üniversitesi*

Meltem Özkan, *Bağımsız Araştırmacı*

Dr. Öğr. Üyesi Varol Saydam, *Marmara Üniversitesi*

Elçin Keleş Ziya, *Bağımsız Araştırmacı*

Sefa Ziya, *Online Bilgi A.Ş.*

YAYINCILIK HİZMETLERİ / PUBLISHING SERVICES

Akdema Bilişim Yayıncılık ve Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
Akdema Informatics, Publishing, and Consultancy Trade LLC
www.akdema.com

Bilgi Dünyası Dergisi, **Scopus**, **Library and Information Science Abstracts (LISA)**, **EBSCOHOST- Library and Information Science Technology Abstracts** ve **TÜBİTAK-ULAKBİM TR Dizin Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanlarında** dizinlenmektedir. E-LIS ve **DOAJ (Directory of Open Access Journals)** ve **Index Copernicus**'da da açık erişimdedir.

Information World journal is being permanently indexed in Scopus, Library and Information Science Abstracts (LISA), EBSCOHOST- Library and Information Science Technology Abstracts and TUBITAK-ULAKBİM TR Index Social Sciences and Humanities Databases and is available by open access through E-LIS, DOAJ (Directory of Open Access Journals) and Index Copernicus.

Haber Okuryazarlığı Eğitimi Alan Öğrencilerin Haber Algısı

News Perception Among Students with News Literacy Training

İpek ŞENCAN, İrem SOYDAL

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atf yapmak için / To cite this article:

Şencan, İ. ve Soydal, İ. (2023). Haber okuryazarlığı eğitimi alan öğrencilerin haber algısı. *Bilgi Dünyası*, 24(2), 109-139. doi: 10.15612/BD.2023.717

Makale türü / Paper type: Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.15612/BD.2023.717

Geliş Tarihi / Received: 12.07.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 09.10.2023

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 20.12.2023

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, Türkiye.

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <https://bd.org.tr>

Haber Okuryazarlığı Eğitimi Alan Öğrencilerin Haber Algısı*

İpek ŞENCAN** , İrem SOYDAL **

Öz

Günlük yaşamda önemli bir yer tutan haber; gündemle, çevrede gerçekleşen olaylarla, farklı gelişmelerle ilgili bilgilenebilir ve hatta alınan kararlara etki edebilme potansiyeli olan bir bilgi türü şeklinde tanımlanabilir. Dijital ortamların kullanımının ve kullanıcı etkileşiminin artmasıyla, alışlagelmış gazetecilik bakış açısıyla yapılan haber tanımı sınırlı kalabilmektedir. Bu durum, değişen medya ortamına ve bunun etkilerine odaklanan haber okuryazarlığı eğitiminde haberin nasıl tanımlanması gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir. Bu noktada, haber kullanıcılarının haberi nasıl algıladıkları ve nasıl tanımladıklarını anlamaya çalışmak önemlidir. Bu çalışmada, bir grup lisans öğrencisinin eleştirel düşünmeyi temel alan haber okuryazarlığı eğitimi almadan önce ve aldıktan sonraki haber algılarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yarı deneysel araştırma tasarımı kullanılarak, eğitim öncesi ve sonrasında öğrencilere öz değerlendirme testleri ile ön ve son testler uygulanmıştır. Bu testlerle öğrencilerin, haber kavramını bilme bakımından kendilerini nasıl değerlendirdikleri, haberi farklı örnekler içerisinde ayırt edip edemedikleri ve nasıl tanımladıklarından yola çıkılarak haber algıları anlaşılmasına çalışılmıştır. Sonuçta, haber kavramını bilme yönünden öğrenciler kendilerini özellikle eğitim sonrasında daha yüksek puanlarla değerlendirmişlerdir. Farklı içeriklere yönelik örnekler arasında haberi ayırt etme bakımından da öğrencilerin genelde iyi bir performans sergiledikleri ancak eğitim sonrasında yarıdan fazlasının köşe yazısı türündeki örneği de haber olarak işaretledikleri belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin eğitim sonrasındaki tanımlarında, “doğru”, “güvenilir”, “kesin”, “SN1K kuralına uygun” gibi haber niteliklerine odaklanan ifadeler kullandıkları görülmüştür. Tüm bunlardan hareketle, haber kullanıcılarının bir içeriğe haber niteliği atfederken haber okuryazarlığının temelini oluşturan eleştirel düşünme becerilerini kullanmalarının önemli olduğu söylenebilir. Bu becerilerin bireylere kazandırılabilmesi, yaşam boyu öğrenme pratiklerine uyarlanmış, zamana yayılmış ve farklı seviyelere uygun bilgi, haber gibi okuryazarlık türleri ya da eleştirel düşünmeye yönelik olarak tasarlanacak eğitimlerle mümkün hale gelebilir.

Anahtar sözcükler: Haber, haber algısı, haber tanımlama, haber okuryazarlığı, eleştirel düşünme.

* Bu makale, İpek Şencan'ın Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde 2020 yılında tamamladığı doktora tezine dayanmaktadır. Ayrıca, makaledeki bulguların bir kısmı Avrupa Bilgi Okuryazarlığı Konferansında (ECIL 2021) bildirisi olarak sunulmuştur (Şencan ve Soydal, 2021, s. 68). Makale, bildiri özeti genişletilmiş tam metin sürümüdür.

** Hacettepe Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara {ipeksencan, soydal}@hacettepe.edu.tr

News Perception Among Students with News Literacy Training*

İpek ŞENCAN** , İrem SOYDAL**

Abstract

News, as an information type, occupies a significant place in daily life, providing awareness of current events, developments in the surrounding environment, and even influencing decision-making. However, with the increasing use of digital platforms and user interaction, the common definition of news from a journalistic perspective may no longer suffice. This requires reevaluating how news should be defined in news literacy training that addresses the effects of the evolving media landscape. Therefore, understanding how news consumers perceive and define news is important. This study aims to evaluate the news perception of undergraduate students before and after receiving news literacy training based on critical thinking. Using a semi-experimental research design, self-assessment and, pre- and post-tests were conducted to understand students' news perception. These tests aimed to evaluate students' self-assessment of their understanding of the news concept, ability to differentiate news within different examples, and definitions of news. The results revealed that students rated themselves higher in their understanding of the news concept, particularly after the training. While students generally exhibited good performance in discerning news across diverse content examples, it was observed that over half of the students also classified an opinion column as news after the training. Furthermore, the students' post-training definitions often emphasized qualities such as accuracy, reliability, definitiveness, and adherence to the 5W1H rule. These findings highlight the crucial role of employing critical thinking skills, which form the foundation of news literacy, when attributing news qualities to content. Individuals can acquire these skills through training programs tailored to lifelong learning, extended over time, cater to different proficiency levels and designed to foster critical thinking or various types of literacy, such as information and news.

Keywords: News, news perception, news identification, news literacy, critical thinking.

* This article is based on İpek Şencan's doctoral dissertation completed in 2020 at Hacettepe University Graduate School of Social Sciences. In addition, some of the findings in the article were presented as a paper (abstract) at the European Conference on Information Literacy (ECIL 2021) (Şencan and Soydal, 2021, p. 68). The article is an extended full-text version of the abstract.

** Hacettepe University, Department of Information Management, Ankara {ipekshencan, soydal}@hacettepe.edu.tr

Giriş

Genellikle günlük yaşamın önemli bir parçası olan haber, bireylerin görüş oluşturmalarına ve karar almalarına yardımcıdır. Bu yönüyle insanların hayatına doğrudan etkisi olduğunu söylemek mümkündür (Botton, 2015, s. 54). Bireylerin çevrelerinden, potansiyel tehditlerden veya avantajlardan haberdar olmaları hayatta kalmaya yönelik temel psikolojik ihtiyaçlarıyla da yakından ilgilidir. Haber takip etmek bireyle sosyal çevre arasında bağ kurulmasına ve bu bağın güçlendirilmesine katkı sağlar (Bogart, 1989, s. 142). Tüm bunların yanı sıra haber; bireylerin bazı psikolojik ihtiyaçlarını karşılama ve karar alma süreçlerindeki algılarını yönetmede etkili olabildiği gibi, kamuoyunu yönlendirme ve bilgilendirme amacıyla da kullanılabilir (Park, 1940, s. 677). Öte yandan, özellikle acil durumlarda ya da kriz zamanlarında (deprem, sel, savaş veya yangın gibi) yaşanan olaylarla ilgili bilgilenme isteği, habere başvurmada temel motivasyon olabilmektedir.

Ulaşmanın zor ve yaymanın da pahalı olduğu geçmiş dönemlerde, haberlerin iç dünyamızda bıraktığı etkileri kontrol altında tutabilmenin görece daha kolay olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde dünyanın neresine gidilirse gidilsin habere bir şekilde maruz kalmak kaçınılmaz hale gelmiştir (Botton, 2015, s. 17). Haberin çevrimiçi haber portalları veya sosyal medya platformları gibi farklı dijital ortamlardan erişilebilir hale gelmesinin ve haber formatlarındaki değişimin bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir payı olduğu söylenebilir. Reuters Dijital Haber Raporu 2022'ye göre (Eddy, 2022, s. 42), 18-24 yaş grubundaki gençler arasında haber almak için Instagram, TikTok ve YouTube gibi görsel odaklı platformlar daha popüler hale gelmiştir. TikTok'un 2020-2022 yılları arasında, 18-24 yaş grubundaki gençler tarafından haber amaçlı kullanımı beş kat artmıştır (2020'de %3; 2022'de %15). YouTube ise Doğu Avrupa, Asya-Pasifik ve Latin Amerika'daki gençler arasında giderek daha popüler hale gelmektedir. Türkiye'de ise 2022 yılında yayımlanan bir çalışmaya göre (Ünal ve diğerleri, 2022, s. 346), lisans öğrencilerinin haber almak için en çok başvurdukları kaynakların Twitter, çevrimiçi haber siteleri ve gazeteler ile televizyon olduğu anlaşılmıştır. Bireyler, çeşitlenen dijital haber platformlarında, haber gibi görünen ama aslında propaganda, pazarlama veya yanlış bilgilendirme olabilecek nitelikte içeriklerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu da haberin ne olduğunu ne olmadığını ve ne olması gerektiğini anlamayı zorlaştırmaktadır (McGrew ve diğerleri, 2018, s. 183-184).

Bu gelişmeler, haber kullanımına yönelik farkındalık kazanmak ve haberi doğru şekilde tüketebilmek, doğru ve yanlış/yalan haber/bilgi arasındaki farkı ayırt edebilmek için gerekli bilgi ve becerilerin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini giderek artırmaktadır. Sözü edilen bilgi ve becerileri içerisinde barındıran haber okuryazarlığı; basılı medya, televizyon, internet ve benzeri herhangi ortamdan elde edilen bilginin güvenilirliğini ve inanılabilirliğini değerlendirmek için gereken eleştirel düşünme becerileri olarak ifade edilmektedir (Hornik, t.y.). Bir başka tanıma göre

haber okuryazarlığı, bireylerin “haberlerin üretildiği, dağıtıldığı ve tüketildiği kişisel ve sosyal süreçler hakkında bilgi edinmesi ve bu süreçler üzerinde bir miktar kontrol sahibi olmalarını sağlayan beceriler kazanmasıdır” (Tully ve diğerleri, 2022, s. 1593). Bunlar arasında, haber ile diğer içerik türlerinin farkını anlayabilme, haber içeriklerinin kalitesini değerlendirebilme gibi birtakım beceriler yer almaktadır (Şencan, 2020, s. 40). Dolayısıyla, haber okuryazarlığına yönelik tasarlanan eğitimlerde, değişen medya ortamlarına uyum sağlama ihtiyacının ve bireylerin haberleri tanımlama, algılama ve anlamlandırma biçimlerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Güncel haber tüketim davranışlarındaki değişim, toplumun her kesimi ile birlikte gençlerin de bilinçli birer haber kullanıcısı olmasını son derece önemli hale getirmiştir. Bununla birlikte, daha iyi bir haber okuyucu olarak haber tüketmede özellikle gençler için en temel faktör motivasyondur (Tamboer ve diğerleri, 2022, s. 806). Habere tesadüfen maruz kalmak her ne kadar bireylerin haber gereksinimini bir bakıma karşılıyor olsa da haberlerin belli bir amaca yönelik olarak nasıl aranacağı konusunda da bilinçli olunması önemlidir. Bu noktada haber okuryazarlığına yönelik eğitimler bireylerin bilinçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Bu eğitimler kapsamında haberi görüş veya reklam gibi diğer yazı türlerinden ayırt etmenin önemine de değinilmektedir (Hornik, t.y.; Silva, 2018). Çünkü görüş yazısı (opinion) genellikle belli bir kişinin konu hakkındaki bakış açısını savunmasına dayanmaktadır. Bu yazı türü zaman zaman gerçekleri de içeriyor olabilir ancak kişilerin fikirlerini ve genellikle önyargılarını ortaya koyması bakımından habere farklıdır (“CCNY introduction to journalism”, 2023). Haber ise muhabir, yazar, yapımcı veya sunucunun görüşleri olmaksızın gerçekleri bildirir. Röportaj ve benzer içerikteki haberler doğası gereği görüş içerebilir ancak haberi yapan kişinin ya da haber kuruluşunun görüşlerini içermemesi gerekir (“CCNY introduction to journalism”, 2023). Tüm bunların yanı sıra, haber içeriğinin oluşturulmasını etkileyen kültürel, siyasi ve ekonomik koşullar hakkında da bilgi sahibi olmak haberleri daha bilinçli kullanmaya yardımcı olabilir (Craft ve diğerleri, 2016, s. 157).

Bu çalışma kapsamında, haber okuryazarlığı eğitimi ile kazandırılması hedeflenen, haberi tanımlama ve ayırt etme bilgi ve becerileri incelenmektedir. Çalışmada “haber algısı” olarak tanımlanan bu kazanımların, haber okuryazarlığı eğitimi ile ne kadar mümkün olabildiği araştırılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, öğrencilerin “haber” kavramını bilme konusunda kendilerini nasıl değerlendirdiklerini ortaya koymak, bu kavrama yönelik olarak edindikleri bilgi ve becerileri, haber örneklerini diğer yazı türlerinden (köşe yazısı, reklam, yayın akışı, tektip metni gibi) ayırt edebilmeleri ve haberi tanımlayabilmeleri açısından incelemektir. Buna yönelik olarak yanıtlanması hedeflenen araştırma soruları şu şekildedir:

- Öğrencilerin “haber” kavramının ne anlama geldiğini bilme düzeylerine yönelik öz değerlendirmeleri haber okuryazarlığı eğitimi sonrasında öncesine göre farklılık göstermekte midir?

- Öğrenciler, haber okuryazarlığı eğitimi öncesi ve sonrası haber örneklerini diğer örneklerden (köşe yazısı, reklam, yayın akışı, tekdüz metni gibi) ayırt edebilmekte midir?
- Öğrenciler, haber okuryazarlığı eğitiminden önce ve sonra haberi nasıl tanımlamaktadırlar?

Haber Kavramı

Haber kavramının etimolojik kökenine bakıldığında (News, t.y.-c), kavramın 14. yüzyıl sonlarında “yeni şey”in (new/news) çoğulu anlamında kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte haberin, 15. yüzyılın başlarından itibaren “son zamanlarda gerçekleşen bir şeyin istihbaratı” anlamı da gündeme gelmiştir. 1920’lerle birlikte “güncel olayları sunan radyo veya televizyon programı” için de söz konusu kavram kullanılmaya başlanmıştır (News, t.y.-c). Haber kavramını tanımlamak çok kolay olmasa da haber yapılırken fikirler, sorunlar veya olaylar hikâye edilir ya da özetlenir. Günümüzde bu süreç, yazılı olarak veya görsel-ışitsel biçimlerde gerçekleşmekte, içerikler geleneksel medyanın yanı sıra, sanal ortamlar aracılığı ile iletilmektedir (Tokgöz, 2017, s. 256-257). Örneğin sosyal medya, kamu meseleleriyle ilgili çeşitli iddiaları, hikâyeleri ve bilgileri içerecek şekilde haber kavramının tanımını genişletmiş (Tully ve diğerleri, 2022, s. 1591), bu kavramı gazetecilik alanında yapılan tanımların ötesine taşımıştır.

Haber, insanlar için farklı bağlamlarda farklı anlamlar ifade eden bir kavramdır (Armstrong ve diğerleri, 2015, s. 82). En genel hatlarıyla haber; bir medya türü, bir mesleğin tanımlayıcı çıktısı, demokrasi ile güçlü bağlantıları olan bir kavram olarak ifade edilebilir (Edgerly ve Vraga, 2020a, s. 417-418). Haber ne anlama geldiğini ortaya koymaya ya da haberi tanımlamaya yönelik çeşitli çabalar olsa da Tokgöz (2017, s. 250), evrensel olarak geçerli bir haber tanımı bulunmadığını belirtmiştir. Hatta haber tanımının tüm izleyiciler, içerikler veya platformlar açısından tutarlı olmayabileceği de ifade edilmiştir (Edgerly ve Vraga, 2020a, s. 430). Bir başka deyişle, neyin “haber” olduğu, haber tüketicisinin anlık ihtiyaç veya algılarına bağlı olarak değişebilmekte, söz konusu kavram, haberin farklı yönleri öne çıkarılarak tanımlanabilmektedir. Örneğin, dijital ortamlarla birlikte kullanıcılar için nelerin haber sayılacağı da değişmiştir. Kullanıcılara göre, gazeteciler tarafından açıklanan olayların yanı sıra Facebook arkadaşlarının kişisel yaşamındaki gelişmeler, Twitter’deki görüşler, bireylerin ilgi ya da çalışma alanlarına yönelik belirli web sitelerindeki bilgiler, kısacası, yeni olan her şey haber olarak ifade edilebilmektedir (Meijer ve Kormelink, 2015, s. 676).

Sözlük ve kavramsal dizinlerde (thesaurus), farklı eğitim materyallerinde ve literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında, haber kavramının tanımlarında farklı unsurların öne çıkabildiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında, çeşitli kaynaklardan derlenen bazı tanımlar incelenerek bu unsurlar, *kapsam*, *kaynak/kanal*, *hedef kitle* ve *nitelik* olarak tanımlanmıştır (bkz. Tablo 1 ve 2). Söz konusu unsurlar, tanımların içeriğinde

geçen ifadelerle dayandırılarak Tablo 1'deki şekilde kategorize edilmiş, bu gruplama yapılırken ilgili tanımların Tablo 1'de yer alan her bir kategoriye yönelik açıklamalardan en az birini içeren olması dikkate alınmıştır.

Tablo 1

Farklı Haber Tanımlarında Yer Alan Unsurların Açıklanması

Unsurlar	Açıklama	Kaynaklarda geçen örnek ifadeler
Kapsam	Yerel, dünya ile ilgili, toplumsal ya da toplumlarla ilgili olması.	"Toplumu ilgilendiren...olaylar..." "Ülkede veya dünyada yaşanmakta olan bir olay..."
Kaynak/Kanal	Haberin iletildiği kanal, araç, ortam.	"İletişim veya yayın organlarıyla verilen..." "Tanıdık bir ticari kuruluş ya da devlet kurumu tarafından, haber uzmanları tarafından..."
Hedef kitle	Haberin kimlere aktarıldığı, duyurulduğu, ulaştırıldığı.	"...hedef izlerkitle için önemli olduğu düşünülen..." "...kamuyu ilgilendiren..."
Nitelik	Habere/bilgiye atfedilen "doğru", "güncel", "5N1K", "son olaylar" vb. nitelikler.	"... özgün bir tarzı olan yazı türü..." "Kamu yararına olan doğrulanabilir bilgi..."

Not: 5N1K: "Yazılı basın, haber ajansı, radyo, televizyon ve çevrimiçi medyanın gazetecilik metin formu üretim sürecinde yararlandığı, gazetecilik mesleği araştırmalarının hareket noktasını oluşturan 'N' ve 'K' harfleri ile başlayan sorulardır." (Ne, neden, nasıl, nerede, ne zaman ve kim?) (Alver, 2022).

Çeşitli kaynaklardan elde edilen haber tanımlarının, Tablo 1'de belirlenen unsurlardan hangisi/hangilerini içerdikleri Tablo 2'de gösterilmektedir. Bir tanım içerisinde birden fazla unsura yönelik ifade yer alabilmektedir.

Habere yönelik tanımlar incelendiğinde (bkz. Tablo 2), bunların çoğunlukla haberin niteliğine (güncel bilgi, yeni bilgi, yeni olay, nesnel, gerçeğe uygun vb.) odaklandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, bazı tanımlarda, haberin kaynağı veya iletildiği kanal (gazete aracılığı, içeriğin aktarıldığı medya/kanal, elektronik iletişim kanalları vb.), haberin kapsamı (ülke ya da toplumda olan olaylar, kamu yararı vb.) ve hedef kitlesine (bireyle/toplumla ilgili, kamuoyuna duyurma vb.) de işaret eden tanımlar bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bireylerin haberin ne anlama geldiğine yönelik tanımlamaları gazetecilerin kullandığı geleneksel tanımlarla benzerlik gösterebilmektedir (Bogart, 1989, s. 9, 223). Nitekim buna yönelik yapılan bir çalışmada (Bogart, 1989, s. 9, 223) bireylerin yanıtlarında yer alan haber tanımlarının genelde, "dünyada her gün olup bitenler", "hayatı etkileyen güncel olaylar", "savaşlar, farklı vurgular, konuşmalar, hava durumu", "şehirde güncel olan bir şey", "gün içinde olan önemli şeyler", "felaketler, trajediler, kötü olaylar", "günlük hayatta sizi etkileyen gerçekler", "günümüz dünyasında yolunda gitmeyen şeyler"

şeklinde ifade edildiğine dikkat çekilmiştir. Öte yandan, haber söz konusu olduğunda haberin ne şekilde hazırlanıp sunulduğunun, olayın zamanlamasından önemli olduğu vurgulanmış, yalnızca güncel, yeni ya da kayda değer olma gibi özelliklere odaklanılarak haberleri diğer bilgi türlerinden ayırmanın zor olabileceği belirtilmiştir (Bogart, 1989, s. 223; Robertson, 2023, s. 375). Bu zorluğu aşmada *haber niteliği* (*news-ness*) kavramının kullanımı önerilmiştir (Edgerly ve Vraga, 2020a, s. 417).

Haber niteliği, izleyicilerin belirli bir medya içeriğini haber olarak nitelendirme derecesi olarak tanımlanmakta ve üç temel unsurdan oluşmaktadır. Bu kavram, üretici tanımlarından ziyade, izleyici tanımlarına odaklanmaktadır. Bu noktada haber niteliği; “evet-hayır” şeklinde kategorik değildir, “türden ziyade dereceyi” öne çıkaran bir değerlendirmedir ve belirli medya örnekleriyle ilişkilidir. Haber, tanımlanması zor bir kavram olmasına rağmen insanlar haberle karşılaştıklarında onu tanıyabilirler. Haber niteliği anlayışı da buna dayanmaktadır (Edgerly ve Vraga, 2020a, s. 420-421). Bu anlayışa göre haber; tekil ve sabit olmayan, dereceleri ve boyutları olan bir kavram olarak ifade edilmektedir (Edgerly ve Vraga, 2020a, s. 417; Robertson, 2023, s. 375). Bu boyutlar, haber değerinden (*news value*) yola çıkılarak açıklanabilir. Harcup ve O’Neill’in (2017, s. 1482) haber değerini incelediği çalışmasında, bir içeriğin haber değeri taşıyabilmesi için; *özel olma* (*exclusivity*), *kötü haber* (*bad news*), *çatışma* (*conflict*), *sürpriz* (*surprise*), *görsel-işitsel* (*audio-visuals*), *paylaşılabilirlik* (*shareability*), *eğlence* (*entertainment*), *drama* (*drama*), *takip* (*follow-up*), *güç sahibi seçkinler* (*the power elite*), *ilgililik* (*relevance*), *büyüklik* (*magnitude*), *ünlü olma* (*celebrity*), *iyi haber* (*good news*), *haber kuruluşunun gündemi* (*news organisation’s agenda*) ölçütlerinden en az birkaç tanesini içeriyor olması gerektiğinden söz edilmektedir. Hangi haberin yayımlanacağı da önemli ölçüde haber değerine ve dolayısıyla bununla ilişkili olarak belirtilen ölçütleri karşılıyor olmasına bağlıdır (Schneiders, 2023, s. 3). Bununla birlikte, haberleri kimin, hangi mecrada, hangi araçlarla ve hangi kaynaklarla seçtiği ile haberlerin kimler için seçildiği de haber değeri kadar önemli olabilmektedir (Harcup ve O’Neill, 2017, s. 1483).

Tablo 2

Farklı Kaynaklardan Derlenen Haber Tanımları ve Bunlarda Yer Alan Unsurlar

Tanım	Kapsam	Kaynak/ Kanal	Hedef kitle	Nitelik
“Bir olay, bir olgu üzerine edinilen bilgi, salık.” (Haber, t.y.)				√
“İletişim veya yayın organlarıyla verilen bilgi.” (Haber, t.y.)		√		
“Yakın zamanda gerçekleşmiş bir şey hakkında yeni bilgi.” (News, t.y.-d)				√
“Gazetelerde veya televizyon, radyo ya da internette yer alan son olaylara ilişkin raporlar.” (News, t.y.-d)		√		√

"Yakın zamanda gerçekleşen bir şey hakkında yeni bilgi veya rapor." (News, t.y.-e)				√
"Bir gazetede, dergide, televizyon haber programında vb. yer alan bilgiler." (News, t.y.-e)			√	
"Daha önce bilinmeyen son olaylar veya gerçekler hakkında bir rapor." (News, t.y.-b)				√
"Son olaylar hakkında bir rapor." (News, t.y.-a)				√
"Önceden bilinmeyen bilgiler." (News, t.y.-a)				√
"Belirli bir nüfuzu (influence) veya etkisi (effect) olan bir şey." (News, t.y.-a)				√
"Bir gazete veya haber dergisinde ya da bir haber bülteninde yer alan materyal." (News, t.y.-a)			√	
"Haber değeri olan konu." (News, t.y.-a)				√
"Ülkede veya dünyada yaşanmakta olan bir olay veya değişen durumla ilgili olarak medya tarafından kamuoyuna nesnel ve gerçeğe uygun biçimde sunulan bilgi demektir." (İrvan, 2022)	√	√	√	√
"Toplumu ilgilendiren güncel olaylara ve gelişmelere ilişkin özgün bir tarzı olan yazı türüdür." (İrvan, 2022)	√			√
"Kitle medyasında, genellikle ilgili enformasyon hazır olduktan sonra bir dergi, gazete veya elektronik iletişim aracında yayınlanan, hedef izlerlikle için önemli olduğu düşünülen olayların belirli bir biçimde rapor edilmesi." (Chandler ve Munday, 2018, s. 175)		√	√	√
"İletişimin bizi dış dünyadaki değişen olaylar, konular ve karakterler hakkında bilgilendiren bir parçasıdır." (American Press Institute, t.y.)				√
"Paylaşılan ve gazetecilik doğrulama sürecine tabi olan ve bağımsız bir kişi veya kuruluşun doğrudan sorumlu olduğu, kamuyu ilgilendiren güncel bilgiler." (Digital Resource Center, 2016)			√	√
"Farklı olan/Öne çıkan/Atlatma (Scoop)." (Digital Resource Center, t.y.)				√
"Editörün haber olduğunu düşündüğü şeydir." (Digital Resource Center, t.y.)				√
"Toplumun aklında olan şeylerdir." (Digital Resource Center, t.y.)		√		√
"Güçlü insanların bilmenizi istemediği şeylerdir." (Digital Resource Center, t.y.)				√
"Temelinde, bireyi yaşamsal olarak ilgilendiren gelişmeler ve bu gelişmelere ilişkin bilgilerdir." (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2013, s. 5)		√		√
"Tanıdık bir ticari kuruluş ya da devlet kurumu tarafından, haber uzmanları tarafından, bir olayın kayda değer olduğunun ilan edilmesidir." (Schudson, 2003, s. 31)			√	√
"Gazeteciliğin arketipik ve evrensel bir söylem türüdür." (Bogdanić, 2022, s. 488)		√		√
"Kamu yararına olan doğrulanabilir bilgidir ve bu koşulları sağlamayan bilgi haber etiketini hak etmez." (Ireton ve Posetti, 2018, s. 7)			√	√

Haber Algısı

21. yüzyıl ile birlikte dijitalleşme iletişim teknolojilerinde de dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Çevrimiçi platformların kullanılmaya başlanması, izleyici kitlelerine ulaşabilmeleri için gazetecilere yeni olanaklar sunmuştur. Buna bağlı olarak, günümüzde haberler görsel, işitsel, metinsel ve hipermetinsel şekilde yer alabilmektedir. Öte yandan, dijitalleşme süreci, haberlerin geleneksel tanımlarına bir meydan okuma olarak da değerlendirilmektedir (Fry, 2008, s. 550; Tandoc Jr. ve diğerleri, 2018, s. 139). Gazeteci olmayan bireylerin, gazetecilik faaliyetlerine girişerek haber benzeri içerikler üretme ve paylaşma faaliyetleri ile “vatandaş gazeteciliği” kavramı devreye girmiştir. Bu durum, gazeteci ile haber arasındaki ilişkinin sorgulanmaya başlamasına neden olmuştur (Robinson ve DeShano, 2011). Özellikle sosyal medya gibi platformlar, vatandaş gazeteciliği örneklerinin yaygınlaşmasıyla birlikte sadece haberin dağıtılma biçimini değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda haberin sunumuna yönelik geleneksel inançlara da meydan okumuştur. Örneğin, herhangi bir sosyal medya platformu akışında yer alan bir içerik eğer otorite kurumlar ya da tanınmış kişiler tarafından paylaşılmışsa haber olarak kabul edilebilmektedir.

Kullanıcı üretimi içeriklerin devreye girmesiyle birlikte, neyin haber değeri taşıdığına, neyin güvenilir ve doğru olduğuna kimin karar vereceği, içeriklerden kimin sorumlu olacağı gibi konularda bazı sorunlar da gündeme gelmiştir (Singer ve Ashman, 2009, s. 233). Ayrıca, günümüz medya ortamında sunulan içerik ve kaynakların artmasıyla birlikte, izleyicilerin haber algıları da bulanıklaşabilmektedir. Örneğin insanlar, sponsorlu içerikleri veya çevrimiçi reklamları (Buvár ve Orosz, 2020, s. 43) haber olarak değerlendirebilmektedir. Bu nedenle, izleyicilere odaklanmak ve onların bir içeriği ne zaman haber olarak değerlendirebileceğini dikkate almak gerekmektedir. Bu noktada, Edgerly ve Vraga'nın çalışmaları (2020a) vurguladıkları haber niteliği kavramı izleyicinin algısını merkeze alması bakımından önemlidir. Bu anlayış sayesinde, izleyicilerin haber değeri derecelendirmelerindeki farklılıklar incelenerek haberleri nasıl tanımladıkları hakkında bilgi edinilebilir (Edgerly ve Vraga, 2020a, s. 417).

Edgerly ve Vraga'nın haber niteliği ile ilgili olarak deneysel tasarım kullanarak yaptıkları bir başka çalışmada (2020b), ABD'deki bireylerin, hükümetin kapanması (government shutdown) hakkındaki bir Twitter gönderisini, haber başlığının türüne (son dakika, özel, doğruluk kontrolü, görüş) ve haberin/tweet'in kaynağına (Associated Press, MSNBC, Fox News) göre nasıl değerlendirdikleri incelenmiştir. Buna göre, haber başlığının ve kaynağının haber niteliğini ayrı ayrı etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca, izleyicilerin daha yüksek haber niteliği derecelendirmesinde buldukları içerikler için doğrulama yapma eğilimlerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Edgerly ve Vraga, 2020b, s. 730). İzleyicilerin son dakika haberlerine doğruluk kontrolü, görüş ve özel haberlere kıyasla daha yüksek haber niteliği atfettiği anlaşılmıştır. Örneğin, bir kuruluşun bir olayın açığa çıkmasıyla ilgili bir içeriği haber olarak iletmesi izleyici

tarafından da haber olarak değerlendirilirken, özel etiketi ve ileriye dönük bir başlıkla merak uyandırmaya yönelik bir içeriğin haber niteliğine uygunluğu daha düşük olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan, genellikle iki farklı içerik olarak düşünülen gerçekler/olgular ve buna karşılık görüş (fact vs. opinion) haber niteliği açısından benzer şekilde değerlendirilmektedir (Edgerly ve Vraga, 2020b, s. 745).

Literatürde haber kavramına yönelik bazı çalışmalarda, haber kapsamına ilişkin yargıların altında yatan haber değerini ve gazeteciliğe ilişkin rolleri etkileyen (Hallin ve Mellado, 2018; Harcup ve O'Neill, 2017; Mellado ve diğerleri, 2017) ve haberin ne olduğuna ilişkin değerlendirmeleri şekillendiren unsurlar (McGregor ve Molyneux, 2020) tanımlanmakta ve gazetecilikten beklentilere odaklanılmaktadır (Riedl ve Eberl, 2022). Bunların yanı sıra, gazetecilik çalışmalarındaki haber tanımları ve değerlendirmelerinin, izleyici bakış açısındaki dönüşümü benimsemesi ve gündelik yaşam bağlamlarında deneyimlenen haberleri hedeflemesi (Swart ve diğerleri, 2022, s. 8) önemlidir. Aksi takdirde araştırmalar; habere olan ilgiyi, haber kullanımını, haberden kaçınmayı ve bunlarla ilişkili etkileri olduğundan farklı (az ya da fazla) tahmin etme riski taşıyabilir (Schneiders, 2023, s. 2).

Haberin tanımına izleyici bakış açısıyla yaklaşan çalışmalar kullanıcıların haber algısını daha iyi anlamada önemli bir rol oynamaktadır. Kullanıcıların haberin tanımına yönelik anlayışlarını inceleyen bazı nitel çalışmalarda, gençler ve genç yetişkinler üzerine odaklanıldığı görülmektedir (Swart ve diğerleri, 2017; Tamboer ve diğerleri, 2022). Odak grup çalışması ile 12-16 yaş aralığındaki gençlerin gözünden haber tüketimi ve haber okuryazarlığını değerlendiren çalışmanın sonuçları, katılımcıların haber tanımlarının "yeni olan her şey" de dâhil olmak üzere geleneksel tanımlardan biraz daha geniş olduğunu ve katılımcıların haberleri her yerde mevcut olarak değerlendirdiklerini vurgulamaktadır (Tamboer ve diğerleri, 2022, s. 818). Q metodolojisi, sesli düşünme tekniği ve günlük yaşam görüşmeleri ile birleştirilerek gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise (Swart ve diğerleri, 2017) haber kullanım modelleri haritalandırılmış ve bireylerin günlük yaşamda farklı türlere, platformlara ve uygulamalara verdikleri değer incelenmiştir. Çalışmada, "haber" ve "sivil katılım" kavramlarına yönelik değişen anlayışlar olduğu, bölgesel haberleri takip eden kullanıcıların çoğunun bu terimleri alışlagelmiş ifadeler kullanarak kavramsallaştırdığı belirlenmiştir. Haber almak için dijital ortamları kullanan katılımcıların ise bilgi-eğlence (infotainment) sitelerini "haber" veya haberler için ücret ödemeyi "sivil katılım" olarak algılama olasılığının daha yüksek olduğu ifade edilmiştir (Swart ve diğerleri, 2017, s. 1356-1357).

Hollanda'da yaşayan 15-25 yaş arası, farklı kültürel ve eğitim geçmişlerine sahip 450 gencin medya deneyimlerine odaklanan bir başka çalışmada (Meijer, 2007), söz konusu gençlerin haber ve bilgiyi kendi başına bir amaç olarak değil, daha ziyade sohbet konusu, ilham kaynağı, aidiyet duygusu ve hayatlarına anlam katmak için aradıkları anlaşılmıştır (Meijer, 2007, s. 96). Ayrıca, ciddi haberlerden duydukları memnuniyet ve

ilgi otomatik olarak bu haberleri izlemelerine neden olmazken, tam tersi, hafif (örneğin, eğlence içerikli) haber programlarını küçümsemeleri, onları izlemekten ve bunlardan zevk almaktan alıkoymamaktadır. Buna karşın, haber içerikleri daha çekici bir şekilde sunulduğunda, kullanımı artsa da artık haber olarak görülmemektedir. Çünkü bunun gerçek haberleri sahte haberlere indirgediğini veya haberi önemsizleştirdiğini düşünmektedirler. Gençlerin bu bakış açısı onların “haber”i nasıl algıladıklarıyla da yakından ilişkilidir. Buna dayanarak, bir programın gerçekten izlenmesi ile aynı programa atfedilen önem arasında otomatik bir bağlantı olmadığı söylenebilir (Meijer, 2007, s. 106). Öte yandan, kullanıcı etkileşimini öne çıkaran dijital mecraların günlük yaşamın parçası haline gelmeden önce gerçekleştirilen bu çalışma güncellendiği takdirde çok farklı sonuçlar da verebilir.

Odak grup görüşmeleriyle 15-18 yaş aralığındaki gençler üzerine yapılan bir çalışmada ise bu bireylerin haberlere daha çok sosyal medya veya ebeveynler aracılığıyla tesadüfen maruz kaldıkları görülmüştür. Katılımcılar, haberlerin kendilerini bulacağı hissini dile getirmişler ve yine habere yönelik daha geleneksel tanımlar sunmuşlardır (Craft ve diğerleri, 2016, s. 143). Katılımcılar haberi, “şu anda olup bitenler”, “sıra dışı” veya “ilginç” bir şey, “daha önce bilmediğiniz bilgiler” ve “CNN ve Fox’ta olanlar” şeklinde tanımlamışlardır. Ayrıca, tanımlarda politikacıların, çatışmanın ve ünlülerin de ön planda olduğu görülmüştür (Craft ve diğerleri, 2016, s. 151). Birleşik Krallık, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya’dan öğrenci grupları arasında iki yıl boyunca yürütülen bir başka çalışmada ise (Rulyova ve Westley, 2017), öğrencilerin haber tanımlarında, neyin haber olarak kabul edilebileceğinin sınırlarının genişlediğini gösteren çeşitli değişimler olduğu fark edilmiştir. Buna göre haber kavramının tanımı daha kişisel, bir başka deyişle, kullanıcının kendi yaşamı ve yerelliği ile ilgili hale gelmiştir. Öğrenciler, gelecekteki mesleki uzmanlıkları veya yeni eğitim materyalleri de dâhil olmak üzere mevcut çalışma konularıyla ilgili her türlü yeni bilgiyi haber olarak tanımlamışlardır. Popüler kültür ve sıra dışı haberler de öğrencilerin haber öğeleri (news items) arasında yer almıştır (Rulyova ve Westley, 2017, s. 999).

Türkiye’de gençlerin haber tüketim alışkanlıkları üzerine bazı çalışmalar (Gönenli, 2008; İnce, 2017; Taşdelen, 2020; Ünal ve diğerleri, 2022) olmakla birlikte, gençlerin haber algısına ya da haberi nasıl tanımladıklarına ilişkin direkt ilgili çalışmalar yetersizdir. Konuyla benzer sayılabilecek bir çalışmada (Algül ve Sütcü, 2015), değişen haber algısına odaklanılarak, sosyal medyadaki haberlerin nasıl değerlendirildiği ele alınmış ve bu amaçla, 520 üniversiteli katılımcıya anket uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara dayanarak, katılımcıların perspektifinden sosyal medyanın haber ajansına dönüşmeye başladığı ifade edilmektedir (Algül ve Sütcü, 2015, s. 18). Zamana, kültüre ve bireylerin özelliklerine göre değişebilen haber algısının daha derinlemesine ve nitel yöntemlerle araştırılmasının ilginç sonuçlar ortaya koyabileceği düşünülmektedir.

Yapılan çalışmalar değişen teknoloji ve dijital dünya ile birlikte bireylerin haber

anlayış ve algılarının da değiştiğini ortaya koymaktadır. Bireyler, her ne kadar hakkında muğlak görüşlere sahip olsalar da önlerine çıkan bir haberi tanıyabilmektedirler. Bunun nedeninin habere dair sıradan algıların şemalar biçiminde hafızaya alınması olabileceği dile getirilmektedir (Schneiders, 2023, s. 7). Bireylerin, çeşitliliğin hâkim olduğu günümüz medya ortamındaki hareket örüntülerini ve haberin değerini anlayabilmek, değişen kullanıcı davranışlarını ve tercihlerini aynı anda dikkate almayı gerektirmektedir. Kullanıcılar için haberin günlük değeri de (everyday value of news) habere yönelik tanımlarla birlikte değişme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, konuyla ilgili yapılacak araştırmalarda bu değişimlerin dikkate alınması önerilmektedir (Swart ve diğerleri, 2017, s. 1357).

Yöntem

Bu çalışma, tasarlanan haber okuryazarlığı eğitiminin Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi (HÜ BBY) Bölümü birinci sınıf öğrencileri¹ üzerindeki olası kazanımlarını değerlendirmeye yönelik olarak gerçekleştirilen yarı-deneysel tasarıma sahip bir araştırmanın (Şencan, 2020) bazı bulgularına dayanmaktadır. Bu bulgular, 2017-2018 Bahar döneminde eğitim gören öğrencilerden oluşan 20 kişilik deney grubundan elde edilmiştir. Bu grupta, çalışma kapsamında uygulanan öz değerlendirme, ön ve son testler ile haber okuryazarlığı eğitime katılmayı kabul eden gönüllü öğrenciler yer almaktadır.

Çalışmaya dâhil olmayı kabul eden öğrencilerin genel profilini ortaya koymak amacıyla haber okuryazarlığı eğitimi² verilmeden önce ilk olarak haber kavramıyla ilişkileri anlaşılmasına çalışılmış, bu amaçla daha önce konuyla ilgili herhangi bir eğitim alıp almadıkları, haber takip edip etmedikleri ve haber takip edenlerin en çok hangi kaynakları kullandıkları araştırılmıştır.

Çalışma kapsamında ayrıca, araştırmaya katılan öğrencilerin konuyla ilgili genel bilgi düzeyleri sorgulanmış ve kendilerini haber okuryazarlığına yönelik kavramlar açısından ne şekilde değerlendirdiklerini belirleyebilmek için hem eğitim öncesinde hem de sonrasında birer "öz değerlendirme" testi uygulanmış, öğrencilerin konuyla ilgili farkındalık düzeylerinde bir değişiklik olup olmadığı, kendileri ile ilgili yaptıkları değerlendirmeler üzerinden anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında, "haber

¹ Henüz bölüm dersleri yoğunlaşmamış ve konuyla ilgili mesleki bilgi ve becerileri artmamış olduğu için çalışma kapsamında birinci sınıf öğrencileri tercih edilmiştir.

² Bu makalenin dayandığı haber okuryazarlığı eğitimi, toplam yedi modülden oluşmaktadır. "Haber okuryazarlığı nedir?" başlıklı ilk modülün öğrenme çıktıları arasında öğrencilerin, "haber, bilgi, okuryazarlık, görüş, olgu, reklam, medya" kavramlarının tanımlarını ayırt edebilir ve bu kavramlar arasındaki farklılıkları gerekçeleriyle yazıp söyleyebilir hale gelmeleri bulunmaktadır (bkz. Şencan, 2020, s. 195). Bu modül içeriğine yönelik olarak, 2017-2018 Bahar döneminde eğitime katılan 20 öğrenciye, 23 Mart 2018 tarihinde, üç saatlik bir eğitim verilmiştir. Haber okuryazarlığı eğitimi müfredat dâhilinde olmayıp, öğrencilerin derslerinin olmadığı bir günde gerçekleştirilmiştir. Tüm modül eğitimleri araştırmayı yapan HÜ BBY Bölümü öğretim elemanı İpek Şencan tarafından verilmiştir.

kavramının ne anlama geldiğini bilme” açısından öğrencilerin kendilerine verdikleri puanlar üzerinden ulaşılan tanımlayıcı bulgulara yer verilmiştir.

Öz değerlendirme testlerinde, “haber kavramının ne anlama geldiğini bilme” üzerine yapılan değerlendirme için öğrencilerden kendilerine 1 (en düşük) ile 10 (en yüksek) arasında puan vermeleri istenmiş, böylece öğrencilerin bilgi düzeylerine yönelik mevcut durumları, kendi bakış açılarından ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin eğitim öncesi ve sonrası kendilerine verdikleri puanlarda istatistiksel açıdan herhangi bir farklılık olup olmadığını görmek amacıyla puanlarının ortancaları karşılaştırılmıştır. Normal dağılım gerektiren parametrik test varsayımlarından biri olan “denek sayısının 30’dan büyük olması” (Field, 2013) bu çalışma kapsamında yer alan öğrenci sayısı açısından sağlanmadığı için, puan karşılaştırmaları için parametrik olmayan bağımlı iki örneklem testlerinden Wilcoxon İşaretli Sıra Testi uygulanmıştır.

Hazırlanan haber okuryazarlığı eğitim içeriğinin öğrenciler üzerindeki etkisini belirlemeyi de amaçlayan araştırma (Şencan, 2020) kapsamında ayrıca eğitim öncesi ve sonrasında olmak üzere birer “ön test” ve “son test” uygulanmıştır. Haber okuryazarlığına yönelik farklı bilgi ve becerilerin sorgulandığı bu testlerde, bu çalışmanın kapsamı ile ilişkili olarak, öğrencilere haber, köşe yazısı, reklam, yayın akışı, tezkip metni gibi örnekler sunulmuş ve hangilerinin haber olabileceğini işaretlemeleri istenmiştir. Böylece öğrencilerin, karşılarına gelen örnekler içerisinde haberi ayırt edemediklerini değerlendirmek amaçlanmıştır. Sunulan farklı örneklerin işaretlenme sıklıkları tablolaştırılarak gösterilmiştir.

Ön ve son testlerde ayrıca öğrencilere, “sizce haber nedir, tanımlayınız” sorusu sorulmuş ve verilen açık uçlu yanıtlar, bu çalışma kapsamında öğrencilerin hangi sözcük ve ifadeleri kullandıkları dikkate alınarak içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Böylece bu tanımların, ilgili kaynaklarda geçen haber tanımları (bkz. Tablo 2) ile ne derece örtüştüğü ve verilen eğitimden sonra farklılık gösterip göstermediği değerlendirilmiştir.³ Tablo 2’de, çeşitli kaynaklardan elde edilen haber kavramına yönelik tanımlar araştırmacılar tarafından kategorize edilmiş ve daha önce de belirtildiği gibi bunların içerisinde; haberin niteliği, sunulduğu ya da paylaşıldığı kaynak veya kanal, kapsamı ve hedef kitlesinin öne çıkabildiği görülmüştür. Çalışmaya katılan 20 öğrencinin haber kavramına yönelik olarak yaptığı tanımların bu kategoriler söz konusu olduğunda bir çeşitlilik gösterip göstermediğini değerlendirebilmek için tanımlarda kullanılan ifadeler, üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan incelenmiş ve Tablo 1’deki kategorizasyona göre etiketlenmiştir. Tanımlardan elde edilen ifadeler birden fazla kategori içerisinde yer alabilmektedir.

³ Bu çalışmaya temel teşkil eden araştırma kapsamında (Şencan, 2020, s. 226) yer alan kontrol grubuna ait öz değerlendirme testi bulgularında, ilgili grubun ön ve son testleri arasında istatistiksel açıdan herhangi bir farklılığa rastlanmadığından, bu çalışmada yalnızca deney grubu öğrencilerine odaklanılmıştır.

Farklı kaynaklardan elde edilen 25 tanım ile öğrencilerin ön test ve son testte yaptıkları 20'şer farklı tanım, sayı ve sözcük detayı açısından farklılık sergilediğinden, bunları karşılaştırılabilir hale getirmek amacıyla bir grup işlem yapılmıştır. Buna göre tanımlar, yukarıda anılan unsurlar açısından etiketlendikten sonra hangi unsurların öne çıktığını oransal olarak görebilmek için her bir unsurun aldığı değer, ilgili tanım kapsamında ağırlıklandırılmıştır. Bunun için, her bir tanımın içerdiği unsura yönelik olarak verilen "1" değeri, ilgili tanımda yer alan toplam unsur sayısına bölünmüştür. Bu aşamadan sonra, her bir unsur için elde edilen ağırlıklandırılmış değerlerin toplamı, toplam tanım sayısına bölünmüş, böylece ilgili unsurun tüm tanımlar içerisinde hangi oranda yer kapladığı ortaya konulmuştur.

Bulgular ve Değerlendirme

Bu kısımda ilk olarak, haberle olan ilişkilerini ortaya koymak amacıyla, öğrencilerin daha önce konuyla ilgili herhangi bir eğitim alıp almadıkları ve haber takip etme durumlarına dair bazı tanımlayıcı bulgular sunulmuştur. Ardından, eğitim öncesi ve sonrasında uygulanan öz değerlendirme testleri ile ön ve son testin sonuçlarına yer verilmiştir.

HÜ BBY Bölümü lisans programının ilk yılının güz dönemine⁴ ait ders programında, bilgi okuryazarlığı dersi bulunmasından dolayı, daha önce hangi okuryazarlık türlerinde eğitim aldıkları sorulduğunda öğrencilerin tamamı (20 öğrenci) üniversite düzeyinde bilgi okuryazarlığı dersi aldıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin tamamına yakınının (19 öğrenci, %95) herhangi bir medya okuryazarlığı dersi almadıkları görülmüştür. Ayrıca, öğrencilerin hiçbiri daha önce haber okuryazarlığı eğitimi de almamıştır.

Çalışmaya dâhil olan öğrencilerin haberlere olan ilgisini daha net görebilmek amacıyla haber takip etme durumları da sorgulanmıştır. Buna göre, öğrencilerin %90'ı (18 öğrenci) haber takip etmektedir. Haber takip eden öğrencilerden 16'sı (%89) çevrimiçi haber platformlarını, 15'i (%83) televizyonu öncelikli haber kaynakları olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Kuşak özellikleri açısından düşünüldüğünde, televizyon yayınlarının haber kaynağı olarak tercih edilmesi dikkat çekicidir. Reuters Dijital Haber Raporu 2022'ye göre (Newman, 2022, s. 109), Türkiye'de 2015 ve 2022 yılları arasında televizyonun haber takibi için kullanma oranlarının giderek düştüğü rapor edilmiştir (sırasıyla, %75 ve %60). Bunun yanı sıra, öğrencilerin yarısından fazlasının da (11 öğrenci, %61) aile üyeleri, arkadaşlar, iş çevresi vb. sosyal çevreyi haber kaynağı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Çalışmanın yapıldığı dönemde, Twitter, YouTube, Facebook gibi sosyal ağların ve WhatsApp benzeri kapalı mesajlaşma gruplarının görece daha az sayıda öğrencinin öncelikli haber kaynakları arasında bulunduğu görülmüştür (sırasıyla; 7, 4, 3 ve 1 öğrenci). Haber tüketme alışkanlıkları zaman içerisinde değişiklik

⁴ Bkz.

<https://bilsis.hacettepe.edu.tr/oibs/bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=520&curSunit=396#>

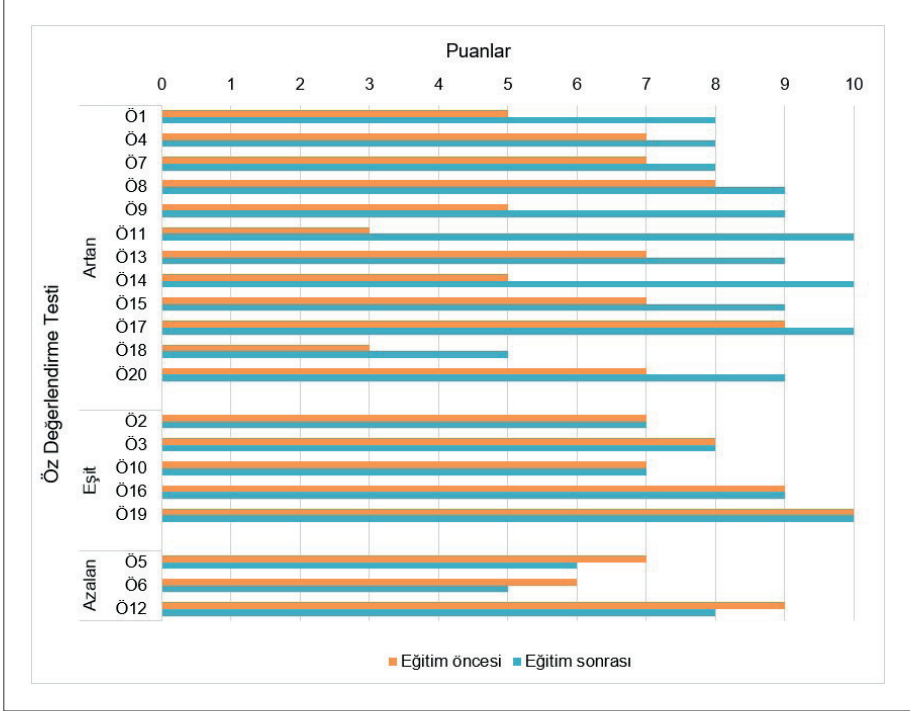
gösterebilmektedir. Örneğin, Dijital Haber Raporu 2019'a göre (Newman, 2019, s. 15), 2016 yılında Birleşik Krallık'ta bireylerin haberle ilk temas ettiği kaynakların başında televizyon gelmekteyken, 2019 yılında ilk sırayı internete bağlanılabilen akıllı telefonlar almıştır.

Çalışmada elde edilen tanımlayıcı bulgular çerçevesinde, öğrencilerin çoğunlukla haber takip ettiği ve haber takip edenlerin en çok resmi kaynaklar olarak nitelendirilebilecek çevrimiçi haber platformları, gazeteleri ve televizyonları tercih ettikleri görülmektedir. Benzer bir bulgu, ABD'deki bir üniversitede farklı disiplinlere yönelik yapılan bir araştırmada da elde edilmiştir (Powers ve Koliska, 2016, s. 105, 117). Bu araştırmada, öğrencilerin özellikle "isim yapmış" haber kaynaklarına güvendikleri belirlenmiştir. Bununla birlikte, güvenilen kaynakların da yanlış bilgi/haber yayma olasılığı göz önüne alındığında, her kaynağa eleştirel bir yaklaşım sergilemek bilinçli bir haber tüketicisi olmak açısından önemlidir. Bu bağlamda, çalışmada da belirtildiği gibi haber okuryazarlığı eğitimi önemli bir rol oynamaktadır (Powers ve Koliska, 2016, s. 105, 117).

Haber okuryazarlığına işaret eden farklı bilgi ve becerilere yönelik olarak kendilerini değerlendirebilmeleri amacıyla eğitim öncesi ve sonrasında uygulanan öz değerlendirme testlerinde, öğrencilerin haber kavramının ne anlama geldiğini bilme durumları sorgulanmıştır. En yüksek puanın 10 olduğu bu soru için öğrencilerin kendilerine verdikleri puanların dağılımı Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1

Öğrencilerin Haberin Ne Anlama Geldiğini Bilme Durumlarına Yönelik Öz Değerlendirmeleri

Öğrencilerin “haber” kavramını bilme durumlarına yönelik olarak eğitim öncesinde kendilerine verdikleri puanda (ortanca=7, minimum=3 maksimum=10, dağılım genişliği=7), eğitim sonrasında bir miktar artış olduğu görülmektedir (ortanca=8,5, minimum=5, maksimum=10, dağılım genişliği=5). Bu puanların ortancaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık da bulunmaktadır ($z=-2,763; p=0,006$). Öğrencilerin %60’ı (12 öğrenci) eğitim sonrasında kendini daha yüksek puanla değerlendirmiştir. Buna göre, eğitim sonrasında bu öğrencilerin, “haber” kavramına ilişkin bilgilerinin arttığını düşündükleri söylenebilir. Öte yandan, öğrencilerin %15’i (3 öğrenci) eğitim sonrasında kendini daha düşük puanla, %25’i (5 öğrenci) ise eğitim öncesi ve sonrası aynı puanla değerlendirmiştir. Öğrencilerin değerlendirmelerinde eğitimle birlikte ortaya çıkan bu farklılığın haberi ayırt etme ve tanımlama becerilerine yansıyor yansımadığı, uygulanan ön ve son testlerle incelenmiştir.

Öğrenciler “Haber” Kavramından Ne Anlamaktadır?

Çalışmanın bu kısmında, verilen haber okuryazarlığı eğitiminin öğrencilerin bilgi ve beceri düzeylerine etkisini ölçmek için uygulanan ön ve son testteki iki sorunun bulguları sunulmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın temel amacına yönelik olarak, öğrencilerin haber örneklerini diğer yazı türlerinden ayırt edip edemedikleri ve haberi nasıl tanımladıkları incelenmiştir.

Her ne kadar öğrenciler, özellikle eğitim sonrasında uygulanan öz değerlendirme testinde haberi bilme durumlarına yönelik olarak kendilerine yüksek puanlar vermiş olsalar da bu değerlendirmelerinin uygulamada karşılık bulup bulmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla öğrencilerden, görsel olarak sunulan, gazete (basılı/çevrimiçi) ya da haber portallarında yayımlanmış olan altı farklı örnek⁵ içerisinde “haber” olanları işaretlemeleri istenmiş ve her bir örneğe ait işaretlenme sıklıkları Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Haber Örneklerinin Ayırt Edilebilme Durumu (N=20)

Ön test	Son test	
	n	%
Haber I (Görsel 2)	19	95
Haber II (Görsel 3)	18	90
Yayın akışı (Görsel 6)	8	40
Tekzip metni (Görsel 4)	6	30
Köşe yazısı (Görsel 1)	2	10
Reklam (Görsel 5)	2	10

Her iki testte de öğrencilerin işaretlemesi için yalnızca ikişer adet haber örneği bulunmaktadır. Öğrencilerin hem ön (Haber I: 19 öğrenci, %95; Haber II: 18 öğrenci, %90) hem de son testte (Haber I: 17 öğrenci, %85; Haber II: 18 öğrenci, %90) haber örneklerini çoğunlukla doğru şekilde ayırt edebildikleri görülmektedir. Öte yandan ön testte, yayın akışı (8 öğrenci, %40) ile tekzip (düzeltme) metnine (6 öğrenci, %30) ait seçenekleri de haber olarak işaretleyen öğrenci sayılarının da görece yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu öğrencilerin haber örneğini ayırt etmede kafa karışıklığı yaşadığı söylenebilir. Son testte ise tekzip metni ve yayın akışını haber örneği olarak işaretleme oranları ön teste göre azalmış, köşe yazısının haber olduğunu düşünen öğrencilerin oranı ise ön teste göre artış göstermiştir (11 öğrenci, %55).

⁵ Ön testte sunulan örnekler için bkz. <https://bit.ly/3NGTFHO>; son testte sunulan örnekler için bkz. <https://bit.ly/3renVlv>

Köşe yazısının da bir görüş yazısı türü olduğu düşünüldüğünde, özellikle eğitim sonrasında öğrencilerin köşe yazısı örneğini haber ile karıştırmış olması dikkat çekicidir (bkz. Tablo 3). Hornik (t.y.), haberi görüş, tanıtım yazısı vb. içeriklerden ayırt edebilmenin eleştirel düşünme becerisi kazanma konusunda etkili olduğunu belirtmektedir. Silva (2018) ise, haber, görüş ve propaganda arasında ayırım yapabilme becerisinin sosyal ya da siyasi konularla ilgilenme eğilimi gösteren öğrencileri yanlış bilgi ve dezenformasyonun olumsuz etkilerine karşı daha dayanıklı hale getireceğini belirtmiş, böylece bireylerin farklılıkları tanımak, güvenilir ve gerçeklere dayalı kaynaklar aramak konusunda daha bilinçli olabileceklerini vurgulamıştır. Bu noktada, görüş ve haber arasındaki farkı hatırlamakta yarar vardır. Görüş yazısı, belirli bir konu hakkındaki kişisel görüş ya da bakış açısı ile hazırlanırken; haber, haberi yapan veya aktaranın görüşlerine yer vermez ve yalnızca olgulara odaklanır ("CCNY introduction to journalism", 2023). Öte yandan, "otorite" olarak kabul edilen kaynaklara duyulan güvenin irdelendiği bir çalışmada (Evanson ve Sponsel, 2019), öğrencilerin bilinen medya kaynaklarından gelen içeriklerin doğruluğu konusunda daha olumlu yaklaşım sergiledikleri belirtilmiş, buna karşılık, otoritenin nasıl inşa ve istismar edilebildiği, konuyla ilgili eğitim içeriklerinin geliştirilmesinde bu tür bir eleştirel yaklaşımın kazandırılmasının önemi vurgulanmıştır. Bu çalışma kapsamında da, HÜ BBY öğrencilerine sunulan eğitim içeriğinde de eleştirel düşünce pratikleri kazandırmaya yönelik olarak, farklı çalışmalarda anılan bu konulara odaklanılmıştır. Buna rağmen, öğrencilerin eğitim sonrasında köşe yazısı ile haberi ayırt etmede kafa karışıklığı yaşamış olmalarında, ilgili örneklerin başlık veya içeriğinde kullanılan dilin etkili olmuş olabileceği akla gelmektedir (Ön test köşe yazısı: "*Şunları yaparsan Uber'i bitirirsin sarı taksici*"; Son test köşe yazısı: "*5 yılda kaç TV kanalı kapandı?*"). Öte yandan hem eğitim öncesinde hem de sonrasında sunulan köşe yazısı örnekleri bilinen gazetelerde, gazeteci kimliği ile yazı yazan kişilere aittir. Buradan hareketle, eğitim sonrasında köşe yazısının haber olarak işaretlenme sıklığındaki artışın, eğitimle birlikte edinilmiş olması muhtemel "otorite kaynak" algısından da kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Öğrencilerin haberi nasıl algıladıklarını daha detaylı değerlendirebilmek için, çalışma kapsamında uygulanan ön ve son testlerde öğrencilerden haber kavramını kendi cümleleri ile tanımlamaları istenmiştir. Bu tanımlamalar, Yöntem başlığında belirtildiği şekilde, çeşitli kaynaklarda yer alan haber tanımlarından elde edilen (bkz. Tablo 1) *kapsam*, *kaynak/kanal*, *hedef kitle* ve *nitelik* unsurları açısından etiketlenmiştir. Her bir tanımın içerdiği kategorilerin ağırlıklandırılmış değerleri Tablo 4'te, bu tabloda yer alan toplam değerlerin oranları ise Şekil 2'de sunulmuştur.

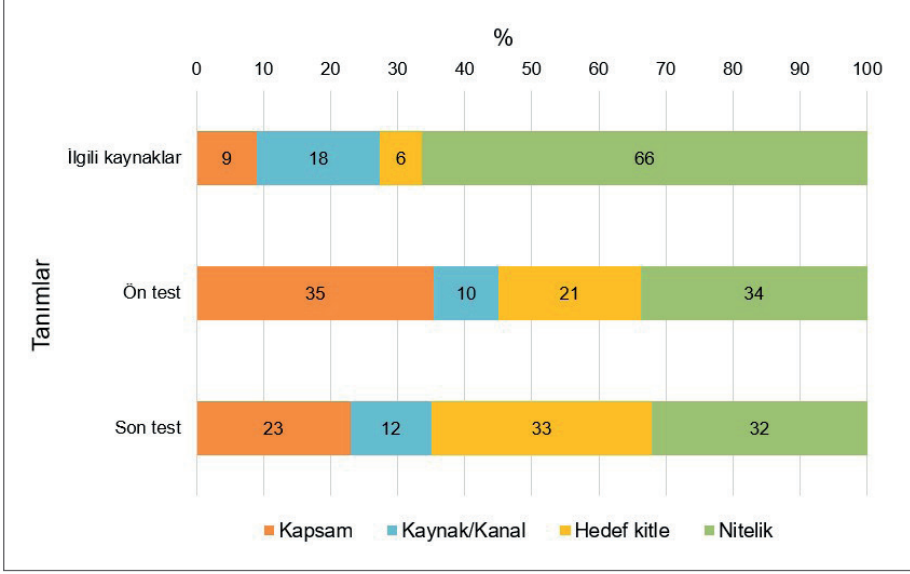
Tablo 4*Öğrencilerin Haber Tanımlarında Yer Alan Unsurlar ve Ağırlıklandırılmış Değerleri**

Öğrenci ID	Ön Test				Öğrenci ID	Son Test			
	Kapsam	Kaynak/Kanal	Hedef kitle	Nitelik		Kapsam	Kaynak/Kanal	Hedef kitle	Nitelik
Ö1	0,00	0,00	1,00	0,00	Ö1	1,00	0,00	0,00	0,00
Ö2	0,00	0,00	0,00	1,00	Ö2	0,00	0,00	0,50	0,50
Ö3	0,00	0,00	0,00	1,00	Ö3	0,00	1,00	0,00	0,00
Ö4	0,25	0,25	0,25	0,25	Ö4	0,00	0,00	0,50	0,50
Ö5	0,00	0,50	0,50	0,00	Ö5	0,00	0,00	0,50	0,50
Ö6	0,33	0,00	0,33	0,33	Ö6	0,00	0,00	1,00	0,00
Ö7	0,50	0,00	0,00	0,50	Ö7	0,33	0,33	0,33	0,00
Ö8	0,00	0,00	0,00	1,00	Ö8	0,00	0,00	0,00	1,00
Ö9	0,33	0,33	0,00	0,33	Ö9	0,25	0,25	0,25	0,25
Ö10	0,50	0,50	0,00	0,00	Ö10	1,00	0,00	0,00	0,00
Ö11	1,00	0,00	0,00	0,00	Ö11	1,00	0,00	0,00	0,00
Ö12	1,00	0,00	0,00	0,00	Ö12	0,00	0,00	0,00	1,00
Ö13	0,50	0,00	0,00	0,50	Ö13	0,00	0,00	0,50	0,50
Ö14	0,33	0,00	0,33	0,33	Ö14	0,33	0,33	0,33	0,00
Ö15	0,33	0,00	0,33	0,33	Ö15	0,00	0,00	0,00	1,00
Ö16	0,33	0,33	0,33	0,00	Ö16	0,00	0,50	0,50	0,00
Ö17	0,33	0,00	0,33	0,33	Ö17	0,33	0,00	0,33	0,33
Ö18	0,00	0,00	0,50	0,50	Ö18	0,00	0,00	1,00	0,00
Ö19	0,33	0,00	0,33	0,33	Ö19	0,00	0,00	0,50	0,50
Ö20	1,00	0,00	0,00	0,00	Ö20	0,33	0,00	0,33	0,33
Toplam	7,06	1,91	4,23	6,73	Toplam	4,57	2,41	6,57	6,41

* Her öğrenci tarafından yapılan tanımlar ve tablonun diğer detayları için bkz. <https://bit.ly/46R8TCO>. Tablo 4 ile bağlantıda sunulan tablo detayında yer alan sütun toplamaları yuvarlama hatasından dolayı birbirinden farklıdır.

Şekil 2

Haber Tanımları

İlgili kaynaklarda geçen tanımlara bakıldığında (bkz. Tablo 2 ve Şekil 2), haberin yeni bilgiye ya da güncel olaylara dayanması, nesnel ve gerçeğe uygun olması, kamu yararı ve doğrulanabilir olma gibi nitelikler taşıması gibi özelliklerinin öne çıktığı görülmektedir. Bu özellikler bu çalışma kapsamında *nitelik* unsuru olarak tanımlanmıştır. Şekil 2'de yer alan ve ilgili kaynaklardan gelen tanımların yarısından fazlasında (%66) bu unsurun öne çıktığı görülmektedir. Öğrencilerin yaptıkları tanımlarda ise farklı bir tablo söz konusudur (bkz. Tablo 4 ve Şekil 2). Öğrencilerin, *nitelik* ile birlikte ön testte *kapsam* (%35), son testte ise *hedef kitle* (%33) unsurlarını öne çıkaran tanımlar yaptıkları görülmektedir. Ayrıca, hem haber okuryazarlığı eğitimi almadan önce hem de bu eğitimden sonra öğrencilerin, ilgili kaynaklardaki tanımlara kıyasla *nitelik* unsuruna daha az yer verdikleri gözlenmiştir (bkz. Tablo 4 ve Şekil 2; Ön test: %34; Son test: %32). Bununla birlikte, öğrencilerin eğitim öncesinde yaptıkları tanımlarda nitelik unsuruna dahil edilebilecek "...son zamanlarda geçen bir olay..."; "...gündem ve gündem dışı olaylar..."; "...önemli bilgiler..."; "...insanları etkileyen olaylar..."; "...bilgi niteliği taşıyan olgu..." gibi ifadeler kullandıkları, eğitim sonrasındaki tanımlarında ise haberin niteliği ile ilişkilendirilebilecek olan "...belli olgu ve olaylar..."; "...5N1K sorularına cevap verebilecek tarzdaki mesajlar..."; "5N1K kuralı çerçevesinde doğru, güvenilir, kesin bilgiler..."; "insanların ... başkalarıyla paylaşma zorunluluğu ve gereksinimi duyduğu bilgiler..." gibi ifadelere yer verdikleri görülmüştür. Eğitim sonrasında, kullandıkları kavramlar açısından dikkat

çeken bazı tanımları yapan öğrencilerin eğitim öncesi ve sonrasındaki tanımlarına bazı örnekler şunlardır:

(Ö2 - ÖT): "Son zamanlarda geçen bir olay, duyulan söylenti"

(Ö2 - ST): "Güncel olayların, olguların insanların bilgilendirilmesine aracı olan bilgi, durum."

(Ö13 - ÖT): "Bir toplumu etkileyen önemli olayların açıklaması"

(Ö13 - ST): "Belli olgu ve olayları insanlara aktarmak."

(Ö15 - ÖT): "İnsanların bilmediği konularda, ilgi duyduğu alanlardaki gelişmelerden haberdar olmasını sağlayan bunu yaparken de en geniş kitleye ulaşmayı hedefleyen mesajdır."

(Ö15 - ST): "Olmuş ve olabilecek olayların 5N1K sorularına cevap verebilecek tarzdaki mesajlardır."

(Ö20 - ÖT): "Dünyanın dört bir tarafında olan her şeyden haberdar olabilmemiz için kurulan sistem."

(Ö20 - ST): "Haber dünya üzerinde olup biten 5N1K kuralı çerçevesinde doğru, güvenilir, kesin bilgilerden diğer insanları haberdar etmektir."

Öte yandan, bir öğrencinin (Ö17) yaptığı tanımda, Meijer ve Kormelink'in (2015, s. 676) tespit ettiği dijital ortamın etkisi hissedilmektedir. Hem ön hem de son testte bu öğrenciye göre; "...Haberler günlük hayatta çok daha basit konuları da kapsayabilir. Örneğin bir çocuk, annesine takdir alacağını söylediğinde de bu da haber olabilir [Ön test]. İnsanların daha önceden bilmeyip yeni öğrendiği ve başkalarıyla paylaşma zorunluluğu ve gereksinimi duyduğu bilgileri içeren şeylerdir... [Son test]". Öğrencide böyle bir haber algısının oluşmasında, özellikle dijital mecraların etkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Meijer ve Kormelink (2015, s. 676), yeni bilgi ekosistemi ile birlikte kullanıcılar için neyin haber sayılabileceğinin de değiştiğini, haber tüketicilerine göre haberin yalnızca gazeteciler ile ilişkilendirilmediği, sosyal ağlardaki zaman akışlarında yer alan içeriklerin de haber kategorisinde değerlendirilebildiğini ifade etmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Haber kavramı, özellikle günümüzde, farklı bakış açılarına göre farklı anlamlar içerebilmektedir. Örneğin, gazeteci, haberdeki "haber değeri"ni dikkate alırken, haber tüketicileri "haber niteliği" ile ilgilenebilmektedir. Bu durumda, resmî kaynaklarda yer alan haber tanımları, kavrama özellikle gazetecilik ya da editoryal bakış açısıyla yaklaşarak genellikle; haberin güncelliğine, yeniliğine, toplumu ilgilendiriyor olmasına

odaklanmaktadır. Haber tüketicisi için ise, örneğin, sosyal ağ hesabındaki zaman akışında gördüğü bir gönderinin içeriği de haber niteliği taşıyabilmektedir. Haberi üreten ve tüketen arasında oluşabilecek bu farklı bakış açıları, haberin tanımlanmasını da güçleştirebilmektedir. Öte yandan, bugünün medya ortamında haber tüketicisinin, haberi diğer bilgi türlerinden ayırt edebilmek için bir şekilde tanımlayabilmesi de önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada, haber tüketicisi ya da haber kullanıcısı olarak tanımlanan bireylerin, bilginin bir türü olarak değerlendirilebilecek haber kavramını nasıl algıladığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Böylece haber, medya veya bilgi gibi farklı okuryazarlık türleri için geliştirilecek eğitim içeriklerinde konunun ne şekilde aktarılacağına yönelik ipuçları edinilebileceği ve bireylere haber kavramına dair daha net bir bakış açısı sağlamanın mümkün olabileceği düşünülmüştür.

Haber, -fark etsek de etmesek de- günlük yaşamımızda önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle dijital medyanın bireylerin hayatının merkezine yerleşmesi ile birlikte haberi üreten ve tüketen arasındaki ayırım da bulanıklaşmaya, tanımlı editoryal süreçler yerini bireylerin ürettiği içerikleri hızla yayan platformlara bırakmaya başlamıştır. Bu noktada, doğruluk ve güvenilirlik gibi, haberin olmazsa olmaz niteliklerini sağlamak ya da bunun takibini yapmak gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Bunun çözümü için bireylerin günümüzde bilgi, veri, medya ve haber gibi farklı okuryazarlık becerilerine sahip olmaları giderek daha önemli hale gelmektedir. Bugünün medya ortamında, haber tüketicisi olan bireylerin özellikle haber okuryazarlığı becerileri edinmeleri, bazen ortamın doğası gereği bazen de bilinçli olarak göz ardı edilebilen editoryal süreçlerin bir nebze telafisi gibi düşünülebilir. Haber ile farklı içerik türleri arasındaki farkı anlayabilmek de haber okuryazarlığına işaret eden becerilerden birisidir (Hornik, t.y.; Silva, 2018; Şencan, 2020, s. 40). Bu nedenle, tasarlanacak eğitim içeriklerinde, değişen medya ortamlarına uyum sağlama ve bireylerin haberleri tanımlama, algılama ve anlamlandırma becerilerinin de dikkate alınması gerekmektedir.

Çalışmanın amacı çerçevesinde, haber okuryazarlığı eğitimi uygulanan öğrencilerin haber algısı incelenmiştir. Bu öğrenciler çalışma kapsamı dışında haber ya da medya okuryazarlığı eğitimi görmemiş olmakla birlikte, öğrencisi oldukları bölümün zorunlu dersleri kapsamında bilgi okuryazarlığı dersi almışlardır. Öğrencilerin tamamına yakınının haber takip ettiği, bu öğrenciler içerisinde haber almak için en çok başvurulan kaynakların başında, çevrimiçi haber platformları ve televizyon olduğu görülmüştür. Bu eğilimin resmî ya da isim yapmış kaynaklarla sınırlı olup olmadığına dair veri, çalışma kapsamında bulunmamaktadır. Ancak bu mecralar arasında televizyonun bulunuyor olması, öğrencilerin bilinen yayın kuruluşlarına ait içeriklerden haber takip ettiklerini veya bu mecralara güvendiklerini düşündürmektedir. Bu tür bir eğilim söz konusu olduğunda, bu kaynakların da yanlış bilgi paylaşma ihtimallerinin göz önünde bulundurulmasında yarar vardır. Bilinçli bir haber tüketicisi olarak her kaynağa eleştirel yaklaşma bilincine sahip olmak (Powers ve Koliska, 2016, s. 105, 117), bir başka deyişle,

önde gelen haber kaynaklarından ya da en tanınmış isimlerden gelen haberlere dahi şüpheye yaklaşabilmeyi öğrenmek önemlidir.

Çalışma kapsamında yer alan öğrencilerin yarısından fazlası için, sosyal çevre de haber almak amacıyla başvurulmuş bir kaynak olarak görülmektedir. Bu durum, özellikle yanlış bilginin viral şekilde yayılmasında sosyal çevre ile iletişimin etkisini akla getirmektedir. Öğrencilerin haberi nasıl algıladıkları ve tanımladıkları, bu tür bir eğilimin söz konusu olduğu bir ortamda daha önemli hale gelmektedir. Bu nedenle, bu eğilime yönelik pratiklerin daha detaylı şekilde incelenmesi gerekmektedir. Öte yandan öğrencilerin, çalışmanın yapıldığı dönemde Twitter, YouTube, Facebook gibi sosyal ağları ve WhatsApp benzeri kapalı mesajlaşma gruplarını haber takibi için görece daha az tercih ettikleri anlaşılmıştır. Bu noktada, haber tüketme alışkanlıklarının zamana göre veya zaman içerisinde değişebileceği göz önünde bulundurulmalı ve gündemin yoğunluğu, öne çıkan bir olay yaşanması gibi durumların bireylerin farklı dönemlerde farklı mecralara haber kaynağı olarak yönelmesine neden olabileceği de dikkate alınmalıdır.

Öğrencilerin ön ve son testlerde kendilerine sunulan altışar farklı örnek içerisinde haber örneklerini ayırt etme konusunda görece iyi bir performans sergilediklerini söylemek mümkündür. Nitekim bu sonuç, Edgerly ve Vraga'nın da (2020a, s. 420-421) ifade ettiği gibi, haber, her ne kadar tanımlanması zor bir kavram olsa da, bireylerin haberle karşılaştıklarında onu tanıyabildiklerini göstermektedir.

Haber niteliği üzerine yapılan bir çalışmada (Edgerly ve Vraga, 2020b), haber başlığının ve kaynağının haber niteliğini, yani kullanıcıların bir içeriği haber olarak değerlendirme derecelerini, etkilediği belirlenmiştir. Aynı çalışmada, genelde iki farklı içerik olarak düşünülen gerçekler/olgular ile görüşün haber niteliği açısından benzer şekilde değerlendirildiği de belirtilmektedir (Edgerly ve Vraga, 2020b, s. 745). Bu çalışmada da, son testte köşe yazısı türündeki örneğin öğrencilerin yarısından fazlası tarafından haber olarak işaretlenmiş olması dikkat çekmektedir. Bu kafa karışıklığının arka planında, öğrencilere sunulan örneklerin başlığı ya da içeriğinde kullanılan dilin ve eğitimle birlikte edinilmiş olması muhtemel "otorite kaynak" algısının yer almış olabileceği tahmin edilmektedir. Zira ilgili örnekte yer alan başlıkta kullanılan ifadeler, içeriğin haber olarak algılanmasına uygun, örneğin yayımlandığı kaynak ise bilinen bir gazetede yazan bir isme aittir.

İlgili kaynaklardan derlenen haber tanımlarında, *nitelik* unsurunu karşılayan ifadelerin diğer unsurlara (*kapsam, kaynak/kanal, hedef kitle*) yönelik olanlara kıyasla daha dikkat çekici şekilde öne çıktığı gözlemlenmiştir. Buna karşılık, öğrencilerin eğitim öncesi yaptıkları tanımlarda *kapsam* ve *nitelik*, sonrasındaki tanımlarında ise *hedef kitle* ve *nitelik* unsurlarının öne çıktığı görülmüştür. Eğitim içeriğinde, "olgilara dayanma" ve "5N1K kuralı" gibi haberin taşınması gereken özelliklere yönelik bilgiler yer almaktadır. Öğrencilerin eğitim sonrasında, öncesinde olduğundan farklı olarak "doğru", "güvenilir",

“kesin”, “5N1K kuralına uygun” gibi haber niteliklerine odaklanmış olmaları, eğitimin öğrencilerin haber algısında bir farklılık yaratmış olabileceğini düşündürmektedir.

Dijital medyanın henüz son kullanıcı ile buluşmadığı dönemlerde, okuyucu gözünden haberin anlamını ortaya koymaya yönelik olarak yapılan bir çalışmada (Bogart, 1989, s. 9, 223), verilen yanıtların gazetecilerin kullandığı geleneksel tanımlarla benzeştiği, bireylerin yaptıkları tanımlarda güncellik, önem, gerçekler, dünyadaki olaylar vb. ifadelerin kullanıldığı belirtilmiştir. Geçmişten beri kullanılan haber kavramı ile özdeşleştirilmesi ve bir bakıma geleneksel şekilde ifade edilebilecek tanımlarla benzeşmesi açısından, haber tüketicileri tarafından yapılan tanımlarda, geçen zaman içerisinde çok fazla bir şey değişmediği bir başka çalışmada (Craft, Ashley ve Maks, 2016, s. 143) da görülmektedir. Söz konusu çalışmada, haber tanımı yapan gençlerin güncellik, daha önce bilinmemesi, sıra dışılık, ilginçlik gibi ifadeleri kullandığı rapor edilmiştir. Benzer bir durum, öğrencilerin haber algısının incelendiği bu çalışma kapsamında da söz konusu olmuştur. Eğitim öncesi ve sonrasında yapılan tanımlarda, geçmiş çalışmalara benzer şekilde; güncellik, önemlilik, olgu, gündem, toplumu etkileme ve ilgi çekicilik gibi ifadelerle karşılaşmıştır. Öte yandan, haberi tanımlaması istendiğinde bilinen ya da ilk akla gelen kavramlarla ifade eden bireylerin, aslında neyin haber olduğunu algılama veya anlama konusunda her zaman bu kadar net olmayabileceği de unutulmamalıdır. Örneğin, bir öğrencinin verdiği yanıtta aile veya sosyal çevre ile paylaşılabilir bir bilginin de haber olarak tanımlanabileceği ifade edilmiştir. Nitekim önceki çalışmalarda da (Bogart, 1989, s. 223; Robertson, 2023, s. 375), yalnızca haberin zamanlaması (örneğin, güncellik) veya önemine (örneğin, kayda değer olup olmaması) odaklanılarak haberleri diğer bilgi türlerinden ayırmanın güç olabileceğine değinilmiştir. Özellikle değişen medya ortamının vatandaş gazeteciliğini mümkün kılması, farklı platformlarda yazılı ya da görsel-işitsel (örneğin; Twitter, Facebook, TikTok, Medium, YouTube, Discord, Spotify vb.) içerik oluşturmaya, yorum ve paylaşım yapmaya ve gündem yaratmaya olanak tanınması da haber algısını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu noktada, haberleri geleneksel gazetecilik bakış açısı ile benzer ifadelerle tanımlasalar da bireylerin, örneğin, karşılıklarına çıkan herhangi bir röportajı, kaynağını irdelemeden haber olarak algılayabilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Haber tüketicilerinin ciddi bir habere değer atfediyor olmaları, her zaman bu tür içerikleri takip etmelerini sağlamayabilir. Benzer bir şekilde, resmî anlamda haber tanımını karşılama eğilenceli şekilde sunulan haber içeriklerinin, haber kavramının önemini azaltan bir algı oluşturabildiği, buna karşılık bireylerin bu tür içerikleri yine de izleyebildikleri belirtilmiştir. Yani, bireyin bir içeriği takip etmesi ile o içeriğe yönelik olarak yapacağı önem değerlendirmesi arasında doğrudan bir bağlantı her zaman kurulamayabilir (Meijer, 2007, s. 106). Bu noktada, neyin haber olduğunu ayırt edebilmek için haber tüketicisinin, edinilmesi en zor becerilerden olan eleştirel düşünmeyi bir alışkanlık haline getirmesine ihtiyaç vardır.

Haber okuryazarlığı içeriğini gazetecilik perspektifinden tasarlamak (örneğin, Stony Brook Üniversitesi - Haber Okuryazarlığı Merkezi [Hornik, t.y.]), içeriğin haber değerini önceliklendiren bir yapı sergilemesine neden oluyor olabilir. Aslında, bireylerin habere atfettiği haber niteliği, kişinin kendisine göre neyin haber olduğunu tanımlamasını sağlamakta (Edgerly ve Vraga, 2020a, s. 420-421), dolayısıyla hem kişiden kişiye, hem zamana göre, hem de resmî haber tanımlamalarına kıyasla farklılık gösterebilmektedir. Haber algısını şekillendiren bu durumun eleştirel düşünme becerileri olan ve olmayan bireyler arasında da farklılık gösterebileceği dikkate alınmalıdır. Bu nedenlerle, haber okuryazarlığı eğitim içeriğinin tasarlanmasının güç olduğu da söylenebilir. Ancak değişen medya ekosisteminde haber okuryazarlığının temelini oluşturan (Hornik, t.y.) ve sorgulama, araştırma yapma, değerlendirme, çıkarım yapma gibi becerileri kapsayan eleştirel düşünmenin herkes için önemli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, belirtilen farklılıklar gözetilerek, zamana yayılmış bir eğitim süreci ile eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir. Öte yandan, eleştirel düşünme, kısa sürede edinilebilecek bir beceri olmadığı için bunu yaşam boyu öğrenme pratiklerine uyarlamak gerekmektedir. Bunun için de erken yaşlardan başlayarak farklı haber örnekleri üzerinde değerlendirme yapma fırsatı yaratmak, yaşamın her döneminde bu beceriyi geliştirmeye yönelik olarak çeşitli uygulamaları eğitim sistemine dâhil etmek son derece önemlidir.

Çıkar Çatışması

Çalışma kapsamında kişisel ve finansal herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarlık Katkısı

Çalışmada, veriler İpek Şencan tarafından toplanmıştır. Diğer tüm süreçler yazarların ortak katkısı ile tamamlanmıştır.

Etik Kurul Kararları ve İzinler

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 01.03.2018 tarihli ve 35853172/433-946 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

Kaynakça

Algül, A. ve Sütcü, C. S. (2015). Değişen haber algısı: Kullanıcılar sosyal medyada haberleri nasıl değerlendiriyorlar?. *Global Media Journal TR Edition*, 6(11), 18-34. <https://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/sites/default/files/And%20ALGU%CC%88L%20%26%20Cem%20S.%20Su%CC%88tc%CC%A7u%CC%88.pdf>

Alver, F. (2022). 5N1K. Y. Saraç (Ed.), *Sosyal bilimler ansiklopedisi* içinde. TÜBİTAK.

- American Press Institute. (t.y.). What is the purpose of journalism?. <https://www.americanpressinstitute.org/journalism-essentials/what-is-journalism/purpose-journalism/>
- Armstrong, C. L., McAdams, M. J. ve Cain, J. (2015). What is news? Audiences may have their own idea. *Atlantic Journal of Communication*, 23(2), 81-98. <https://doi.org/10.1080/15456870.2015.1013102>
- Bogart, L. (1989). *Press and public: Who reads what, when, where, and why in American newspapers*. Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Bogdanić, A. (2022). Theorizing news: Toward a constitutive model of journalistic discourse. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 99(2), 487-514. <https://doi.org/10.1177/1077699020966755>
- Botton, A. D. (2015). *Haberler: Bir kullanma kılavuzu* (Z. Baransel, Çev.). Sel Yayıncılık. (Orijinal basım tarihi c2014).
- Buvár, Á. ve Orosz, G. (2020). "Branded, biased and it wants to sell a product": Typical ad representations influence the effect of ad recognition: A mixed-method research, *International Journal of Advertising*, 39(1), 32-50. <https://doi.org/10.1080/02650487.2019.1613848>
- CCNY introduction to journalism. (2023, 25 Ocak). Opinion vs. news. <https://ccnyintroductiontojournalism.com/2023/01/25/opinion-vs-news/>
- Chandler, D. ve Munday, R. (2018). *Medya ve iletişim sözlüğü* (B. Taşdemir, Çev.). İletişim.
- Craft, S., Ashley, S. ve Maksl, A. (2016). Elements of news literacy: A focus group study of how teenagers define news and why they consume it. *Electronic News*, 10(3), 143-160. <https://doi.org/10.1177/1931243116656716>
- Digital Resource Center. (t.y.). Definitions of news. <https://digitalresource.center/content/definitions-news>
- Digital Resource Center. (2016). *Module 14 What is news. CNL module lessons*. <https://digitalresource.center/content/cnl-module-lessons>
- Eddy, K. (2022). The changing news habits and attitudes of younger audiences. N. Newman, R. Fletcher, C. T. Robertson, K. Eddy ve R. K. Nielsen (Ed.). *Reuters Institute digital news report 2022* içinde (s. 42-45). https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf
- Edgerly, S. ve Vraga, E. K. (2020a). Deciding what's news: News-ness as an audience concept for the hybrid media environment. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 97(2), 416-434. <https://doi.org/10.1177/1077699020916808>
- Edgerly, S. ve Vraga, E. K. (2020b). That's not news: Audience perceptions of "news-ness" and why it matters. *Mass Communication & Society*, 23(5), 730-754. <https://doi.org/10.1080/15205436.2020.1729383>

- Evanson, C. ve Sponsel, J. (2019). From syndication to misinformation: How undergraduate students engage with and evaluate digital news. *Communications in Information Literacy*, 13(2), 228-250. <https://doi.org/10.15760/comminfolit.2019.13.2.6>
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th edition). SAGE.
- Fry, K. G. (2008). News as subject: What is it? Where is it? Whose is it?. *Journalism Studies*, 9(4), 545-560. <https://doi.org/10.1080/14616700802114258>
- Gönenli, G. (2008). *Gazetelerin genç okurlara yaklaşımı ve Türkiye'deki gençlerin haber alma alışkanlıklarına yönelik bir araştırma* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi. <https://openaccess.marmara.edu.tr/items/4b409261-9e01-42ad-a65f-6f6ca5ac59dd>
- Haber. (t.y.). *TDK Güncel Türkçe sözlük* içinde. 5 Mart 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/adresinden> erişildi.
- Hallin, D. C. ve Mellado, C. (2018). Serving consumers, citizens, or elites: Democratic roles of journalism in Chilean newspapers and television news. *The International Journal of Press/Politics*, 23(1), 24-43. <https://doi.org/10.1177/1940161217736888>
- Harcup, T. ve O'Neill, D. (2017). What is news?: News values revisited (again). *Journalism Studies*, 18(12), 1470-1488. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2016.1150193>
- Hornik, R. (t. y.). *Why news literacy matters: A new literacy for civil society in the 21st century*. Digital Resource Center. <https://digitalresource.center/why-news-literacy-matters>
- Ireton, C. ve Posetti, J. (2018). Foreword. C. Ireton ve J. Posetti (Ed.) *Journalism, Fake news & disinformation* içinde (s. 7-13). UNESCO. https://en.unesco.org/sites/default/files/journalism_fake_news_disinformation_print_friendly_0_0.pdf
- İnce, G. B. (2017). Yeni medyanın haber tüketim pratiklerine etkisi: Ampirik bir değerlendirme. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 189-214. <https://doi.org/10.5824/1309-1581.2017.5.009.x>
- İrvan, S. (2022). Haber. Y. Saraç (Ed.), *Sosyal bilimler ansiklopedisi* içinde. TÜBİTAK. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/haber>
- McGregor, S. C. ve Molyneux, L. (2020). Twitter's influence on news judgment: An experiment among journalists. *Journalism*, 21(5), 597-613. <https://doi.org/10.1177/1464884918802975>
- McGrew, S., Breakstone, J., Ortega, T., Smith, M. ve Wineburg, S. (2018). Can students evaluate online sources? Learning from assessments of civic online reasoning. *Theory & Research in Social Education*, 46(2), 165-193. <https://doi.org/10.1080/00933104.2017.1416320>
- Meijer, I. C. (2007). The paradox of popularity: How young people experience the news. *Journalism Studies*, 8(1), 96-116. <https://doi.org/10.1080/14616700601056874>

- Meijer, I. C. ve Kormelink, T. G. (2015). Checking, sharing, clicking and linking changing patterns of news use between 2004 and 2014. *Digital Journalism*, 3(5), 664-679. <https://doi.org/10.1080/21670811.2014.937149>
- Mellado, C., Hellmueller, L., Marquez-Ramirez, M., Humanes, M. L., Sparks, C., Stepinska, A., Pasti, S., Schielicke, A., Tandoc, E. ve Wang, H. (2017). The hybridization of journalistic cultures: A comparative study of journalistic role performance. *Journal of Communication*, 67(6), 944-967. <https://doi.org/10.1111/jcom.12339>
- Newman, N. (2019). Section 1: Executive summary and key findings. N. Newman, R. Fletcher, A. Kalogeropoulos ve R. K. Nielsen (Ed.). *Reuters Institute digital news report 2019* içinde (s. 8-30). https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2019-06/DNR_2019_FINAL_0.pdf
- Newman, N. (2022). Turkey. N. Newman, R. Fletcher, C. T. Robertson, K. Eddy ve R. K. Nielsen (Ed.). *Reuters Institute digital news report 2022* içinde (s. 108-109). https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf
- News. (t.y.-a). *Merriam-Webster dictionary* içinde. 5 Mart 2023 tarihinde <https://www.merriam-webster.com/dictionary/news> adresinden erişildi.
- News. (t.y.-b). *Merriam-Webster thesaurus* içinde. 5 Mart 2023 tarihinde <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/news> adresinden erişildi.
- News. (t.y.-c). *Online etymology dictionary* içinde. 5 Mart 2023 tarihinde <https://www.etymonline.com/word/news> adresinden erişildi.
- News. (t.y.-d). *Oxford learner's dictionaries* içinde. 5 Mart 2023 tarihinde <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/news?q=news> adresinden erişildi.
- News. (t.y.-e). *The Britannica dictionary* içinde. 5 Mart 2023 tarihinde <https://www.britannica.com/dictionary/news> adresinden erişildi.
- Park, R. E. (1940). News as a form of knowledge: A chapter in the sociology of knowledge. *American Journal of Sociology*, 45(5), 669-686. <http://www.jstor.org/stable/2770043>
- Powers, E. ve Koliska, M. (2016). Placing trust in others: How college students access and assess news and what it means for news literacy education. *Journalism Education*, 5(1), 105-122. <https://journalism-education.org/2020/07/placing-trust-in-others-how-college-students-access-and-assess-news-and-what-it-means-for-news-literacy-education/>
- Riedl, A. ve Eberl, J. M. (2022). Audience expectations of journalism: What's politics got to do with it? *Journalism*, 23(8), 1682-1699. <https://doi.org/10.1177/1464884920976422>
- Robertson, C. T. (2023). Defining news from an audience perspective at a time of crisis in the United States. *Journalism Practice*, 17(2), 374-390. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1919178>

- Robinson, S. ve DeShano, C. (2011). 'Anyone can know': Citizen journalism and the interpretive community of the mainstream press. *Journalism*, 12(8), 963-982. <https://doi.org/10.1177/1464884911415973>
- Rulyova, N. ve Westley, H. (2017). Changing news genres as a result of global technological developments: New news genres. *Digital Journalism*, 5(8), 986-1005. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1351882>
- Schneiders, P. (2023). News from the user's perspective: With naivety to validity. *Digital Journalism*. <https://doi.org/10.1080/21670811.2023.2182804>
- Schudson, M. (2003). *The sociology of news (1. basım)*. W. W. Norton & Company.
- Silva, J. (2018, 20 Haziran). Distinguishing among news, opinion and propaganda. News Literacy Project. <https://newslit.org/educators/civic-blog/distinguishing-among-news-opinion-and-propaganda/>
- Singer, J. B. ve Ashman, I. (2009). User-generated content and journalistic values. S. Allan ve E. Thorsen (Ed.), *citizen Journalism: Global Perspectives* içinde (s. 233-242). Peter Lang. <https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/4020/1/2009CitizenJournalismChapterSinger%20-%20user%20generated.pdf>
- Swart, J., Peters, C. ve Broersma, M. (2017). Navigating cross-media news use: Media repertoires and the value of news in everyday life. *Journalism Studies*, 18(11), 1343-1362. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2015.1129285>
- Swart, J., Kormelink, T. G., Meijer, I. C. ve Broersma, M. (2022). Advancing a radical audience turn in journalism. Fundamental dilemmas for journalism studies. *Digital Journalism*, 10(1), 8-22. <https://doi.org/10.1080/21670811.2021.2024764>
- Şencan, İ. (2020). *Haber okuryazarlığı programı: İçerik tasarımı ve etkinliğinin değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi. https://bby.hacettepe.edu.tr/akademik/ipeksencan/isencan_PhD_web_2.pdf
- Şencan, İ. ve Soydal, İ. (2021). Students' awareness about "news" concept [Öz]. S. Şpiranec, S. Kurbanoglu, D. Kos, J. Boustany (Ed.), *The Seventh European Conference on Information Literacy, September 20th-23rd, 2021*, Online: Abstracts içinde (s. 68). Information Literacy Association.
- Tamboer, S. L., Kleemans, M. ve Daalmans, S. (2022). 'We are a neeeeew generation': Early adolescents' views on news and news literacy. *Journalism*, 23(4), 806-822. <https://doi.org/10.1177/1464884920924527>
- Tandoc Jr., E. C., Lim, Z. W. ve Ling, R. (2018). Defining "fake news". *Dijital Journalism*, 6(2), 137-153. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1360143>
- Taşdelen, B. (2020). Enformasyondan bilgi'ye: Üniversite öğrencileri haberleri sosyal medyadan mı öğrenir?. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 241-252. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.676339>

- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Gazetecilik: Haberin nitelikleri*. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Haberin%20Nitelikleri.pdf
- Tokgöz, O. (2017). Temel gazetecilik. İmge Kitabevi.
- Tully, M., Maksl, A., Ashley, S., Vraga, E. K. ve Craft, S. (2022). Defining and conceptualizing news literacy. *Journalism*, 23(8), 1589-1606. <https://doi.org/10.1177/14648849211005888>
- Ünal, Y., Şencan, İ. ve Kurbanoglu, S. (2022). Gerçek ötesi dönemde Türkiye'deki lisans öğrencilerinin haber tüketim ve paylaşım davranışları. *Türk Kütüphaneciliği*, 36(3), 334-359. <https://doi.org/10.24146/tk.1081859>

Akran Makale Atf Etkisi: Türkiye Adresli Bilgibilim Makaleleri Üzerine Bir Deneme

Peer Article Citation Impact: An Essay on Turkey-Addressed Information Science Articles

Mücella Sena KÖKSAL, Umut AL

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atf yapmak için / To cite this article:

Köksal, M.S. ve Al, U. (2023). Akran makale atf etkisi: Türkiye adresli bilgibilim makaleleri üzerine bir deneme. *Bilgi Dünyası*, 24(2), 140-164. doi: 10.15612/BD.2023.726

Makale türü / Paper type: Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.15612/BD.2023.726

Geliş Tarihi / Received: 08.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 03.11.2023

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 20.12.2023

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, Türkiye.

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <https://bd.org.tr>

Akran Makale Atıf Etkisi: Türkiye Adresli Bilgibilim Makaleleri Üzerine Bir Deneme

Mücella Sena KÖKSAL* ve Umut AL**

Öz

Bu çalışmada Türkiye'nin bilgilime yaptığı katkılar incelenmekte, Türkiye adresli bilgilim makalelerinin atıflar açısından literatürde kabul görme durumu değerlendirilmektedir. Bir başka ifadeyle Türkiye'nin bilgilim literatürüne yaptığı niceliksel katkı akran çalışmaları dikkate alınarak atıflar üzerinden karşılaştırılmaktadır. Araştırmada kullanılan temel veri seti Web of Science aracılığıyla elde edilmiştir ve Türkiye adresli 600 bilgilim makalesini kapsamaktadır. Araştırmanın bulguları Türkiye adresli bilgilim makalelerinin çok farklı disiplinlerdeki araştırmacılar tarafından üretildiğini göstermektedir. Yapılan çalışma, söz konusu veriler üzerinden bir ölçek denemesi şeklinde nitelendirilebilir. Eleştiriye açık birçok yönü olmasına rağmen, önerilen ölçek, her disiplinin kendi etkinliğini ve kendi alanındaki konumunu, emsallerine kıyasla aldığı atıf sayısına dayanarak ölçmesine olanak tanır. Kavramsal arka planı daha önce tamamlanan bir lisansüstü teze dayanan araştırma kapsamında "akran makale" bir derginin aynı sayısında yayımlanmış makaleleri tanımlarken, "akran makale atıf etkisi" bir makalenin akranlarına göre elde ettiği atıf sayısına bağlı olarak hangi kategoride olduğunu nitelendirmektedir. Günümüzde ve özellikle Türkiye'de hızlı geliştiği görülen ancak sağlıklı gelişmediği düşünülen araştırma değerlendirme literatürü bağlamında konuya yönelik farklı bakış açısı getirmek ve yapılacak tartışmalara katkı sağlamak araştırmanın hedefleri arasında yer almaktadır.

Anahtar sözcükler: Akran makale atıf etkisi, araştırma değerlendirme, bilgilim makaleleri, bibliyometri, araştırma verimliliği, ölçekler.

* Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara, mcellasena@gmail.com

** Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, umutal@hacettepe.edu.tr

Peer Article Citation Impact: An Essay on Turkey-Addressed Information Science Articles

Mücella Sena KÖKSAL* ve Umut AL**

Abstract

This study examines Turkey's contributions to information science and assesses the visibility of Turkey-addressed information science articles in the literature in terms of their citations. In other words, Turkey's quantitative contributions to the information science literature are compared through citations, taking peer articles into account. The primary dataset used in the research was obtained through Web of Science and includes 600 Turkey-addressed information science articles. The findings of the study reveal that Turkey-addressed information science articles are produced by researchers from various disciplines. The conducted study can be seen as an attempt to establish a metric based on the provided data. Despite having many aspects open to criticism, the proposed metric allows each discipline to gauge its own effectiveness and position within its field based on the number of citations received compared to its peers. The conceptual background of the research, which relies on a previously completed postgraduate thesis, defines "peer articles" as articles published in the same issue of a journal, while "peer article citation impact" categorizes an article based on the number of citations it receives compared to its peers. To bring a different perspective on the subject and to contribute to the discussions to be made, especially in the context of the research evaluation literature, which is thought to have developed rapidly but not in a healthy way in Turkey recently, is among the targets of this study.

Keywords: Peer article citation impact, research evaluation, information science articles, bibliometrics, research productivity, metrics.

* General Directorate of Libraries and Publications, Ankara, mcellasena@gmail.com

** Hacettepe University Department of Information Management, Ankara, umutal@hacettepe.edu.tr

Giriş

Bilimsel yayınların nicel ölçevler aracılığıyla değerlendirilmesi ve analiz edilmesi oldukça popüler bir konu haline gelmektedir. Bilimsel yayınların niteliğini görebilmek amacıyla birçok çalışma yapılmış olmasına karşın üzerinde uzlaşılan bir ölçev ortaya konulamamıştır. Ölçev enflasyonu olarak nitelendirilebilecek söz konusu durum, sadece bilimsel yayınlarla da sınırlı değildir. Sağlık, bilişim, insan kaynakları gibi birçok sektör ölçev enflasyonundan kendine düşen payı alırken, görece kolay görevleri üstlenerek istatistiklerini yükseltmeyi tercih eden gruplar organizasyonlar içerisinde git gide etkin konuma gelmektedir (Schryvers, 2020, s. 151).

Bilimsel çalışmalara yönelik olarak kişiler, kurumlar ya da ülkelerin değerlendirilmesinde kimi zaman farklı amaçla ortaya çıkmış ölçevler (örneğin, dergi etki faktörü) kullanıldığı gibi, bu amaca yönelik tasarlanan kimi ölçevlerin (örneğin, h-endeksi) çok farklı noktalardan haklı eleştirilere maruz kaldığı açıktır (Waltman ve van Eck, 2012). Farklı denemelerin yapılması ve farklı uygulamaların tartışılıyor olması (Arocena, Göransson ve Sutz, 2019; Bihari, Tripathi ve Deepak, 2023), hem konunun popülerliği ile hem de herkesi tatmin edici bir noktaya ulaşılamaması ile yakından ilgilidir.

Konunun özü itibariyle bilimsel yayınların nicel ölçevler aracılığıyla değerlendirilmesine yönelik bir arayışa girmenin çok anlamlı olmadığı da düşünülebilir. Ölçev saplantısı olarak da nitelendirilebilecek mevcut durumun ortaya çıkmasında, konuyu bilenlerin de bilmeyenin de çeşitli çalışmalar yapmasının yanı sıra, yönetim mekanizmalarında yer alan karar vericilerin konuya olan yoğun ilgisi önemli rol oynamaktadır. Performansa dayalı ödül sistemleri özellikle işin kolayına kaçmaya meyilli karar vericiler açısından kulağa oldukça hoş geliyor olsa da, çok ciddi problemlere neden olma potansiyeline sahiptir (Muller, 2019; Tonta ve Akbulut, 2020).

Konulara oldukça yüzeysel açıdan bakılan günümüzün neoliberal dünyasında, nitelik git gide daha sıklıkla ikinci plana atılan bir unsur olmakta, niceliğe dayalı başarı ölçütleri yaygınlaşmaktadır. Bununla birlikte, özellikle karşılaştırmaya dayalı veriler uygun şekilde ele alınmamakta ve sonuç olarak hatalı ya da eksik yorumların yapılmasına neden olmaktadır. Birçok zaman yönetici pozisyonundaki kişiler sayısal değerleri kullanmayı tercih ederken, söz konusu sayısal değerlerin nasıl ortaya çıktığı hakkında bilgi sahibi olmadan değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu değerlendirmelere yönelik olumsuz eleştiri getirildiğinde ise olması gerekenin ne olduğu konusunda somut öneriler beklenmektedir. Oysa birçok zaman, olması gereken, doğası gereği karşılaştırmaya uygun olmayan unsurların hiçbir şekilde karşılaştırılmamasıdır. Herhangi bir alternatif öneri getirilemeyen konularda var olan hatalı durumun sürdürülmesi yaygın olarak tercih edilmektedir. Örneğin, üniversite sıralama sistemleri konunun paydaşları olan üniversiteler, konuyla ilgili karar verici konumda olan kuruluşlar, öğrenciler ve

akademisyenler tarafından birer kalite göstergesi olarak algılanmaktadır (Doğan, 2017, s. 7). Oysa hem birçok üniversite sıralama sistemi doğrudan niteliği ölçebilme yeteneğine sahip değildir, hem de konuyla ilgili verilerden kaynaklı ciddi metodolojik problemler söz konusudur. Verilerin nereden ve ne şekilde geldiğini anlamadan karşılaştırmalar yapmak ve bunun üzerine politika geliştirmek, bir noktada temeli olmayan bir bina inşa etmeye çalışmakla eşdeğerdir. Ne yazık ki bibliyometri konulu birçok çalışmada verinin doğasının tam olarak anlaşılmasına dayalı ciddi eksiklikler olduğu gözlenmektedir.

Bu çalışmada bir taraftan nicel ölçütlere yönelik değerlendirmeler tartışmaya açılırken, diğer taraftan türetilen bambaşka bir nicel ölçüt üzerinden Türkiye adresli bilgilibilim makaleleri mercek altına alınmaktadır. Amaç akran makale atıf etkisi olarak tanımlanan yeni kavramın kullanılmasını sağlamak ve bunu önermekten çok, bu tür ölçütlerin türetilmesinin önünde herhangi bir engel olmadığını ortaya koymaktır. Bununla birlikte atıf etkisi bakımından yapılan karşılaştırmalarda göreceli olarak daha bakılabılır bir ölçüt olduğu düşünülen akran makale atıf etkisi hem olumlu, hem olumsuz, hem de eksik yönleriyle ele alınmaktadır. Ancak akran makale atıf etkisi bu çalışmada sunulduğu şekliyle doğrudan karar alıcıların kullanabileceği bir araç olarak düşünülmemelidir.

Bilgilim Alanındaki Yayınların Ele Alındığı Çalışmalar ve Kısa Bir Literatür Değerlendirmesi

Uluslararası literatür incelendiğinde, bilgilibilim alanındaki makalelerin farklı yönlerden analiz edildiği çok sayıda çalışma karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmalarda bazen tek bir ülkenin bilgilibilim literatürüne yaptığı katkı (örneğin, Hindistan için bkz. Pandita, Singh ve Baidwan, 2022) mercek altına alınırken, bazen de bir grup ülke (örneğin, Arap ülkeleri için bkz. Siddique ve diğerleri, 2023) ya da daha kapsamlı olarak genel görünüş ya da araştırma eğilimleri ile ilgili bilgilerin (örneğin, Chang, Huang ve Lin, 2015) aktarıldığı görülmektedir. Çalışmaların çoğunluğu tanımlayıcı nitelikte bilgiler sunmakla birlikte, farklı araştırma amaçlarına sahiptir. Çok fazla kaynak arasından Tablo 1'deki çalışmaların bu araştırma kapsamında öne çıkarılmasının nedeni, Tablo 1'deki makalelerin tamamında yazarların "araştırma verimliliği" (research productivity) ya da "araştırma değerlendirme"yi (research evaluation) anahtar sözcük olarak kullanmış olmalarıdır. Öte yandan bu çalışmalar içerisinde yayınların kalitesinin ölçümünde atıfları ölçüm aracı olarak kullanan çalışmalara da rastlanmaktadır (örneğin, Zhao, Pan ve Hua, 2021). Bu durum performans değerlendirme ölçümleri açısından açık şekilde doğru bir yaklaşım olmamakla birlikte, dünyadaki uygulamalar ve literatür açısından bakıldığında oldukça yaygın şekilde kullanılan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1'den de izlenebileceği üzere gerçekleştirilen kimi çalışmalar farklı veri kaynağı ya da veri seti kullansa da, belli sınırlar içerisinde tanımlayıcı nitelikte soruların cevaplarını görebilmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bilgilibilim dışında da

bibliyometrik çalışmalara olan ilgide artış olduğu gözlenmektedir. Belki de bibliyometrik çalışmaların oldukça popüler hale gelmesinin temelinde farklı araçlar kullanarak kolay uygulanabilir olması ya da “kolay yapılabilir çalışmalar” şeklinde görülmesi yatmaktadır. Örneğin, 7 Temmuz 2023 tarihinde *TR Dizin* üzerinde sadece başlığında “bibliyometrik” geçen makaleler tarandığında karşımıza çıkan 387 sonucun dörtte üçü (290 makale) son dört yılda yayımlanmıştır (TR Dizin, 2023). Aynı tarihte Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezinde (2023) yapılan tarama, başlığında “bibliyometrik” geçen 104 tezin olduğunu göstermektedir. Söz konusu tezlerin %90’ı (92 tez) 2019 ve sonrasında tamamlanmıştır. Hem makalelerdeki hem de tezlerdeki alan çeşitliliği dikkat çekici boyutlardadır. Türkiye’deki kadar yoğun olmamakla birlikte, benzer bir eğilim *ProQuest Dissertations & Theses Global* aracılığıyla da gözlenmektedir. Söz konusu kaynaktan, kaynağın kapsadığı tüm zamanlar (1743-2023) için başlığında “bibliometrics” ya da “bibliometric” geçen 183 tez olduğu saptanırken ve bu tezlerin yarısından fazlasının (99 tez) 2000 yılı ve sonrasında üretildiği görülmüştür (Proquest, 2023). Üzerinde çok fazla kalem oynatılan bir alan olmasının, konunun doğru şekilde ele alınmasını güçleştiren bir unsur olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 1

Bilgibilim Araştırmalarının İncelendiği Bazı Çalışmalar ve Araştırma Soruları

Çalışma	Veri kaynağı	Veri seti	Araştırma soruları
Siddique, Rehman, Khan ve Altaf, 2021	WoS, Scopus, LISA, LISTA	1957-2018 yılları arasındaki Pakistan adresli kütüphanecilik yayınları (1305 yayın)	<ul style="list-style-type: none"> - 1957-2018 arasında Pakistan’ın kütüphane ve bilginim alanındaki araştırma eğilimleri nelerdir? - En üretken kurumlar, kütüphane okulları ile kütüphane ve bilginim araştırmacıları kimlerdir? - Pakistanlı kütüphane ve bilginim araştırmacılarının yazarlık ve işbirliği örüntüleri ne şekildedir? - Pakistanlı kütüphane ve bilginim araştırmacıları yayın yapmak için en sık hangi dergileri tercih etmişlerdir? - Yapılan yayınların konu dağılımı nasıldır?
Wijewickrema, 2023	Scopus	SCImago Journal Rank içinde Q1’de olup kütüphane ve bilginim ile bilgi sistemleri kategorilerinde yer alan ve 2010-2019 yılları arasında Scopus’ta dizinlenen 14.910 yayın	<ul style="list-style-type: none"> - Kütüphane ve bilgi bilimi ile bilgi sistemleri alanları arasındaki ilişki ne şekildedir? - Veri seti kapsamındaki çalışmalar araştırma verimliliği açısından değerlendirildiğinde nasıl bir örüntü elde edilmektedir? - Kütüphane ve bilginim ile bilgi sistemleri araştırma alanlarındaki eğilimler ne şekildedir?

Tablo 1

Devamı

Çalışma	Veri kaynağı	Veri seti	Araştırma soruları
Zhao, 2010	Scopus	Yedi çekirdek kütüphane ve bilgilim dergisinde 1998 yılında yayımlanmış çalışmalar ve yayın tarihinden sonraki 10 yıllık atıflar	<ul style="list-style-type: none"> - Kütüphane ve bilgilim alanında fon desteği alan araştırmalar diğer araştırmalara göre daha yüksek etkiye mi sahiptir? - Ne tür araştırmalar ve araştırmacılar finanse edilmektedir? - Kütüphane ve bilgilim alanında araştırma için başlıca fon sağlayan kuruluşlar hangileridir?
Zhao, Pan ve Hua, 2021	WoS, Scopus	Çin ve ABD'deki üst sıralarda yer alan kütüphane ve bilgilimi okullarındaki araştırmacıların 2008-2017 yılları arasındaki yayınları	<ul style="list-style-type: none"> - Çin ve ABD'deki kütüphane ve bilgilimi okullarının araştırma üretkenliği nedir? - Yayın kalitesi açısından Çin'deki kütüphane ve bilgilimi okulları ABD'dekilerle nasıl karşılaştırılır? - Çinli kütüphane ve bilgilimi okullarında görev yapan araştırmacıların uluslararası meslektaşlarla işbirliği yapma ve uluslararası ortak yayınlarında ilk yazar olma durumları ABD'deki meslektaşlarına göre daha mı yüksektir?

Literatürdeki örneklerde yanıt aranan soruların ne kadar "araştırma" içerdiği tartışmalıdır. Günümüzde sıklığa dayalı bulguların rapor edilmesi, verinin dijital ortamda sağlanamadığı ve bilgisayar ile yazılım olanaklarının bu denli gelişmediği dönemlere göre nispeten kolaydır. Yine de Tablo 1'dekilere benzer nitelikte kolay cevaplanabilecek araştırma sorularının (örneğin, "Pakistanlı kütüphane ve bilgilim araştırmacıları yayın yapmak için en sık hangi dergileri tercih etmişlerdir?") yanıtlarını arayan çalışmalara devam edilmektedir. Çünkü bu tipteki soruların cevapları farklı kesimler tarafından öğrenilmeye çalışılmakta ve talep görmektedir.

Tablo 1'de sunulan uluslararası literatürdeki örnekler dışında, bu araştırmada da gerçekleştirildiği şekli ile veri kaynağının *Web of Science (WoS)* olduğu ve Türkiye adresli bilgilim makalelerinin çeşitli yönlerden incelendiği birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan sonuncusunda (Köksal, 2022) veri seti 450 makaleden oluşmaktadır. Çalışmanın temel bulguları arasında tüm bilgilim makaleleri içinde Türkiye adresli bilgilim makalelerinin payının yaklaşık on binde 28 olduğu, Türkiye adresli araştırmacıların makale yayımlamadığı çok sayıda bilgilim dergisi bulunduğu, Türkiye adresli yayınlardaki yazarların dörtte üçünden fazlasının (%82) Türkiye adresli bilgilim makalelerinde sadece bir kez görüldüğü, en fazla katkı sağlayan yazarlar arasında endüstri mühendisliği, bilgisayar mühendisliği, ekonometri gibi disiplinlerden

araştırmacıların bulunduğu, ulusal düzeydeki işbirliği sonucunda ortaya çıkan çalışmaların uluslararası olanlara oranla daha fazla olduğu yer almaktadır. İran ve Türkiye'nin bilgilim literatürüne yaptıkları katkıları inceleyen bir araştırmada (Al ve Afzali, 2006) ise İran ve Türkiye adresli bilgilim makalelerinin bazı farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. Bu farklılıklar arasında İran adresli yayınların çoğunlukla kütüphanecilik kökenli araştırmacılar tarafından üretilirken, bilgilim dergilerindeki Türkiye adresli çalışmaların yazarlarının çok farklı disiplinlerden olduğu, İran adresli yayınlarda tek yazarlığın daha baskın olduğu göze çarpmaktadır (Al ve Afzali, 2006, s. 197). Türkiye adresli bilgilim çalışmalarının incelendiği bir başka çalışmada ise 1974-2008 arasındaki makaleler farklı kendine atıf türleri (ülke, kurum ve yazar kendine atıfı) açısından analiz edilmiştir. Çalışma, zaman içerisinde Türkiye'nin bilgilim literatürüne yaptığı niceliksel katkının artış gösterdiğini ve Türkiye adresli bilgilim makalelerine yapılan atıfların yaklaşık dörtte birinin makalelerin yazarları tarafından gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır (Al ve Soydal, 2010, s. 355, 358).

Yöntem, Kavramsal Arka Plan ve Sınırlılıklar

Araştırmamız kapsamında 7 Mart 2023 tarihinde bir tarama yapılmış ve WoS'ta üç kaynaktan (*Arts and Humanities Citation Index*, *Social Sciences Citation Index*, *Science Citation Index Expanded*) dizinlenen Türkiye adresli bilgilim makaleleri ve bu makalelerin yayımlandığı sayıdaki diğer tüm makalelere ilişkin veriler elde edilmiştir. WoS kapsamındaki ilk Türkiye adresli bilgilim makalesinin 1974 yılında dizinlenmiş olması nedeniyle çalışmadaki veri seti 1974-2022 yılları arasını kapsamaktadır. Görsel 1'de araştırma kapsamında WoS üzerinden verilerin elde edilmesinde kullanılan sorgu sunulmaktadır. Taramanın gerçekleştirildiği tarihte 2023 yılına ait çalışmalar da dizinlendiği için 2023 yılına ait makaleler veri setinin dışında bırakılmıştır. Görsel 1'deki 606 makaleden sadece altı tanesi 2023 yılına aittir. Bu bağlamda araştırmanın temel veri seti, WoS'ta ilk Türkiye adresli bilgilim makalesinin dizinlendiği yıl olan 1974 ile taramanın yapıldığı tarih olan 7 Mart 2023 arasındaki WoS kategorisi olarak "Information Science & Library Science" (IS&LS) altındaki 600 makaleyi içermektedir.

Görsel 1

Türkiye Adresli Bilgilim Makalelerine İlişkin Verilerin Elde Edilmesinde Kullanılan Sorgu¹

606 results from Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED), Social Sciences Citation Index (SSCI), Arts & Humanities Citation Index (A&HCI):

Q Information Science & Library Science (Web of Science Categories) and turkey OR turkiye OR turkei (Address) and Article (Document Type) Analyze Results Citation Report

Refined by: NOT Document Types: Early Access x Clear all

¹ Information Science & Library Science (Web of Science Categories) and turkey OR turkiye OR turkei (Address) and Article (Document Type) not Early Access (Document Type)

Görsel 1'den de izlenebileceği üzere erken erişim olarak tanımlanan makaleler çalışmanın kapsamı dışındadır. Çünkü erken erişim olarak veritabanında dizinlenen makalelerin hangi cilt ve sayıda yer alacağı bilinmediğinden akranları ile herhangi bir karşılaştırma yapabilmek olanağı bulunmamaktadır. Öte yandan birçok erken erişim makalesinin atıf elde edebilmek için gerekli olan zamana sahip olmadığı da bilinmektedir.

Tarama gerçekleştirildikten sonra akran makale değerlendirmesi için gerekli olan Türkiye adresli bilgilendirme makalelerine ait bilgiler ile bu makalelerin yayımlandığı sayıdaki diğer tüm makalelere ait 9126 adet makalenin bilgileri de Excel formatında indirilmiştir. İndirilen veriler arasında çalışmalara ilişkin bibliyografik bilgiler yer almaktadır. Bu veriler araştırmanın ikinci veri setini oluşturmaktadır.

Türkiye adresli bilgilendirme makalelerinin yer aldığı birinci veri seti, ikinci veri setinden yararlanılarak elde edilen ortanca atıf değeri bilgisi ile birleştirilerek yeni bir veri dosyası oluşturulmuştur. Söz konusu veri dosyasında her bir makaleye ait yazar sayısı, makalenin bulunduğu sayıdaki ortanca atıf değeri, ortanca atıf değerine göre makalenin durumu gibi ek bilgilerin yer aldığı sütunlar yer almaktadır.

Araştırmamızın kaynak veri setini oluşturan her bir makale tarafımızca incelenmiş ve makalelerin yazarlarına ait bilgiler hem WoS'taki kayıtlardan hem de Web taramalarından yararlanmak suretiyle elde edilmiştir. Bu bilgiler kullanılarak hangi makalede bilgilendirme katkısı olduğu belirlenmiştir. Alanın genişliği ve etki alanı değerlendirecek olursa bilgilendirme ya da bilgilendirme niteliğini yapabilmeyen kavramsal olarak kolay olmadığı açıktır. Çalışma kapsamında makalenin yazarlarından en az bir tanesinin Kütüphanecilik veya Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde yer alması ya da arşiv, kütüphane, dokümantasyon merkezi gibi kurumlarda görev yapması durumunda, söz konusu makale en az bir bilgilendirme tarafından katkıda bulunulan makale olarak nitelendirilmiştir. Bu şekilde, kategorik dahi olsa Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin alana yaptığı nicel katkıyı gözleme şansı doğmuştur.

Araştırma verilerinin elde edilme süreci ve akran makale atıf etkisinin kavramsal alt yapısı daha önce yapılan bir lisansüstü teze (Köksal, 2022) dayanmaktadır. Tez çalışmasında yapıldığı gibi bu çalışmada da kavramsal olarak akran makale, bir derginin aynı yılının aynı cilt ve sayısındaki makaleleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Akran sözcüğünün sözlükteki "yaş, meslek, toplumsal durum vb. bakımından birbirine eşit olanlardan her biri, beyaz, böğür, taydaş, öğür" şeklindeki tanımından hareketle (Türk Dil Kurumu, 2022) araştırmamız kapsamında, bir derginin aynı sayısında yayımlanmış makaleler akran makale şeklinde nitelendirilmektedir. Akran makale

atıf etkisi ise görelî atıf etkisinden² esinlenerek elde edilen ve her bir makalenin yer aldığı sayıdaki diğerk makalelere göre durumunu ortaya koyan bir ölçev olarak işleml görmektedir. Bu bağlamda akran makale atıf etkisi, bir makalenin, yayımlandığı derginin ilgili sayısındaki diğerk makaleler arasında atıflar bakımından ne konumda olduğunu gösteren ve kendi akranlarıyla atıflar açısından kıyaslanarak literatüre etkisi hakkında tanımlayıcı düzeyde yorum yapılabilmesini mümkün kılan bir ölçevdir (Köksal, 2022, s. iv). Bir başka ifadeyle, akran makale bir derginin aynı sayısında yayımlanmış makaleleri nitelerken, akran makale atıf etkisi bir makalenin akranlarına göre söz konusu sayıda yayımlanmış makalelerin ortanca atıf sayısının üzerinde mi yoksa altında mı olduğunu ortaya koymaktadır. Kimi zaman ilgili dergideki çalışmaların elde ettiği ortanca atıf sayısı ile incelemeye konu olan akran makalenin aldığı atıf aynı sayıda olabilmektedir. Bu şekilde bakıldığında akran makale atıf etkisine yönelik değerlendirmenin “yüksek”, “düşük” ve “eşit” olmak üzere üç şekilde sınıflandığını söylemek olanaklıdır. Hiç kuşkusuz bu sınıflama şekli atıfların niteliği hakkında herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Temelde bakılan konu, daha çok çalışmanın nicel etkisi ve incelenen akran makalelerin derginin görünürlüğüne ne derece katkı yaptığı ile ilgilidir.

Literatürde çok yönlü ve ayrıntılı şekilde tartışıldığı üzere atıflara yönelik çalışmalarda ortalama üzerinden değerlendirmelerde bulunmak yanıltıcı olabilmektedir (Bornmann, Mutz, Neuhaus ve Daniel, 2008; Kiesslich, Beyreis, Zimmermann ve Traweger, 2021). Özellikle atıfların dağılımının çarpık olması (van Raan, 2014) ortalamadan kaçınmayı gerekli kılmaktadır. Farklı disiplinlerdeki atıf yapma pratiklerinin farklılığı (Crespo, Li ve Ruiz-Castillo, 2013) da karşılaştırma yapılırken sorun yaratabilmektedir. Akran makale atıf etkisi ile ortancadan yararlanarak ortalama kaynaklı problemin, aynı sayıdaki makalelerin disiplin temelli farklı olmayacağı varsayımıyla da disiplinlerarasındaki farklı atıf yönelimlerinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Akran makale atıf etkisinin hesaplanmasında çok çeşitli sınırlılıklar bulunmaktadır. Akran makale atıf etkisi hesaplanan bir makalenin yayımlandığı sayıda az sayıda makale olması ya da aynı sayı içinde, çok fazla sayıda atıf almayan makalenin bulunması durumunda (özellikle makalelerin yarısından fazlasının atıf almadığı durumlarda) sağlıklı karşılaştırma yapabilmek zorlaşmaktadır. Bu araştırmanın veri setindeki Türkiye adresli 600 bilgilibilim makalesinin yer aldığı sayılardaki toplam makale sayısı 9126’dır. Söz konusu Türkiye adresli bilgilibilim makalelerinin %10’unun (61 makale) bulunduğu cilt ve sayıdaki toplam makale sayısı beş ya da beşten daha azdır.

² Genel olarak ifade etmek gerekirse, görelî atıf etkisi, bir ülkenin belli bir zaman aralığında bir alandaki yayın başına ortalama atıf sayısının dünyada ilgili alandaki yayın başına ortalama atıf sayısına bölünmesi sonucu elde edilmektedir. Temelleri 1980’li yıllardaki öncü çalışmalara (Braun, Glänzel ve Schubert, 1985, 1987; Schubert ve Braun, 1986) dayanan bu tanım bağlamında görelî atıf etkisinin irdelenmesi ve bilgilibilim literatüründe tartışmaya açılması için (Al, 2009) oldukça uzun bir süre geçmiştir. Essential Science Indicators verilerine dayanarak Türkiye’nin farklı alanlardaki görelî atıf etkisinin incelendiği söz konusu çalışmada, Türkiye’nin yayın başına düşen atıf sayısının tüm alanlarda dünya alan ortalamasının altında olduğu saptanmıştır (Al, 2009, s. 242).

WoS atıf sayılarına yönelik olarak iki farklı veri sunmaktadır. Bunlardan biri WoS'un çekirdek dizinlerindeki çalışmalardan alınan atıfları gösteren "Times Cited, WoS Core" diğeri Clarivate Analytics içerisindeki tüm veri tabanlarının yaptığı atıfları gösteren "Times Cited, All Databases"dir. Akran makale atıf etkisi hesaplamasında düşünülmesi gereken konulardan bir tanesi "Times Cited, WoS Core" alanının mı ya da "Times Cited, All Databases" alanının mı seçileceğidir. Araştırmamız kapsamında her iki atıf sayısı da kullanılarak akran makale atıf etkisi hesaplaması yapılmış ve bu iki verinin uyumuna Cohen'in Kappa katsayısı ile bakılmıştır. Cohen'in Kappa Testi kategorik verilere uygulanan ve iki sınıflama arasındaki uyumun ölçen bir testtir. Gerçekleştirdiğimiz test sonucunda WoS'un çekirdek dizinlerindeki atıf sayıları ile tüm veri tabanlarındaki atıf sayılarına göre yapılan akran makale atıf etkisini gösteren sınıflamanın istatistiksel açıdan anlamlı ve çok yüksek düzeyde uyum gösterdiği saptanmıştır ($\kappa=0,948$, $p<0,001$). Bu nedenle hangi atıf sayısının alındığının çok fazla bir önemi yoktur (bkz. Tablo 2). Bu bağlamda araştırmada "Times Cited, WoS Core" üzerinden değerlendirme yapılmasına karar verilmiştir.

Tablo 2

İki Farklı Atıf Sayısına Göre Hesaplanan Akran Makale Atıf Etkisi

Akran makale atıf etkisi	Tüm veri tabanları		WoS çekirdek	
	N	%	N	%
Düşük	261	43,5	255	42,5
Eşit	83	13,8	89	14,8
Yüksek	256	42,7	256	42,7
Toplam	600	100,0	600	100,0

Atıf almayan makalelerin sayısı da akran makale atıf etkisi hesaplamasında etkilidir. "Times Cited, WoS Core" ve "Times Cited, All Databases" alanları incelendiğinde, 7 Mart 2023 tarihi itibarıyla her iki alandaki Türkiye adresli atıf almayan makale sayısının sırasıyla 51 ve 49 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye adresli bilgin bilim makalelerinin bulunduğu sayıdaki tüm makalelere yapılan atıflar üzerinden hesaplanan ortanca değerlerinin sıfır olduğu makale sayısı 27'dir ve bunların 17'si son yıla aittir. Bu bağlamda bilimsel iletişimin doğası gereği çalışmaların atıf potansiyelini görebilmek için belirli bir sürenin geçmesi gerektiği unutulmamalıdır (Egghe ve Ravichandra Rao, 1992). Akran makale atıf etkisi kavramsal yapısı gereği yakın zamanda yayımlanmış çalışmalara uygulandığında arzu edilen sonucu vermeyebilmektedir. Bununla birlikte metodolojik olarak erken görünüm makaleler için de akran makale atıf etkisi ölçülemez.

Erken görünümde yer alan makaleler dışında akran makale atıf etkisi ölçümü yapılırken dikkat edilmesi gereken bir başka konu, ilgili makalenin yıl bilgisine sahip olup cilt ve sayı bilgisine sahip olmamasıdır. Sayıları az olmakla birlikte bazı dergiler

“makale numarası” ile çalışmaları yayımlamakta, cilt ve sayı bilgisine yer vermemektedir. Bu türdeki makalelerin görece olarak atıf alma potansiyeli açısından karşılaştırılabilirlik özelliği azalmaktadır.

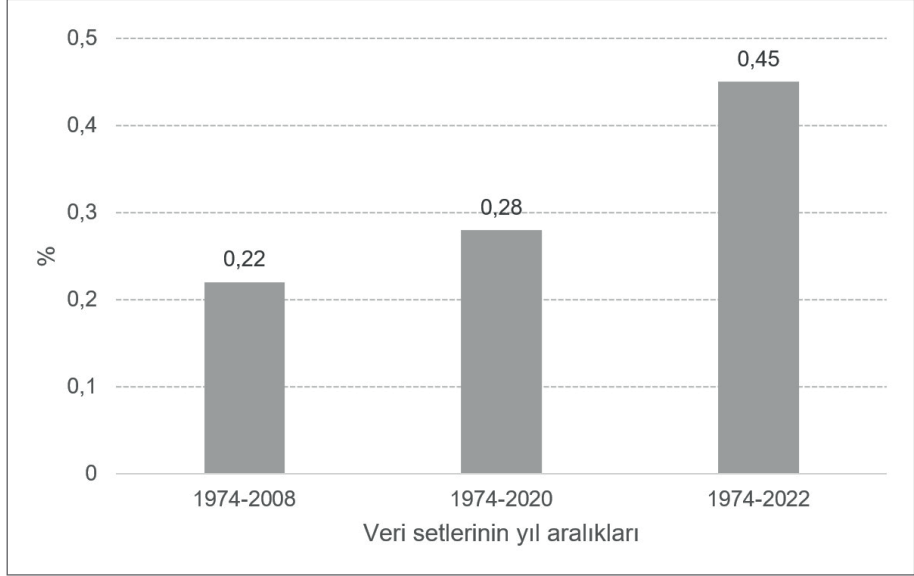
Makalelerin atıf alma potansiyelini etkileyen bir başka konu, dergilerdeki makalelerin cilt ve sayı numarası almadan önce ne kadar görünür olduğu ile ilgilidir. WoS kapsamında yer alan bilgilim dergilerindeki etkisi daha önce rapor edilmiş (Al ve Soydal, 2017) olan söz konusu durumun, kavramsal olarak akran makale atıf etkisi hesaplamasına olumsuz etkisi bulunmamaktadır. Çünkü niceliksel açıdan değerlendirilen çalışmalar aynı dergiden geldiği için birbiriyle aynı süreçleri yaşayan makalelerdir.

Bu çalışma kapsamındaki uygulama şekli ile bir derginin aynı cilt ve sayısındaki makalelere yapılan atıfların nicel karşılaştırması yapılmaktadır. Okumanın her atfın aynı nitelikte olmadığı ve kendine atıfların değerlendirme dışı bırakılmadığı dikkate alınarak yapılması önemlidir. Atıf Türleri Ontolojisi (CİTO, 2018) çok sayıda atıf türü olduğunu ve bunların niteliklerinin farklılığını gösteren iyi bir örnektir.

Bulgular, Yorum ve Tartışma

Bu bölümde WoS kapsamındaki Türkiye adresli bilgilim makalelerine yönelik tanımlayıcı bulgular ile birlikte akran makale atıf etkisinin farklı kategoriler açısından ne şekilde görüldüğü sunulmakta ve bulgulara dayalı olarak yorumlara yer verilmektedir.

İlk Türkiye adresli bilgilim makalesinin yayımlandığı zamandan araştırmancın veri setinin oluşturulduğu tarihe kadar WoS’un çekirdek koleksiyonundaki Türkiye adresli bilgilim makale sayısının 600 olduğu saptanmıştır. WoS kapsamında 1974-2022 arasında yayımlanmış bilgilim makale sayısı ise 132.247’dir. Buna göre oransal olarak Türkiye adresli bilgilim makalelerinin bilgilim literatürü içindeki payı on binde 45’tir. Bu araştırmancın verileri ile daha önce yapılmış farklı çalışmalardaki bulgulardan yola çıkılarak oluşturulan Şekil 1, son yıllarda yayımlanan makalelerin niceliksel açıdan görece katkısını ve zaman içerisinde Türkiye adresli bilgilim makalelerinin tüm bilgilim makaleleri içerisindeki artışını ortaya koymaktadır. Türkiye adresli araştırmancın atıf dizinlerine olan ilgisi ve WoS’un kapsamının genişlemesi (artan dergi ve makale sayısı) bu sonucun ortaya çıkmasının temel nedenleri arasındadır.

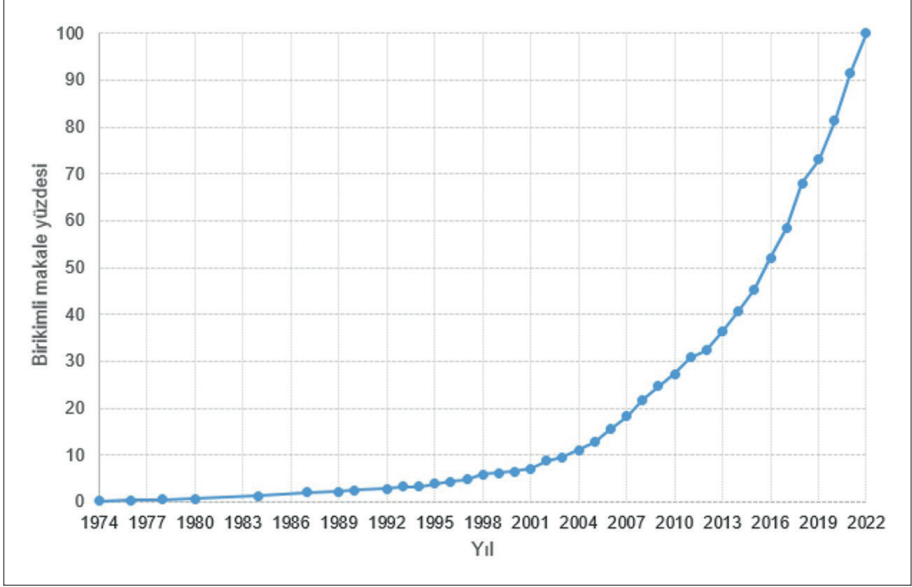
Şekil 1*WoS Kapsamındaki Bilgibilim Dergilerindeki Türkiye Adresli Makale Katkısı*

Not: 1974-2008 yıllarına ait veri Al ve Soydal, 2010, s. 355; 1974-2020 yılları arasını gösteren veri Köksal, 2022, s. 36'dan gelmektedir.

Şekil 1'deki diğer çalışmaların veri setlerinin de ilk Türkiye adresli bilgilim makalesinin WoS'ta yer alması ile başlamış olması karşılaştırma yapmayı olanaklı kılmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye adresli bilgilim makalelerinin geçmişe göre daha fazla literatürde görüldüğü anlaşılmaktadır. 2008 yılı sonrasında yayımlanan Türkiye adresli bilgilim makalelerinin etkisi ile Türkiye'nin alandaki makale düzeyindeki niceliksel varlığı ikiye katlanmıştır (bkz. Şekil 1: 1974-2008 arası katkı binde 22; 1974-2022 arası katkı binde 45). Bu etki Şekil 2'de sunulan Türkiye adresli bilgilim makalelerinin yıllara göre birikimli dağılımı incelendiğinde net şekilde görülmektedir. 1974-2022 arasında WoS'ta dizinlenen Türkiye adresli bilgilim makalelerinin yaklaşık beşte biri 1974-2008 arasında yayımlanmış iken, makalelerin %78'ini 2009 ve sonrasında yayımlanan çalışmalar oluşturmaktadır.

Şekil 2

WoS Kapsamındaki Türkiye Adresli Bilgibilim Makalelerinin Birikimli Yüzdesi

Daha önce de belirtildiği üzere araştırma kapsamındaki tüm makaleler IS&LS altında yer almaktadır. Bununla birlikte "WoS Categories ve Research Areas" başlıkları altında IS&LS ile birlikte başka alanlarda da sınıflandırılan makaleler bulunmaktadır. Başka bir kategori ile birlikte sınıflandırılmayıp sadece IS&LS altında yer alan makaleler (194 makale) yaklaşık üçte birlik orana sahiptir. Bu makalelerin %38'inde (74 makale) bu çalışmadaki tanımlandığı şekli ile en az bir bilgilimcinin katkısı vardır (bkz. Tablo 3). Bu noktada, "WoS Categories ve Research Areas" başlıklarındaki sınıflandırmanın makale bazında değil dergi bazında yapıldığını da dikkate almakta yarar bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye adresli bilgilim makalelerinin en sık yayımlandığı dergiler arasında bulunan *Information Development*, *International Journal of Management*, *Journal of Academic Librarianship*, *Telematics and Informatics* sadece IS&LS altında sınıflandırılan dergiler olurken; *Scientometrics*, *Information Processing & Management*, *Journal of Enterprise Information Management*, *Journal of Information Science* gibi dergiler IS&LS ile birlikte başka alanlar altında sınıflandırılmıştır. Bazı dergilerdeki Türkiye adresli makalelerde, bu çalışmadaki kavramsal kullanımıyla bir tane bile bilgilim kökenli araştırmacı

bulunmazken (örneğin, *Telematics and Informatics*) bazı dergilerdeki (örneğin, *Libri*) tüm Türkiye adresli bilgilim makalelerinde en az bir bilgilim kökenli kişinin yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmada da olduğu gibi veri setinin WoS kategorileri temel alınarak oluşturulduğu bibliyometrik çalışmalarda, kullanılan kaynağın kavramsal alt yapısının ve sınıflama mantığının bilinmesi önemlidir. Bu tip konuların hem veri toplama aşamasında hem de analiz sürecinde neleri etkilediği araştırma tasarımı aşamasında dikkatli şekilde üzerinde düşünülmesi gereken konular arasında yer almaktadır.

Tablo 3

WoS Kategorilerine Göre Türkiye Adresli Makalelerin Dağılımı

	Bilgibilimciler		Diğerleri		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Sadece IS&LS	74	38	120	62	194	100
IS&LS ve başka	42	10	364	90	406	100
Toplam	116	19	484	81	600	100

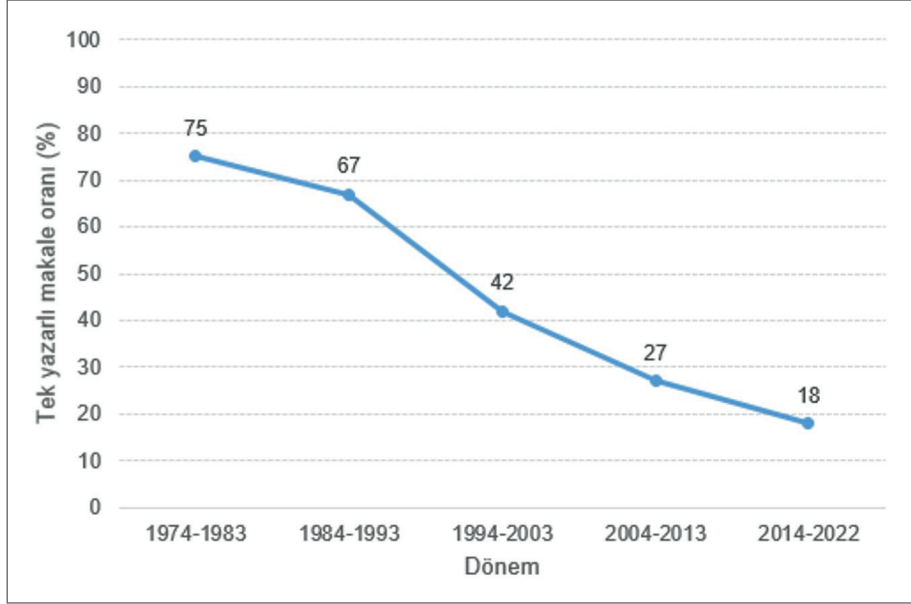
Ayrıca Tablo 4 aracılığıyla WoS kapsamında Türkiye adresli olarak en sık makale yayımlanan IS&LS dergileri izlenebilmektedir. Bu dergilerde yayımlanmış makaleler (299 makale) Türkiye adresli olarak IS&LS dergilerinde yayımlanan makalelerin yarısını oluşturmaktadır. Türkiye adresli olarak en sık makale yayımlanan bilgilim dergilerinin dağılımında zaman içinde farklılaşmalar olmasına karşın *Scientometrics* ve *Information Processing & Management* adlı dergilerin her zaman ilk iki sırada yer aldığı gözlenmektedir (Al ve Afzali, 2006, s. 194; Al ve Soydal, 2010, s. 356; Köksal, 2022, s. 45). Kimi dergiler ise son yıllarda yayımlanan makaleler sayesinde Tablo 4'te kendine yer bulmuştur (örneğin, *Information Development*). Ayrıca WoS kapsamında IS&LS kategorisinde yer alıp tarih boyunca Türkiye adresli bir makale bile yayımlanmamış dergiler de bulunmaktadır. Bazı dergilerin baskın şekilde ABD orijinli yayınlara ağırlık vermesi (*The American Archivist*, *Library Journal* gibi), bazı dergilerin yayın dilleri (*Profesional de la Informacion*, *Zeitschrift fur Bibliothekswesen und Bibliographie* gibi),³ bazı dergilerin ise kapsamının (*Behavioral & Social Sciences Librarian*, *Law Library Journal* gibi) bu sonucun ortaya çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir.

³ WoS kapsamında araştırmamıza kaynaklık eden üç dizin içerisindeki Türkiye adresli bilgilim makalelerinin tamamının dili İngilizcedir. Türkiye adresli makaleler dışında, IS&LS altında sınıflanan makalelerin dil dağılımına genel olarak bakıldığında İngilizceyi sırasıyla Rusça, Almanca ve İspanyolcanın takip ettiği saptanmıştır.

Tablo 4*Türkiye Adresli En Sık Makale Yayımlanan IS&LS Dergileri*

Dergi adı	N
Scientometrics	73
Information Processing & Management	59
Journal of Enterprise Information Management	40
Journal of Information Science	39
Information Development	25
Journal of the Association for Information Science and Technology	24
International Journal of Information Management	20
Online Information Review	19

Türkiye adresli bilgilim makalelerinde çok yazarlılığın ağırlığı hissedilirken, tek yazarlı makaleler tüm makalelerin yaklaşık dörtte birini (142 makale) oluşturmaktadır. Zaman içinde de tek yazarlı makale oranının azaldığı gözlenmektedir. Bu durumu net şekilde görebilmek adına, biri dokuz yıllık diğerleri 10'ar yıllık dönemleri kapsayan verilere bakmak yeterlidir (bkz. Şekil 3). Tek yazarlılıktaki bu eğilim sadece Türkiye adresli bilgilim makalelerine özgü değildir. Tek yazarlılığın baskın olduğu beşeri bilimler ve sosyal bilimler de dâhil her alanda, çok yazarlı, hatta uluslararası işbirliğine dayalı çalışmaların varlığındaki kayda değer değişimi adresleyen çalışmalar literatürdeki yerini almıştır (Aksnes ve Sivertsen, 2023, s. 36). Bu bağlamda Yükseköğretim Genel Kurulu'nun 15.06.2023 tarihli ve 10 sayılı oturumunda aldığı doçentlik başvuru şartlarının değişikliğine yönelik "her bir temel alan için asgari tek yazarlı yayın şartı getirilmesi ve var olanlarda sayının artırılması" kararı (Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı, 2023) bilimsel iletişimin doğası ve dünyadaki uygulamalar açısından bakıldığında son derece tartışmaya açık bir karardır.

Şekil 3*Türkiye Adresli Bilgibilim Makalelerindeki Tek Yazarlı Makalelerin Oranı*

Elimizdeki veri seti, bilgilim kökenli olmayan araştırmacıların yayınlarında işbirliği durumunun daha fazla olduğunu da ortaya koymaktadır. Bilgilim kökenli araştırmacıların yer aldığı makalelerde %37 olan tek yazarlı makale oranı, bilgilim kökenli herhangi bir araştırmacı yer almayan makalelerde %20'ye düşmektedir. Ortak yazarlık konusu ile ilgili bir başka eğilim ise bilgilim kökenli araştırmacıların kendi alanlarındaki araştırmacılar ile daha sık ortaklaşa yayın yaptıkları yönündedir. Bu çalışmaların bir kısmı aynı bölümde görev yapmakta olan öğretim elemanlarının birlikte çalışması sonucu üretilmiştir.

Araştırma bulguları en fazla makale ile katkıda bulunan yazarlar arasında ekonomi, endüstri mühendisliği, bilgisayar mühendisliği gibi farklı alanlardan araştırmacıların bulunduğunu göstermektedir. Özellikle son yıllarda, IS&LS kategorisi altında bulunan dergilerdeki Türkiye adresli makalelerde çok farklı disiplinlerden (kamu yönetimi, lojistik yönetimi, sosyoloji gibi) araştırmacıların görünmeye başladığı saptanmıştır. Disiplinlerin birbirine yakınsadığı bir dünyada bu durum olduğu normal karşılanmalıdır. Bununla birlikte Türkiye adresli bilgilim makalelerinin tamamına yakınının üniversitelerde görev yapan kişiler tarafından yazılması, atıf dizinleri kapsamında yayın yapılmasının atama ölçütlerindeki önemi ve akademik teşvik gibi farklı konular, bilgilim alanı

dışından (hemşirelik, ortopedi, sinema gibi) olup da IS&LS kategorisi altındaki dergilerde yayın yapan araştırmacıların amaçlarını sorgulama gereği yaratmaktadır. Temel amaç araştırma alanına katkı sağlamak mıdır yoksa makalelerini yayımlatacak dergi arayışının bir sonucu olarak mı kendilerini bilgilim dergilerinde yazar olarak bulmuşlardır? Bu tip soruların yanıtları nicel analizler sonucunda ortaya koyulabilecek nitelikte değildir. Bu nedenle kapsayıcı ve uzunlamasına nitel araştırmalara gereksinim vardır. Öte yandan Kütüphanecilik veya Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinde yer alan ya da arşiv, kütüphane, dokümantasyon merkezi gibi kurumlarda görev yapan kişilerin (bu çalışmada tanımlandığı şekliyle bilgilim kökenli olanlar) IS&LS kategorisi dışında sınıflanan dergilerde de çalışmalarının bulunduğu unutulmamalıdır. Bilgisayar bilimleri, ekonomi, işletme, psikoloji gibi çok çeşitli WoS kategorilerinde bilgilim kökenli araştırmacıların makaleleri yer almaktadır.

Bu çalışma kapsamında yapılan deneme akran makale atf etkisi olarak adlandırılan ölçek üzerinedir. Gerekçesi "Yöntem, Kavramsal Arka Plan ve Sınırlılıklar" başlığı altında anlatıldığı üzere araştırmamızdaki analizler "Times Cited, WoS Core"daki atıflar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Buna göre Türkiye adresli bilgilim makaleleri elde ettiği atıflar açısından değerlendirildiğinde, genel olarak akran makale atf etkisi yüksek olanlar ile düşük olanlar arasında herhangi bir farklılık gözlenmemektedir. Veri setinde akran makale atf etkisi düşük olan 255 makale bulunurken; akran makale atf etkisi yüksek olan makale sayısı 256'dır. Makalelerin %15'i ise akran makale atf etkisinin eşit olarak nitelendiği kısmı oluşturmaktadır. Farklı kategorik değişkenler üzerinden yapılan değerlendirmelerde ise bazı farklılıklar olduğu saptanmıştır. Örneğin, Türkiye adresli tek yazarlı bilgilim makalelerinde düşük akran makale atf etkisine sahip makaleler %52'lik bir orana sahipken, çok yazarlı makaleler için aynı oran %40 civarındadır (bkz. Tablo 5). Ayrıca Türkiye adresli çok yazarlı bilgilim makalelerinde yüksek akran makale atf etkisine sahip olanların oranı (%46,3) düşük akran makale atf etkisine sahip olanların oranından (%39,5) fazladır. Bu durum tek yazarlı makaleler için ise geçerli değildir. Tek yazarlı makalelerin yarısından fazlası düşük akran makale atf etkisine sahiptir. Bu bağlamda çok yazarlı makalelerin akran makale atf etkisi açısından olumlu yönde etkisinin olduğu görülmektedir.

Tablo 5

Akran Makale Atf Etkisi ve Çok Yazarlılık

Akran makale atf etkisi	Tek yazarlı makaleler		Çok yazarlı makaleler	
	N	%	N	%
Düşük	74	52,1	181	39,5
Eşit	24	16,9	65	14,2
Yüksek	44	31,0	212	46,3
Toplam	142	100,0	458	100,0

Çok yazarlı makaleler akran makale atıf etkisi bakımından olumlu etkiye sahip olsa da, unutulmaması gereken konular bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi çok yazarlı çalışmaların tek yazarlı çalışmalara göre daha fazla atıf almasının bir olgu olarak kabul edildiği gerçeğidir (Levitt, 2015, s. 233). Bununla birlikte araştırmamızın gerçekleştiriliş şekli itibarıyla Tablo 5, Türkiye adresli çok yazarlı bilgilim makaleleri ile Türkiye adresli tek yazarlı bilgilim makalelerini mercek altına almaktadır. Oysaki akran makaleler arasında çok yazarlı makalelerin ne kadar olduğu, bunların akran makale atıf etkisi bakımından hangi kategoriye girdiği üzerine Tablo 5'ten yola çıkarak bir çıkarsama yapmak olanaklı değildir. Tüm bunlara bir de atıfların niteliği, literatür eskimesi, kendine atıflar gibi birçok faktörün bu tip değerlendirmelerde devre dışı kalması eklendiğinde ölçek geliştirmenin kolay ama sorgulanması gereken konuların fazla olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye adresli bilgilim makalelerinin %19'u en az bir bilgilim kökenli araştırmacının bulunduğu yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. IS&LS kapsamındaki makalelerin yazarlarının bilgilim kökenli araştırmacılardan oluşmasının akran makale atıf etkisine olumlu bir katkısı bulunmamaktadır. Çok büyük bir farklılık gözlenmemiş olsa da, yazarlar arasında bilgilim kökenli araştırmacının bulunmadığı makalelerde akran makale atıf etkisi daha yüksektir (bkz. Tablo 6).

Tablo 6

Akran Makale Atıf Etkisi ve Makaleye Katkıda Bulunan Kişilerin Disiplinleri

Akran makale atıf etkisi	Bilgilimci bulunan makaleler		Bilgilimci bulunmayan makaleler	
	N	%	N	%
Düşük	48	41,4	207	42,8
Eşit	23	19,8	66	13,6
Yüksek	45	38,8	211	43,6
Toplam	116	100,0	484	100,0

Tablo 5 ve Tablo 6'daki veriler birlikte değerlendirildiğinde, tek yazarlı ve bilgilim kökenli araştırmacıların yayımladıkları makalelerin akranları içindeki görece etkisinin düşük olduğu yönünde bir çıkarsama yapılabilir. Yine de yorum yapılırken dikkatli olunmasında ve doğrudan bir nedensellik bağı kurulmamasında yarar vardır. Daha sınırlı bir veri seti üzerinden gerçekleştirilen önceki çalışmada (Köksal, 2022, s. 59) uluslararası işbirliği yapılan Türkiye adresli bilgilim makalelerinde kategorik bir değişken olarak söz konusu işbirliğinin akran makale atıf etkisine olumlu yönde katkı yaptığı bulgusuna yer verilmiştir. Hem bu çalışmanın verileri hem de literatür söz konusu bulguyu desteklemektedir. Türkiye adresli makalelerde yabancı ülkeler ve kurumlarla işbirliğine gidilmesinin atıf sayısını %25 oranında artırdığı daha önce rapor edilmiştir (Tonta ve Akbulut, 2021, s. 405). Bu bağlamda, akran makale atıf etkisinin

araştırmacıların uluslararası işbirliği yaptığı durumlarda olumlu yönde etkilendiği değerlendirilmektedir. Uluslararası işbirliğinin yapılmadığı Türkiye adresli bibliyografik makalelerinin %60'ında akran makale atıf etkisinin düşük veya eşit olduğu saptanırken, yüksek akran makale atıf etkisine sahip makaleler %40'luk dilimi oluşturmaktadır (bkz. Tablo 7).

Tablo 7

Akran Makale Atıf Etkisi ve Uluslararası İşbirliği

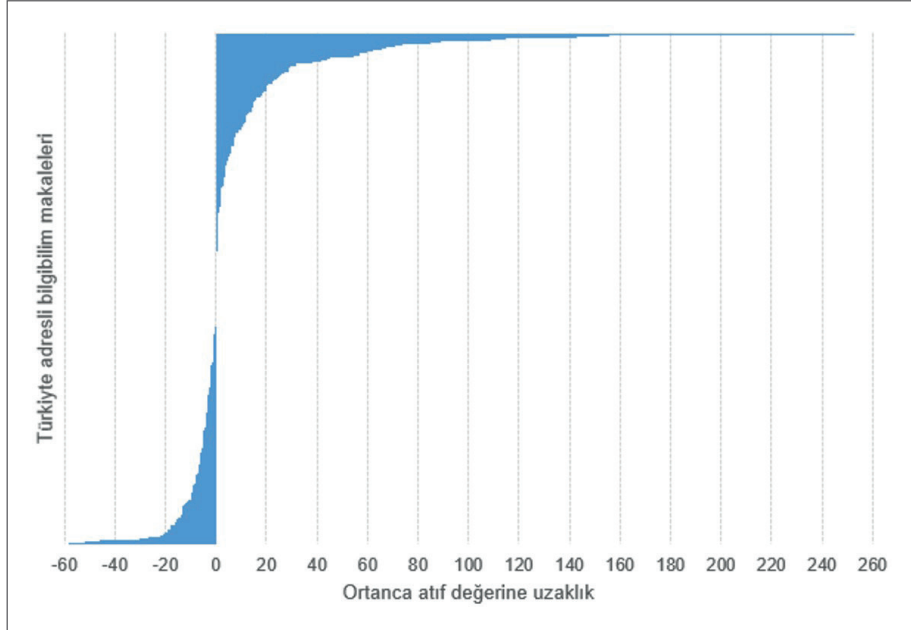
Akran makale atıf etkisi	Uluslararası işbirliği olan		Uluslararası işbirliği olmayan	
	N	%	N	%
Düşük	64	35,9	191	45,3
Eşit	27	15,2	62	14,7
Yüksek	87	48,9	169	40,0
Toplam	178	100,0	422	100,0

Araştırma değerlendirme faaliyetlerinde dikkate alınan birçok ölçüde (dergi etki faktörü, yayın başına düşen atıf sayısı gibi) hesaplama ortalama üzerinden yapılmaktadır. Akran makale atıf etkisinin en temel iki avantajı akranların birbiri ile karşılaştırması ve ortalamanın yarattığı çarpık dağılımdan etkilenme durumunun en aza indirilmesidir. Yine de kategorik bir ölçü olması nedeniyle akran makale atıf etkisi yüksek olarak nitelendirilen her makalenin aynı etkiye sahip olduğu düşünülmemelidir. Bunun en somut kanıtı Şekil 4 aracılığıyla sunulmaktadır.

Şekil 4'te Türkiye adresli 600 bibliyografik makalesinin her birinin almış olduğu atıf sayısının söz konusu makalenin yayımlanmış olduğu sayıdaki makalelerin aldığı ortalama atıf sayısından kaç atıf fazla ya da kaç atıf eksik olduğu gösterilmektedir. Bu bağlamda Y ekseninde 600 makale bulunmaktadır ve bu makaleler -58 (Y eksenindeki en alttaki makale) ile 253 (Y eksenindeki en üstteki makale) arasında değer almaktadır. Türkiye adresli bibliyografik makalelerinden 89'u dergide yayımlanan makalelerin aldığı atıflardan yola çıkılarak elde edilen ortalama değerine eşittir (Y ekseninde ortadaki renksiz kısım). Bir başka ifadeyle bu çalışma kapsamında incelenen Türkiye adresli bibliyografik makalelerinin %15'inin akran makale atıf etkisi eşit kategorisinde yer almaktadır. Akran makale atıf etkisi düşük olan makalelerden ortalama değerine en uzak makale, ortalama değerinden 58 atıf az almışken; yüksek akran makale atıf etkisine sahip makale, akranlarının atıf sayıları üzerinden hesaplanan ortalama atıf değerinden 253 atıf fazla almıştır. Akran makale etkisi düşük olarak hesaplanan 255 makaleden 72'si (%28) ortalama atıf değerine en fazla iki atıf uzaklığındadır. Benzer bir durum yüksek akran makale atıf etkisine sahip olanlar için de geçerlidir. Bu gruptaki makalelerin %29'unun (256 makaleden 75'i) ortalama atıf sayısı ile almış olduğu atıf sayısı arasında en fazla iki atıf bulunmaktadır.

Şekil 4

Türkiye Adresli Bilgibilim Makalelerinin Almış Olduğu Atıfların Ortanca Atıf Değerlerine Uzaklığı

Ortanca atıf değerine uzaklık üzerinden yapılacak değerlendirmeler akran makale atıf etkisi hesaplamasının kırılğan yanlarından bir tanesini daha ortaya çıkarmaktadır. Çalışmamızın veri setindeki 600 makaleden 236'sında (%39) makalelerin almış olduğu atıf sayısı ile ortanca atıf sayısı arasında ± 2 atıf farklılık bulunmaktadır. Özellikle yayın yapılan konular açısından atıf elde etme potansiyelinin yüksek olduğu dergilerde bir atıf eksik ya da fazla almanın kategorik olarak farklı nitelenebilir. Ölçev kullanılırken, makalelerin aldığı atıfların ortanca atıf değerine ne kadar uzak olduğu ile akranlarının aldığı atıfların dağılımı birlikte değerlendirildiğinde nispeten daha anlamlı sonuçlara ulaşılabilir.

Sonuç

Birçok ölçevin, yapılan faaliyetin amacı ile bağlantılı gerçek bir değeri bulunmamaktadır. Neoliberal üniversitelerdeki denetim kültürünün bir parçası olarak görülen ölçevlerin neyi temsil ettiği ve nasıl ölçüm yaptığı da çoğu zaman bilinmemektedir (Ma, 2021, s. 424). Buna rağmen üniversite sıralamalarında, ödüllerin dağıtılmasında ya da

araştırma değerlendirme uygulamalarında atıfların da aralarında bulunduğu birçok parametreden yararlandığı gözlenmektedir. Çalışmamızda akran makale atıf etkisi olarak nitelendirilen ölçeğin kamuoyunun dikkatine sunulmasındaki motivasyon ise basit gibi görülen bu türden ölçeklerin dikkat edilmesi gereken farklı yönleri olabileceğini göstermek ve atıfları temel alarak geliştirilecek ölçeklerin doğasının daha iyi anlaşılabilmesine katkı sağlamaktır.

Araştırma değerlendirme konusunda analiz birimi ister ülkeler, ister kurumlar, isterse kişiler olsun, bütüncül bir bakış açısı ile konuyu ele almadan ve araştırma bileşenlerinin doğasını irdelemeden uygulamaya geçmek ciddi sorunları beraberinde getirmektedir. Küçük ölçekli ve farklı uygulamalar olsa da, Türkiye'deki doçentlik başvuru şartları, üniversitelerdeki atama ölçütleri, akademik teşvik gibi çeşitli konularda yapılan değişikliklerin sıklığı kimi ölçeklerin suiistimal edilebileceğinin ve/veya alınan kararların bilimsel iletişim pratiklerinden uzak olduğunun göstergesi şeklinde değerlendirilebilir.

Bu çalışma ile niceliksel değerlendirmelere farklı bir metodolojik yaklaşım getirmek istenmekte ve söz konusu metodolojinin eksiklerini göstererek konuya dikkat çekmek hedeflenmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin bilgilibilim literatüründe atıflar üzerinden nasıl bir performans gösterdiği akran makale atıf etkisi yoluyla ortaya konulmuş ve atıfların amaç değil araç olarak nasıl kullanılabileceği örneklenmeye çalışılmıştır. Hem bu araştırmanın hem de literatürün sunduğu bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlara dayalı öneriler aşağıda sıralanmaktadır:

- Atıflar yayınların kalitesini değil etkisini gösteren araçlardır. Akran makale atıf etkisi gibi ölçekler tek başına performans ölçümü göstergesi olarak kullanıma uygun değildir. Farklı ölçeklerin değerlendirme yapmaya izin vermediği durumlarda destekleyici nitelikte kullanılması daha doğru olacaktır.
- Her ölçek kullanılırken olumlu ve olumsuz yanları dikkatli şekilde değerlendirilmelidir. Özellikle sayılar üzerinden niteliğin ölçülmeye çalışılması, konunun özünün doğru şekilde anlaşılmasına neden olmaktadır.
- WoS kapsamındaki bilgilibilim dergilerindeki Türkiye adresli makale katkısı zaman içerisinde artış kaydetmekte, bu yayınların önemli bir kısmı Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü ya da arşiv, kütüphane, dokümantasyon merkezi gibi kurumlar dışında görev yapan kişilerce üretilmektedir. Bu bağlamda makale üretiminin disiplinsel olarak geniş bir yelpazeye yayıldığını söylemek olanaklıdır
- Farklı kategorik değişkenlerin (çok yazarlılık, uluslararası işbirliği gibi) akran makale atıf etkisi üzerinde farklılık yaratma potansiyeli olduğu saptanmıştır. Örneğin, uluslararası işbirliği içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar sonucu ortaya çıkan akademik ürünlerin akranlarına göre daha yüksek atıf etkisine sahip olduğu

gözlenmektedir. Bu bağlamda alanda öncü uluslararası kuruluşlar ile işbirliğinin yapılmasının Türkiye'nin bilgin bilim alanındaki görünür lüğünü ve etkisini artıracakđ düşünölmektedir.

- Türkiye'nin bilgin bilim alanındaki görünörlüğü ve etkisini artırabilecek bir başka konu akran makale atıf etkisi yüksek olan çalışmalarda yer alan kişilerle işbirliğine gidilmesi yönünde çaba sarf edilmesidir.

Ölçme ve değerlendirme başlı başına uzmanlık gerektiren bir araştırma alanı olmasına karşın hemen herkesin fikir sahibi olduğu ve üzerinde kalem oynatabildiğı bir alana dönüşmüştür. Yapılan faaliyetler açısından ölçme ve değerlendirmenin amaç haline gelmesi işin özünden uzaklaşılmasına neden olmaktadır. Bu duruma son verilmesi için topyekûn ve radikal bir zihniyet dönüşümüne gereksinim duyulmaktadır.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan ederler.

Maddi Destek

Çalışma kapsamında herhangi bir fon desteğı alınmamıştır.

Yazar Katkısı

Veri toplama, analiz, ilk taslağın yazımı, son sürümün oluşturulması, gözden geçirme ve düzenleme MSK, kavramsallaştırma, yöntem, gözden geçirme ve düzenleme UA tarafından gerçekleştirilmiştir.

Etik Kurul Kararları ve İzinler

Çalışma etik kurul kararı gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Aksnes, D.W. ve Sivertsen, G. (2023). Global trends in international research collaboration, 1980-2021. *Journal of Data and Information Science*, 8(2), 26-42. <https://doi.org/10.2478/jdis-2023-0015>
- Al, U. (2009). Türkiye'nin görel i atıf etkisi üzerine bilimetrik bir çalışma. *Bilgi Dünyası*, 10(2), 231-244.
- Al, U. ve Afzali, M. (2006). İran ve Türkiye'nin dünya bilgin bilim literatürüne katkıları: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Bilgi Dünyası*, 7(2), 181-201.
- Al, U. ve Soydal, İ. (2017). Publication lag and early view effects in information science journals. *Aslib Journal of Information Management*, 69(2), 118-130. <https://doi.org/10.1108/AJIM-12-2016-0200>

- Al, U. ve Soydal, İ. (2010). Bilgibilim alanında kendine atif üzerine bir çalışma. *Bilgi Dünyası*, 11(2), 349-364.
- Arocena, R., Göransson, B. ve Sutz, J. (2019). Towards making research evaluation more compatible with developmental goals. *Science and Public Policy*, 46(2), 210-218. <https://doi.org/10.1093/scipol/scy051>
- Bihari, A., Tripathi, S. ve Deepak, A. (2023). A review on h-index and its alternative indices. *Journal of Information Science*, 49(3), 624-665. <https://doi.org/10.1177/01655515211014478>
- Bornmann, L., Mutz, R., Neuhaus, C. ve Daniel, H.-D. (2008). Citation counts for research evaluation: standards of good practice for analyzing bibliometric data and presenting and interpreting results. *Ethics in Science and Environmental Politics*, 8, 93-102. <https://doi.org/10.3354/esep00084>
- Braun, T., Glänzel, W. ve Schubert, A. (1987). One more version of the facts and figures on publication output and relative citation impact of 107 countries 1978-1980. *Scientometrics*, 11(1-2), 9-15.
- Braun, T., Glänzel, W. ve Schubert, A. (1985). *Scientometric indicators: a 32-century comparative evaluation of publishing performance and citation impact*. World Scientific Publishing.
- Chang, Y-W., Huang, M-H. ve Lin, C-W. (2015). Evolution of research subjects in library and information science based on keyword, bibliographical coupling, and co-citation analyses. *Scientometrics*, 105(3), 2071-2087. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1762-8>
- Crespo, J.A., Li, Y. ve Ruiz-Castillo, J. (2013). The measurement of the effect on citation inequality of differences in citation practices across scientific fields. *PLOS ONE*, 8(5). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0058727>
- CiTO. (2018). *The citation typing ontology*. <https://sparontologies.github.io/cito/current/cito.html>
- Doğan, G. (2017). Akademik performans odaklı uluslararası üniversite sıralama sistemlerinin genel sıralamalarına ve ölçütlerine göre değerlendirilmesi. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Egghe, L. ve Ravichandra Rao, I.K. (1992). Citation age data and the obsolescence function: Fits and explanations. *Information Processing & Management*, 28(2), 201-217.
- Kiesslich, T., Beyreis, M., Zimmermann, G. ve Traweger, A. (2021). Citation inequality and the Journal Impact Factor: median, mean, (does it) matter? *Scientometrics*, 126(2), 1249-1269. <https://doi.org/10.1007/s11192-020-03812-y>
- Köksal, M.S. (2022). Türkiye adresli bilgilim makalelerinin atif etkisi. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Levitt, J.M. (2015). What is the optimal number of researchers for social science research? *Scientometrics*, 102(1), 213-225. <https://doi.org/10.1007/s11192-014-1441-1>
- Ma, L. (2021). The steering effects of citations and metrics. *Journal of Documentation*, 77(2), 420-431. <https://doi.org/10.1108/JD-06-2020-0093>

- Muller, J.Z. (2019). *Sayıların diktatörlüğü: Başarıyı rakamlarla ölçme saplantısı ve çözüm yolları*. (Çev. Ayça Kamacıoğlu). İstanbul: The Kitap.
- Pandita, R., Singh, S. ve Baidwan, K. (2022). India's research contribution to world LIS literature: a study 2011-20. *Collection and Curation*, 41(4), 116-124. <https://doi.org/10.1108/CC-02-2021-0005>
- ProQuest. (2023). ProQuest Dissertations & Theses Global. <https://www.proquest.com/pqdtglobal>
- Schryvers, P. (2020). *Bad data: Why we measure the wrong things and often miss the metrics that matter*. Lanham: Prometheus Books.
- Schubert, A. ve Braun, T. (1986). Relative indicators and relational charts for comparative assessment of publication output and citation impact. *Scientometrics*, 9(5-6), 281-291.
- Siddique, N., Rehman, S.U., Ahmad, S., Abbas, A. ve Khan, M.A. (2023). Library and information science research in the Arab World: a bibliometric analysis 1951-2021. *Global Knowledge, Memory and Communication*, 72(1/2), 138-159. <https://doi.org/10.1108/GKMC-06-2021-0103>
- Siddique, N., Rehman, S.U., Khan, M.A. ve Altaf, A. (2021). Library and information science research in Pakistan: A bibliometric analysis, 1957-2018. *Journal of Librarianship and Information Science*, 53(1), 89-102. <https://doi.org/10.1177/0961000620921930>
- TR Dizin. (2023). TR Dizin. <https://trdizin.gov.tr/>
- Tonta, Y. ve Akbulut, M. (2021). Uluslararası dergilerde yayımlanan Türkiye adresli makalelerin atf etkisini artıran faktörler. *Türk Kütüphaneciliği*, 35(3), 388-409. <https://doi.org/10.24146/tk.933159>
- Tonta, Y. ve Akbulut, M. (2020, 23 Eylül). Performansa dayalı akademik teşvik sistemleri üzerine. *Sarkaç*. <https://sarkac.org/2020/09/performansa-dayali-akademik-tesvik-sistemleri-uzerine/>
- Türk Dil Kurumu. (2022). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Üniversitelerarası Kurul Başkanlığı. (2023). Doçentlik başvuru şartlarının değişikliğine ilişkin duyuru. <https://www.uak.gov.tr/Sayfalar/docentlik-duyuru-detay.aspx?did=34>
- van Raan, A.F.J. (2014). Advances in bibliometric analysis: Research performance assessment and science mapping. W. Blockmans, L. Engwall, D. Weaire (Eds.), *Bibliometrics: Use and abuse in the review of research performance* içinde s. 17-28. London: Portland Press.
- Waltman, L. ve van Eck, N. (2012). The inconsistency of the h-index. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63(2), 406-415. <https://doi.org/10.1002/asi.21678>
- Wijewickrema, M. (2023). A bibliometric study on library and information science and information systems literature during 2010-2019. *Library Hi Tech*, 41(2), 595-621. <https://doi.org/10.1108/LHT-06-2021-0198>
- Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi. (2023). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Zhao, D. (2010). Characteristics and impact of grant-funded research: a case study of the library and information science field. *Scientometrics*, 84(2), 293-306. <https://doi.org/10.1007/s11192-010-0191-y>
- Zhao, Z., Pan, X. ve Hua, W. (2021). Comparative analysis of the research productivity, publication quality, and collaboration patterns of top ranked library and information science schools in China and the United States. *Scientometrics*, 126(2), 931-950. <https://doi.org/10.1007/s11192-020-03796-9>

Türkiye’deki Üniversitelerin Açık Erişim Arşivleri ve Politikaları

Open Access Repositories and Policies in Turkish Universities

Özge SARI, Güleda DOĞAN

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atf yapmak için / To cite this article:

Sarı, Ö ve Doğan G. (2023). Türkiye’deki üniversitelerin açık erişim arşivleri ve politikaları. *Bilgi Dünyası*, 24(2), 165-194. doi: 10.15612/BD.2023.727

Makale türü / Paper type: Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.15612/BD.2023.727

Geliş Tarihi / Received: 14.09.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 14.11.2023

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 20.12.2023

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, Türkiye.

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <https://bd.org.tr>

Türkiye'deki Üniversitelerin Açık Erişim Arşivleri ve Politikaları*

Özge SARI** , Güleda DOĞAN***

Öz

Türkiye'de Açık Erişim (AE) arşivleri ile ilgili 2000'li yılların başından beri önemli gelişmeler olsa da bunlar daha çok niceliksel boyutta sınırlı kalmıştır. Arşivlerin ve arşiv içeriklerinin niteliği ile ilgili önemli sorunlar hala varlığını korumaktadır. Bu çalışma ile Türkiye'deki üniversite AE arşivleri ve politikaları ile ilgili durum üniversite web sayfalarından ve AE arşivlerinden yaklaşık iki yıllık süre içerisinde (2019-2020) birbirini takip eden üç farklı dönemde (Haziran 2019, Mart 2020, Kasım 2020) toplanan veriye dayalı olarak incelenmiştir. Söz konusu zaman aralığı, YÖK'ün üniversite AE arşivleri ile ilgili çalışmalarını hızlandırmış olması açısından önemlidir. Öte yandan, toplanan üç dönemlik veri, benzer dönemlerde YÖK tarafından üniversite beyanlarına dayalı olarak toplanan veri ile de karşılaştırılarak iki yönlü bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, üniversite AE arşivlerinde ve arşivlerdeki kayıt sayısında sistematik olmasa da bir artış söz konusudur. Üniversitelerin AE arşivine sahip olmaları kuruluş yıllarından etkilenmekte, ancak türleri (devlet, vakıf) ile bağlantısı bulunmamaktadır. Öte yandan, üniversite AE arşivlerinin içeriğindeki kayıt sayısı, üniversitenin yaşından, türünden ya da bir AE politikasına sahip olup olmamasından, hatta bu politikanın zorunlu statüsünden etkilenmemektedir. Bu durum, AE politikalarının yeterince işlevsel olmadığını akla getirmektedir. YÖK'ün topladığı üniversite beyanlarına dayalı verilere göre arşiv sayısı üç dönem için de toplanan verilere göre bulunanlardan daha fazladır. En çarpıcı farklılık zorunlu AE politikası konusundadır. YÖK verilerine göre zorunlu AE politika sayısı toplanan verilerle bulunanın çok üzerindedir ki bu üzerine ayrıca çalışılması gereken bir konudur. Bu çalışma, Türkiye'de üniversite AE arşivleri ile ilgili mevcut durumu birbirini takip eden üç döneme göre ve doğrudan birincil kaynaklardan toplanan veriler üzerinden incelemesi, bu verilerle YÖK tarafından toplanan üniversite beyanlarına dayalı verileri karşılaştırarak, karşılaştırmalı bir analiz sunması ve AE politikalarının içeriklerini incelemesi bakımından mevcut çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Anahtar sözcükler: Açık erişim, açık erişim arşivi, üniversite açık erişim arşivleri, açık erişim politikası, kurumsal arşivler, kurumsal açık erişim arşivleri, üniversiteler, Yükseköğretim Kurulu (YÖK).

* Bu çalışma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bilgi ve Belge Yönetimi Ana Bilim Dalında Doç. Dr. Güleda DOĞAN danışmanlığında hazırlanan "Türkiye'deki Üniversitelerin Açık Erişim Arşivlerinin ve Politikalarının Değerlendirilmesi" başlıklı tamamlanmış yüksek lisans tezine dayanarak hazırlanmıştır (Sarı, 2022).

** Kütüphaneci, Mersin Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı, ozge.sari@mersin.edu.tr

*** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, gduzyol@hacettepe.edu.tr

Open Access Repositories and Policies in Turkish Universities*

Özge SARI** , Güleda DOĞAN***

Abstract

Since the early 2000s, Türkiye has witnessed significant advancements in Open Access (OA) repositories, primarily in terms of quantitative aspects. Nevertheless, notable challenges persist concerning the quality of both archives and their contents. This research investigates the current state of Turkish universities' OA repositories and policies. It relies on data collected from university and repository websites over a span of about two years (2019-2020), divided into three consecutive periods (June 2019, March 2020, November 2020). The significance of this time interval lies in the CoHE's efforts towards university OA repositories during this time. We compared the data collected for the three periods with the data collected by CoHE based on university declarations for similar periods, resulting in a two-way analysis. According to the findings, there is an increase in the number of university OA repositories and records in these repositories, albeit not systematically. Universities that were established earlier have a greater presence of OA repositories than those established later, regardless of whether they are public or foundation universities. On the other hand, the number of records in university OA repositories is not affected by the university's age, type, or the presence of an OA policy, even if such a policy is mandatory. This scenario indicates that the AE policies lack sufficient functionality. When compared to CoHE data, all three periods had more repositories, but the most significant difference was seen in the number of mandatory OA policies. According to CoHE data, the number of mandatory OA policies is significantly higher than what was found in the collected data, indicating a lack of knowledge among repository managers despite the numerous national events on OA. This study distinguishes itself from related previous research by examining the current situation of OA repositories in Türkiye across three consecutive periods, using data collected directly from primary sources, comparing this data with university declaration-based data from CoHE, and analyzing the contents of OA policies.

Keywords: Open access, open access repository, university open access repositories, open access policy, universities, Council of Higher Education (CoHE).

* This study is based on a Master's thesis entitled "Evaluating institutional repositories and open access policies of Turkish universities" written by Özge SARI under the supervision of Dr. Güleda DOĞAN at the Hacettepe University Graduate School of Social Sciences.

** Librarian, Mersin University Department of Library and Documentation, ozge.sari@mersin.edu.tr

*** Assoc. Prof., Hacettepe University Department of Information Management, gduzyol@hacettepe.edu.tr

Giriş

Açık Erişim (AE), en genel tanımıyla araştırma çıktılarına herkesin ücretsiz olarak erişmesidir. Böylelikle, örneğin bir araştırma makalesini, yayımlandığı dergiye abone olmadan ücretsiz olarak indirip okuyabilmek mümkün olmaktadır (Hartel, 2022; "Open-access", 2022). AE, bilimsel çıktılardan biri olarak kabul edilen araştırma verilerine de açık erişimi mümkün kılar (Waters, 2021, s. 235). Kavramın şekillenmesi, konu ile ilgili literatürün oluşması ve uygulamada önemli gelişmelerin yaşanmasında etkisi büyük olan Budapeşte Açık Erişim Bildirgesinde (BOAI, 2002) AE, "bilimsel literatürün İnternet aracılığıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, dizinlenebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir olması" şeklinde tanımlanmaktadır. AE kavramı, internetin hayatımıza girmesinin ve Budapeşte Açık Erişim Bildirgesinin (BOAI) de etkisiyle tarihsel olarak 2000'li yılların başlarıyla bağdaştırılmış olsa da, Waters (2021), AE'ye geçişin öncesinin de olduğunu ifade etmektedir. UNESCO ve International Science Council (ICSU) ev sahipliğinde 1999'da gerçekleşen Dünya Bilim Konferansında "bilime eşit erişim sağlanmasının yalnızca insani gelişme için sosyal ve etik bir gereklilik olmadığı, aynı zamanda dünya çapındaki bilimsel toplulukların tam potansiyellerini gerçekleştirmek ve bilimsel ilerlemeyi insanlığın ihtiyaçlarını karşılamaya yönlendirmek için de gerekli olduğu" (Waters, 2021, s. 235) alıntısına dikkat çekerek, AE kavramının BOAI öncesinde ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. AE kavramının bu konferansın da öncesinde, 1994 yılında Stevan Harnad tarafından gündeme getirildiği düşünülmektedir (Borgman, 2007, bkz. Harnad, 1994). Harnad, bilimsel makalelere erişmek için dergilerde basılmasını beklemek yerine, bu makalelerin ön baskılarının elektronik ortamda paylaşılması gereğini savunmuş, bunun daha kolay ve bütüncül bir yaklaşım olacağını belirtmiştir. Bu yaklaşım AE için mihenk taşı kabul edilen BOAI'ye (2002) öncülük etmiştir (Bulut vd., 2020, s. 2; Scholastica, 2017). Harnad'ın yaklaşık 30 yıl önce ortaya koyduğu bu savdan hareketle, bilimin evrenselliği ve dolayısıyla geniş kitlelere ulaşması gerektiği de dikkate alındığında, coğrafya, etnik köken ya da cinsiyetin bunun önünde bir engel olmaması, bilimsel bilgiye adil erişim sağlanması, böylelikle etkileşime ve ortak yeni bilgi üretimine fırsat verilmesi gerekir (International Science Council, 2020, s. 8). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization - UNESCO), 2019 yılında bir bildiri yayımlamış (UNESCO Recommendation on Open Science) ve bu bildiride dünya çapında bilimsel bilgiye eşit erişimi teşvik etmenin, bilimsel bilgi ve veri paylaşımını kolaylaştırmanın, bilimsel işbirliği sağlamanın, bilimsel bilgiye dayalı karar vermenin aciliyeti ve gerekliliği vurgulanmıştır (UNESCO, 2021).

Elektronik ortama geçişin de etkisiyle bilimsel bilgiye erişimde yaşanan sıkıntı ve adaletsizlikler kendini daha çok hissettirmiş ve böylece AE her zamankinden daha önemli hale gelmiştir. Bu yöndeki öneminin yanı sıra, AE faaliyetlerinin ülke ve dünya ekonomisine katkısı büyüktür. Bu konudaki 2018 tarihli bir Avrupa Birliği (AB) raporunda

AB'nin açık bilgi stratejisinin 2018 yılında AB bütçesine 40 milyar Avro katkı sağlayacağı öngörülmüştür (Poynder, 2019, s. 9). Bunun yanı sıra AE'nin, araştırmalarda işbirliği imkânı yaratma potansiyeli de oldukça yüksek görülmektedir (Back vd., 2017).

AE, temelde altın yol ve yeşil yol olarak bilinen iki yolla gerçekleşmektedir.

Açık Erişim Yayıncılık (Altın Yol)

Yazarlar, bilimsel yayınlarını AE dergilerde çoğunlukla makale işlem ücreti (APC) denilen bir ücret karşılığında yayımlar. Yayın öncesi ödenen bu ücret ilgili yayınlara herkesin ücretsiz erişimi içindir. APC, genellikle yazar, yazarın bağlı bulunduğu kurum ya da fon sağlayıcı tarafından ödenir. APC ödendiğinde AE yayın yapılabilecek, ancak bu ücretin ödenemediği durumlar için de kapalı erişimli yayın yapmanın mümkün olduğu dergilere hibrit dergi denmektedir (Tonta, 2015, ss. 241-242). Kısaca, altın yol yayıncılık modeli, bilimsel bilgiye erişim için ücret ödenmesi ve aboneliğe dayalıdır ki bu da bir maliyet sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu soruna bir çözüm olarak 2018 yılında bir grup ulusal fon sağlayıcı Avrupa Komisyonu ve Avrupa Araştırma Konseyi desteğiyle bir araya gelerek, AE'ye tam geçişi hızlandırmak amacıyla Coalition S'i kurmuş ve AE yayıncılık için temel prensipleri içeren Plan S'i devreye sokmuştur (bkz. <https://www.coalition-s.org/>). Plan S girişimi, fon sağlayıcıların mali desteği ile bilimsel yayınlara anında açık erişimi hedeflemiştir. Bu önemli girişim, ne yazık ki Avrupa ülkeleri ile sınırlı kalmış ve istemeden de olsa farklı adaletsizlikler yaratmıştır. Ortaya çıkan adaletsizliklerin giderilmesine yönelik olarak 2022 yılı başlarında Fransa'da gerçekleştirilen The Open Science European Conference (OSEC) kapsamında bilimsel yayınlara ülke, kültür, dil vb. bir ayırım gözetmeksizin erişim sağlama anlayışını savunan Elmas AE modeline vurgu yapılmıştır. Elmas AE, bilimsel yayınlara erişmek için ne yazarlar ne de okuyucular tarafından herhangi bir ücret ödenmeyen AE dergiler ve platformlar üzerinden açık erişimin gerçekleşmesidir (Taşkın, 2022).

Kendi Kendine Arşivleme (Yeşil Yol)

Bilimsel yayının elektronik bir kopyasının, eğer varsa yayıncı tarafından belirlenen ambargo süresi geçtikten sonra yazarı tarafından merkezi, kurumsal ya da konu/alan bazlı bir AE arşivinde depolanması ve okuyucuların bu yayına ücretsiz olarak erişilebilmesine dayanır (Pinfield vd., 2020; Zhang ve Watson, 2017, s. 337). Bu yaklaşımda APC ödemesi söz konusu değildir. Bu yönüyle, açık erişimi gerçekleştirmek için en ekonomik yaklaşımdır. Merkezi AE arşivleri yayın türü, konu ve kurum açısından daha çeşitlidir. Zenodo (<https://zenodo.org/>), OSF (<https://osf.io/>) ve Harman (TÜBİTAK ULAKBİM Türkiye Akademik Arşivi) merkezi AE arşivlerine örnek olarak verilebilir. Konu/alan bazlı AE arşivleri, tıp, güzel sanatlar, müzik, mimari gibi belirli bir konu/alanla ilgili bilimsel yayınları bünyesinde toplayan ve açık erişime sunan arşivlerdir. En eski ve bilindik örnek 1991 yılında Paul Ginsparg tarafından ön baskı (preprint) arşivi

olarak kurulan arXiv'dir (bkz. <https://arxiv.org/>). Kurumsal AE arşivleri belli bir kuruma ait bilimsel yayınların yer aldığı arşivlerdir (Suber, 2012, s. 176). Bu kurum bir fon sağlayıcı, bir araştırma merkezi, bir devlet kurumu ya da bir üniversite olabilir. Bu çalışmanın kapsamını oluşturan üniversite AE arşivleri kurumsal AE arşivleri kapsamında ele alınmakta ve kapsamlarında üniversite adresli bilimsel yayınlar yer almaktadır. Bilimdeki rolleri düşünüldüğünde her üniversitenin bir AE arşivi olması şarttır (BOAI, 2012). Hacettepe Üniversitesi Açık Erişim Arşivi (bkz. <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/>), Ankara Üniversitesi Açık Erişim Arşivi (bkz. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/>) üniversite AE arşivi örnekleri olarak verilebilir.

Dünya'da AE arşivi oluşturma konusundaki ilk önemli ve büyük girişim, en fazla sayıda AE dergiyi (Ağustos 2023 itibariyle yaklaşık 20.000 dergi) dizinleyerek, tek arayüz aracılığıyla erişime sunan Açık Erişimli Dergiler Rehberi DOAJ'dır (DOAJ, 2023). Türkiye'de, DOAJ'dan farklı olarak Türkiye adresli dergilere barındırma ve süreç yönetimi hizmeti veren DergiPark 2013 yılından beri aktif olarak kullanılmaktadır (DergiPark, 2023). DergiPark, DOAJ'a benzer şekilde Türkiye adresli dergilere ve bunların içeriklerine erişim sunarak AE'ye hizmet eden bir elmas AE platformu olma özelliği taşımaktadır. TÜBİTAK ULKABİM, Elmas Açık Erişim Eylem Planına (Action Plan for Diamond Open Access) 17 Mart 2022 tarihinde attığı imza ile bunu desteklemektedir (Science Europe, 2022; TÜBİTAK ULKABİM, 2022).

AE'nin BOAI ile yoğun olarak gündeme gelmesiyle birlikte, dünya üzerindeki AE arşivlerinin sayısında önemli artışlar olmuştur. Dünyadaki AE arşivlerini tek ara yüzde toplamak amacıyla 2015 yılında OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) kurulmuş, 2015 yılında 54 tanesi Türkiye adresli olan 2850 AE arşivi OpenDOAR bünyesinde yerini almıştır (BBY Haber, 2015; OpenDOAR, 2023; Yurtseven, 2019, s. 171). Ağustos 2023 itibariyle içeriğinde 5936 AE arşivi bulunmakta ve bunlardan 178'inin Türkiye adresli olduğu rapor edilmektedir (OpenDOAR, 2023). Bu sayılara göre, Türkiye'de AE arşivleri ile ilgili durumu oldukça olumlu yorumlamak mümkündür, ancak sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için bu arşivleri sürdürülebilirlik, erişilebilirlik ve nitelik bakımından da değerlendirmek gerekir.

Üniversite AE arşivlerinin oluşturulması elbette önemlidir, ancak daha önemlisi sürdürülebilirliklerinin sağlanmasıdır. Bunun için arşive düzenli ve eksiksiz olarak üniversite mensuplarının yaptıkları yayınların yüklenmesi ve erişime açılması gerekir (Tonta, 2015, s. 241). Bu gerekliliği yerine getirmek üzere arşivlerin AE politikaları ile desteklenmesi şarttır. AE politikaları arşive yayın girişi ile ilgili kuralları ve arşiv işleyişini düzenler. Dünyadaki AE politikalarının dizinlendiği ROARMAP'te 2022 yılı dördüncü çeyreği verilerine göre 1116 AE politikası yer almakta olup, bunların yarısından çoğu (%64) Avrupa kaynaklı, %80'i üniversitelere ait ve yaklaşık yarısı yayın tam metinlerine arşiv aracılığıyla açık erişimi zorunlu tutan politikalardır. Üniversite AE politikalarında zorunluluk oranının daha da yükseldiği görülmektedir. Sürdürülebilir ve güncel bir

üniversite AE arşivi için AE politikalarının zorunlu yapıda olması gerekir (Swan, 2015). Aynı dönem verilerine göre Avrupa ülkelerinde toplamda 706 AE politikası bulunmakta, bunların 116'sının (%16) Türkiye kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır (ROARMAP, 2023).

Bir AE politikasının aşağıdaki konularla ilgili yoruma kapalı netlikte bilgi içermesi gerekir (MedOANet, 2013; PASTEUR4OA, 2015; Swan, 2012).

- AE arşivinde yer alacak bilimsel yayın türleri;
- AE arşivine tüm bilimsel çıktıların üst verilerinin ve tam metinlerinin eklenmesinin ve erişime açılmasının zorunlu olup olmadığı, eğer zorunlu ise erişime açılacağı tarih ve erişime açılacak tam metin sürümü (örneğin, yazar kopyası, yayıncı kopyası gibi);
- Bilimsel yayınların üst veri ya da tam metin düzeyinde arşive eklenmesinden herhangi bir sebep ile (örneğin, ulusal güvenlik gibi) muaf olunup olunamayacağı, ambargo süresinin mümkün olup olmadığı ve eğer mümkünse bu sürelerin ne olacağı ve farklı alanlar için nasıl değişeceği;
- Üniversitenin atama, görevde yükselme, araştırma teşviki gibi araştırma değerlendirme faaliyetleri için bilimsel yayınların AE arşivine yüklenmesinin zorunlu olup olmadığı;
- Üniversite AE arşivine eklenen yayınların hak sahibinin kim olacağı ve APC ödemesi gereken dergiler için (altın yol) yazarlara bu desteğin üniversite tarafından sağlanıp sağlanmadığı.

Türkiye’de Üniversite Açık Erişim Arşivleri ile İlgili Gelişmeler

AE kavramının dünyada yoğun olarak tartışılmaya başlandığı 2000’li yılların başından beri Türkiye’de de konu bilimsel çevrelerin gündemine girmiştir. Türkiye gibi uluslararası dergiler için sunulan altın AE yayıncılık modellerinin kısıtlı olduğu ya da hiç olmadığı gelişmekte olan ülkelerde, bilimsel bilgiye erişimin sağlanması açısından AE daha da önemli bir rol oynamaktadır. Konu ile ilgili girişimlerden bir kısmının devamlılığı sağlanamamış olsa da konu hep ülke gündeminde olmuştur. Ülke düzeyindeki gelişmeler değerlendirildiğinde, Türkiye’de özellikle üniversite AE arşivlerinin etkisiyle yeşil AE’nin ön planda olduğu görülmektedir.

Türkiye’nin ilk elektronik tez arşivi niteliğini taşıyan ODTÜ elektronik tez arşivi 2003 yılında kurulmuş ve bir yıl sonra Dijital Tez Kütüphanesi (Networked Digital Library of Theses and Dissertations - NDLTD) ağına üye olmuştur (Akbayrak vd., 2006). “Bilimsel İletişim ve Açık Erişim” teması ile 2005 yılında gerçekleşen bir konferansta, AE dergilerin

desteklenmesi ve OAI-PMH ile ortak çalışma yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur (Tonta, 2005). Hacettepe Üniversitesinde elektronik tez ve makalelere erişim sağlamak amacıyla OAI-PMH uyumlu ilk AE arşiv çalışmaları 2005 yılında gerçekleştirilmiş olsa da, yazılımla ilgili sorunlardan kaynaklı olarak bu arşivin sürekliliği sağlanamamıştır (Bulut vd., 2020, s. 3). Ankara Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öncülüğünde 2005'te kurulan Ankara Üniversitesi Akademik Arşiv Sistemi Türkiye'de kurulan ilk AE arşividir. ANKOS kapsamında 2006 yılında şu an aktif olmayan Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler Çalışma Grubu (AEKA) oluşturularak, üniversite AE arşivlerinin kurulmasına ivme kazandırılmaya çalışılmıştır (ANKOS, 2022). ANKOS'un 2009 yılında başlattığı "Ulusal Üniversitelerarası Açık Erişim Projesi" kapsamında AE arşivleri aktif olan üniversitelerin arşivlerine 2010 yılı Nisan ayı verilerine göre 8668 materyal yüklenmiştir (Karasözen vd., 2010, s. 244). AB destekli bir proje olan ve Türkiye'nin paydaşlardan biri olduğu OpenAIRE Projesinin de Türkiye'de AE arşivlerinin gelişime katkısı büyüktür. Hakem süreci tamamlanmış bilimsel yayın ön baskılarına erişimi artırmayı amaçlayan bu proje ile gerekli alt yapı ve kurulumların oluşturulmasına katkıda bulunulmuştur (Gürdal vd., 2012). Türkiye'nin paydaş olarak yer aldığı, daha çok AE politikalarına odaklı diğer iki AB projesi MedOANET (2011-2013) ve PASTEUR4OA (2014-2016)'dir. Bu iki proje ile fon sağlayıcılara ve araştırma yapan kurumlara kendi AE politikalarını oluşturma ve geliştirme konusunda destek sağlanmıştır.

Türkiye'de AE kapsamında yürütülen bilimsel etkinliklerin de zamanla hız kazandığı görülmektedir. İlki 2012 yılında Hacettepe Üniversitesinde gerçekleşen Ulusal Açık Erişim Çalıştayları her yıl tekrarlanmış ve etkisi geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu çalıştaylarla, bilimsel bilgiye erişimde AE arşivlerinin önemi vurgulanmış ve üniversite AE arşivlerinin bu anlamdaki katkılarına ve AE politikalarının gerekliliğine dikkat çekilmiştir (ANKOS, 2018). 2014 yılında ANKOS ile birlikte YÖK de üniversite AE arşivlerine ve politikalarına yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Ancak YÖK ve ANKOS'un paralel olarak yürüttüğü bu çalışmaların devamlılığı sağlanamamıştır (Doğan, 2020). Takip eden yıllarda TÜBİTAK ULAKBİM AE çalışmalarını başlatmış ve 2016 yılında Türkiye'deki AE arşivlerinin tek ara yüzdten taranmasını sağlayan Harman'ı kurmuştur (bkz. <https://harman.ulakbim.gov.tr/>). Harman üzerinden içeriği taranan ve çoğu üniversite AE arşivi olan 145 aktif arşiv bulunmakta ve üç milyondan fazla kayda erişim sağlanmaktadır (31 Ağustos 2023 verisi) (Harman, 2023).

Ülkemizde üniversite AE arşivleri ve AE politikaları ile ilgili en yakın zamanlı gelişme YÖK bünyesinde kurulan ve 25 Aralık 2018 tarihinde ilk toplantısını gerçekleştiren "Açık Bilim ve Açık Erişim Çalışma Grubu"dur. Bu kapsamda, Türkiye'deki bütün üniversitelerin uluslararası standartlara uyumlu AE arşivlerini kurmaları ve AE politikalarını oluşturmaları kararlaştırılmıştır. Gelişmeleri takip etmek için Haziran 2019 itibariyle YÖK tarafından altı aylık aralıklarla üniversite AE arşivleri ve politikaları ile ilgili veriler toplanmaya başlamış, 2021 yılı itibariyle ilgili veriler yılda bir defa toplanmıştır (1. veri toplama: Haziran 2019, 2. veri toplama: Mart 2020, 3. veri toplama: Ekim 2020,

4. veri toplama: Şubat 2021, 5. veri toplama: Nisan 2022) (YÖK, 2023). YÖK bünyesindeki bir diğer önemli gelişme 2020 yılı başında tüm ulusal yayınlara tek yerden uluslararası erişim hedefiyle kurulan YÖK Açık Bilim arşivi olmuştur (bkz. <https://acikbilim.yok.gov.tr/>). Hâlihazırda YÖK Ulusal Tez Merkezindeki tüm tezler bu arşive aktarılmış ve ulusal tezlere uluslararası düzeyde erişim mümkün hale gelmiştir (Doğan, 2021, s. 66). Ancak ne yazık ki, sözü edilen çalışmalar aktif olarak devam etmemektedir.

AE arşivleri ve politikaları ile ilgili olarak Türkiye’de bilimsel çalışmaların da yine AE kavramının yoğun olarak tartışılmaya başlandığı 2000’li yılların sonuna doğru yapılmaya başlandığı görülmektedir. AE kavramının Türkiye açısından anlamının değerlendirildiği ilk çalışmalardan birinde (Dilek Kayaoğlu, 2006), Türkiye’deki bilimsel yayın pratikleri açısından AE arşivleri aracılığıyla gerçekleştirilen yeşil AE’nin ülke için uygun bir model olduğu değerlendirilmektedir. Türkiye’de AE arşivleri ile ilgili mevcut durumun ele alınarak, Avrupa ile karşılaştırıldığı bir diğer çalışmada (Tonta, 2008), mevcut zorluklar ve bunlara yönelik çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Aynı yıllarda AE ve AE arşivleri ile ilgili yine mevcut durumu incelemeye yönelik veriye dayalı iki doktora tez çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalardan ilkinde, Türkiye’deki bilim insanlarının çalışmalarını AE arşivlerine yükleme oranları üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Çalışmanın verileri akademisyenlere uygulanan bir anket ile toplanmıştır. Anket sonucu elde edilen bulgular ışığında Türkiye için ulusal bir AE modeli önerilmiştir (Ertürk, 2008). Diğer doktora tezi (Afzali, 2009) kapsamında AE arşivleri daha farklı bir boyutuyla ele alınarak, 2008 yılında AE arşivine sahip olan üniversitelerin web üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Verilerin görüşme ve gözlem yöntemi ile toplandığı çalışmada, AE arşivine sahip olan üniversite web sayfalarının daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, çalışmanın hala geçerliğini koruyan iki önemli sonucuna da değinmekte fayda olacaktır. Bunlardan ilki AE arşivlerinin, alt yapı anlamında eksik kaldığı ve bunun etkin hizmet sunmanın önünde bir engel oluşturduğudur. İkincisi ise üniversitelerde konuya gereken önemin verilmemesidir. Türkiye’de konu ile ilgili yapılmış bir diğer çalışmada (Ertürk ve Küçük, 2010), Hacettepe Üniversitesi mensubu akademisyenlerin AE ve AE arşivleri konusundaki farkındalıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonunda belirlenen AE farkındalığı %50 düzeyinde iken, akademisyenlerin %92’si yayınlarının bağlı olduğu üniversitenin AE arşivinde yer alması gerektiğini belirtmiştir.

AE arşivleri üzerine anket verisine dayalı olarak yapılandırılan daha yakın zamanlı çalışmaların da olduğu görülmektedir. Bunlardan birinde (Akin, 2018), AE arşiv sorumlularına (136 devlet, 25 vakıf üniversitesi) anket uygulanmış ve elde edilen verilerle AE arşivlerindeki eksikliklerin saptanarak geliştirilmesine yönelik çalışılmıştır. Aradan geçen zamana karşın tespit edilen sorunlar önceki çalışmalarla oldukça benzer bulunmuştur. AE arşiv sorumlularının dikkat çektiği en önemli sorunlar bütçe, eğitim, teknoloji ve telif haklarına yöneliktir. Özellikle akademisyenler ve öğrencilerin AE arşivleri ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmadığı ve arşivi yeterince kullanmadığı arşiv sorumluları tarafından belirtilmekte ve AE ile ilgili faaliyetlerde YÖK’ün desteğine

olan ihtiyaca vurgu yapılmaktadır. Çalışmanın bu sonucu ile paralel olarak YÖK, 2018 Aralık ayı itibariyle üniversitelerde AE arşivi oluşturulması ve bu arşivlerin uluslararası platformlarda görünür olması konusunda çalışmalarına başlamıştır (YÖK, 2023). YÖK'ün AE arşivlerine yönelik çalışmalarına rağmen, AE arşivlerinin niteliği anlamında hala gereken düzeye gelinemediğini söylemek mümkündür. Yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar neticesinde, YÖK'ün AE ile ilgili personel ve akademisyenlerin eğitimi ile teknik alt yapı sunma ve yazılım desteği verme konularına yönelmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'de AE arşivleri üzerine yapılmış yakın tarihli çalışmalardan biri de (Alav, 2018) arşivlerin yönetimi ile ilgilidir. Çalışma kapsamında uygulanan ankete 147 AE arşivinden 97'sinin verdiği yanıtlara göre, AE arşiv içeriklerinin düzenli veri girişleri ile güncel tutulması, devletin konuyu benimsemesi ve AE arşivlerine yönelik projeler geliştirmesi, yazılım alt yapısının sürekliliğinin sağlanması, kurumların konu ile ilgili daha planlı çalışmalar yapması öne çıkan sonuçlardır. YÖK'ün AE arşivlerine yönelik 2018 yılı sonunda başlattığı çalışmalar "devlet destekli proje" kapsamında ele alınabilir. Ancak AE arşiv içeriklerinin güncelliği YÖK'ten ziyade üniversitelerin inisiyatifinde olan bir konudur.

Mevcut çalışmaya benzer şekilde Cengiz (2021) çalışmasında da benzer tarihlerde Türkiye'deki AE arşivlerinin mevcut durumu üzerine bir değerlendirme sunulmuştur. Cengiz (2021) çalışmasını bu çalışmadan ayıran, tek dönemlik veri değerlendirmesi yapılmış olması (Ağustos-Eylül 2020) ve politika içeriklerinin incelenmemesidir. Öte yandan, Cengiz (2021) çalışmasında ele alınan dönemin, bu çalışmadaki üçüncü döneme oldukça yakın olması, farklı iki çalışmada elde edilen bulguların karşılaştırılmasına imkân sunmaktadır. Çalışmada (Cengiz, 2021) YÖK'ün AE arşivleri konusundaki girişimlerinin üniversite AE arşivlerine yansımalarının olumlu olduğu, AE arşivlerinin sürekliliğinin ve görünürlüğünün sağlanması için uluslararası platformlarda yer almasının önemine değinilmiştir. Ek olarak, neredeyse konu ile ilgili tüm çalışmaların ortak sonucu olan AE ile ilgili donanımlı personel ve bilgi eksikliği üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Problemi, Araştırma Soruları ve Hipotezler

Gerek AE arşivleri ile ilgili şimdiye kadar yapılan veriye dayalı çalışmalardan, gerekse de YÖK tarafından toplanan verilerden Türkiye'de BOAI (2002) itibariyle AE arşivleri ile ilgili gelişmeler olduğu açıktır. Ancak sistematik ve düzenli olmaktan uzak bu gelişmeler niceliksel boyut ile sınırlı kalmış, niteliksel anlamda önemli bir aşama kaydedilememiştir. Bunun önemli göstergelerinden biri AE arşivlerini bir zorunluluk olmaktan öte AE farkındalığı ve bilinci ile oluşturan ve bu arşivlerin sürdürülebilirliğini sağlayarak açık erişime hizmet etme gayretinde olan üniversite sayısının oldukça az olmasıdır. Birçok üniversite, YÖK tarafından talep edildiği için AE arşivini oluşturmakta, yine YÖK tarafından talep edildiği dönemlerde arşivdeki kayıt sayısını artırmaya

çalışmakta ancak bu süreçte kurumsal bir AE arşivi içeriğinde ne olması gerektiği ve arşivin nasıl çalışması gerektiği gerçeğinden uzaklaşabilmektedir. Nitekim üniversite AE arşivlerinin içeriklerinde bilimsel yayın dışı yayınlarla ya da üniversitenin kendi mensuplarınca yapılmamış yayınlarla karşılaşmak mümkündür. Öte yandan, AE politikaları gereği arşivlere yazarlar tarafından yapılması gereken yayın girişlerinin kütüphaneciler tarafından yapıldığı örneklerle de karşılaşılmaktadır. Sonuç olarak, AE ile ilgili üniversiteler tarafından gerekli farkındalık yaratılmadan, gerekli personel ve bütçe desteği sağlanmadan oluşturulmaya çalışılan AE arşivlerinin sürdürülebilirliği mümkün olmamakta ve arşivler bir süre sonra âtil hale gelmektedir. Sürdürülebilirlik açısından bir diğer önemli husus, AE arşivlerinin sistematik işleyişini sağlayacak AE politikalarının yetersiz kalmasıdır. Türkiye'deki üniversiteler zorunlu AE politikası geliştirme, bunun daha da ötesinde mevcut zorunlu AE politikalarını uygulamaya koyma anlamında da eksik kalmaktadır. Nitekim zorunlu AE politikası olan üniversite AE arşivlerine düzenli ve eksiksiz yayın girişi olmaması politikaların işlevsellikten ziyade gerektiği ya da istendiği için hazırlanıp kenara konmuş birer yazılı doküman olduklarını düşündürmektedir.

Bu çalışma ile yaklaşık iki yıllık bir zaman diliminde Türkiye'deki üniversite AE arşivleri ve politikaları ile ilgili mevcut durumun ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu iki yıllık zaman diliminin özelliği, YÖK'ün üniversite AE arşivleri ile ilgili çalışmalarının ivme kazandığı döneme denk gelmesidir. Söz konusu zaman diliminde üniversite AE arşivleri ve politikaları üç farklı dönemde incelenmiştir. Bu üç dönem için üniversite AE arşivleri ve web sayfalarından toplanan verilerin yanı sıra YÖK tarafından üniversite kütüphanelerinin beyanlarına dayalı olarak toplanan AE arşivleri ve politikaları ile ilgili veriler kullanılmıştır. Böylece, hem bu üç dönem bazında YÖK'ün konu ile ilgili çalışmalarını hızlandırdığı iki yıllık süreçteki niceliksel değişimi ortaya koymak hem de aynı dönemde çalışma kapsamında toplanan verilerle YÖK tarafından toplanan verileri karşılaştırmak mümkün olmaktadır. Yapılan karşılaştırma AE ile ilgili bilgi eksikliğinin en fazla olduğu konuların saptanmasını da sağlamaktadır. Öte yandan, AE arşivleri ile ilgili olarak yukarıda işaret edilen problemlerin varlığını veriye dayalı olarak adresleyebilmek için AE arşivine sahip olmanın üniversitenin kuruluş yılı ve türüne göre de değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda, çalışmada yanıt aranan araştırma soruları şu şekildedir:

- Türkiye'deki üniversite AE arşivi sayısında ve arşivlerin içeriğindeki kayıt sayılarında artış olmuş mudur?
- Üniversitenin kuruluş yılı ve türünün (vakıf/devlet) AE arşivine sahip olmaya ve arşivdeki kayıt sayısına bir etkisi bulunmakta mıdır?
- Üniversite AE politikalarının sayısında ve zorunlu politika sayısında bir artış olmuş mudur? Zorunlu AE politikasına sahip olmanın, arşivdeki kayıt sayısına bir etkisi bulunmakta mıdır?

Çalışmada test edilen hipotezler ise şöyledir:

- Kuruluş yılı daha eskiye dayanan üniversitelerin bir AE arşivine sahip olma oranı daha yüksektir.
- Devlet üniversitelerinin bir AE arşivine sahip olma oranı daha yüksektir.
- Üniversitelerin AE arşivlerindeki kayıt sayısı üniversite kuruluş yılına bağlıdır.
- Devlet üniversitelerinin AE arşivlerindeki kayıt sayısı daha fazladır.
- AE arşivindeki kayıt sayısı üniversitenin bir AE politikası olup olmamasına göre farklılık göstermez.
- AE arşivindeki kayıt sayısı AE politikasının zorunlu olup olmamasına göre farklılık göstermez.

Yöntem

Çalışmanın Kapsamı ve Veriler

Çalışma kapsamında kullanılan altı veri seti, veriyi toplayan ve verinin topladığı zaman bilgisi ile birlikte Tablo 1’de sunulmaktadır. Her bir veri seti içerisinde bu çalışma kapsamında kullanılanlar üniversitelerin AE arşivine ve politikasına sahip olma durumu ile arşivdeki kayıt sayısıdır. Üniversitelerin belirlenmesinde, ilgili veri toplama döneminde YÖK web sayfasında sunulan üniversite listesi (bkz. <https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz>) dikkate alınmıştır. Üniversitelerin AE arşivi olmamasına rağmen AE politikası olabilmektedir. Bu bilgiden hareketle, AE arşivinin olup olmamasından bağımsız olarak tüm üniversitelerin AE politikası olup olmadığı araştırılmıştır. Bir üniversitenin AE arşivi ve politikası olup olmadığına karar verilirken üniversite AE arşivleri ve web sayfaları taranmış, ayrıca doğrudan web üzerinden taramalar yapılmıştır. Bu verilerin yanı sıra, üniversitelerin kuruluş yılları ve türleri ile ilgili de veri toplanmıştır. Kuruluş yılları üniversitelerin kendi web sayfaları ile Resmî Gazete temel alınarak elde edilmiştir. Analiz aşamasında veri toplanan yıldan üniversite kuruluş yılı çıkarılarak bulunan üniversite yaşı kullanılmıştır. Üniversite türleri için ise YÖK web sayfasındaki üniversiteler listesinde yer alan bilgiler kullanılmıştır. YÖK’ün üniversiteler listesinde üniversiteler devlet, vakıf ve vakıf meslek yüksekokul şeklinde gruplanmaktadır. Çalışma kapsamında vakıf meslek yüksekokulları da “vakıf” grubunda değerlendirilerek, tüm üniversiteler “devlet” ve “vakıf” olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır.

Tablo 1*Çalışmada Kullanılan Veri Setleri ile İlgili Bilgi*

Veri toplama dönemleri	Veri Toplama Zamanları (Ay, Yıl) ve Veriyi Toplayanlar			
	Tarih	Veri Toplayan	Tarih	Veri Toplayan
Birinci dönem	Temmuz, 2019	Güleda Doğan	Haziran, 2019	YÖK
İkinci dönem	Nisan, 2020	Özge Sarı	Mart, 2020	YÖK
Üçüncü dönem	Ekim, 2020	Özge Sarı	Kasım, 2020	YÖK

Veri toplanan dönemlerde bazı Üniversite AE arşivlerine erişim sıkıntısı olabileceği dikkate alınarak, arşivin olduğu bilgisi ya da arşivin bağlantı adresi üniversite web sayfasında sunuluyorsa, ilgili veri toplama döneminin üç farklı zamanında denemeler yapılmıştır. Bu denemeler sonucunda arşive erişim sağlanamadıysa arşivin olmadığı düşünülmüştür. AE arşivlerindeki kayıt sayısı, tekil yayın sayısı ile ilgili en doğru bilgiye ulaşılabilmesi için yayın başlıklarına göre yapılan taramalar sonucunda belirlenmiştir. Ancak bu noktada, farklı kişiler tarafından girilen ya da farklı kaynaklardan çekilen aynı başlıklı yayınlar için otomatik birleştirme ve tekilleştirme işlemi yapılmıyorsa, başlıklardaki büyük/küçük harf kullanımı ya da yazım hatalarından kaynaklı olarak arşivdeki yayın başlığı sayısı, kayıt sayısını doğru yansıtmayacaktır. Bu çalışmanın bir sınırlılığı olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

AE yönergeleri, AE politikasını tamamlayıcı belgeler olmasına rağmen yönerge başlığını taşıyan birçok dokümanın politika yapısında olduğu fark edilmiş ve bunlar da çalışmada AE politikası olarak ele alınmıştır. Öte yandan, özellikle son yıllarda AE politikası yerine “açık bilim politikası” başlığının tercih edildiği, politika başlıklarının bu şekilde değiştirildiği dikkat çekmektedir. İlgili dokümanlar incelendiğinde, içerik açısından aslında birer AE politikası oldukları anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma kapsamında “açık bilim politikası” başlıklı dokümanlar da AE politikası olarak dikkate alınmıştır. “Açık bilim politikaları”, bilimsel yayınlara açık erişimin nasıl sağlandığından öte üniversitenin bilimin tüm süreçlerini nasıl yürüttüğü ile ilgili belgeler olmalıdır. AE politikalarının zorunluluğu YÖK’ün üç dönemlik verilerinde beyana dayalıdır. Üç dönem için üniversite AE arşivleri ve web sayfalarından toplanan verilerde ise AE politikalarının zorunluluğuna karar verebilmek için politika dokümanlarının içeriği incelenmiştir. Zorunluluğu, lisansüstü tezler gibi belli yayın türleri ile sınırlı olan politikalar zorunlu AE politikası kapsamına alınmamıştır. Araştırmacıların yayınlarını AE arşivine yüklemekle “sorumlu” olduğunu belirten politikalar “zorunlu” olarak ele alınmazken, “yükümlülük” belirten politikalar zorunlu AE politikası olarak dikkate alınmıştır.

Verilerin Analizi

Üniversitelerin AE arşiv sayıları üç farklı dönemde toplanan iki veri setine göre ayrı ayrı sıklık ve yüzdeler halinde sunulmuştur. Böylece, hem arşiv sayısında artış olup olmadığını gözlemek hem de YÖK tarafından üniversite beyanlarına dayalı olarak toplanan verilerin doğrulamasını yapmak mümkün olmuştur. Öte yandan incelenen üç dönem için yeni oluşturulan, erişime kapanmış ya da erişilemeyen, kayıt sayısında bir değişiklik olmayan arşivler de tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak, her dönem için AE arşivi olan ve olmayan üniversitelerin ortanca yaşları karşılaştırılmış, böylece üniversite kuruluş yılının AE arşivi oluşturmaya etkisi olup olmadığı Mann-Whitney U testi ile araştırılmıştır (normal dağılım varsayımı sağlanmıyor). Mann-Whitney U testi için etki büyüklüğü Formül 1 ile hesaplanmıştır. Formülde \bar{R}_A ve \bar{R}_B iki grubun sıra ortalamalarına (mean rank), N_T ise toplam denek sayısına karşılık gelmektedir (Cohen, 2013, ss. 10-11). Üniversite türünün AE arşivine sahip olmaya etkisini araştırmak amacıyla çapraz tabloların yanısıra Ki-kare testi kullanılmıştır.

$$r_G = 2(\bar{R}_A - \bar{R}_B)/N_T \quad (\text{Formül 1})$$

AE arşivlerindeki kayıt sayılarının dönemler itibariyle dağılımı sunulmuş, ortanca kayıt sayıları hesaplanmış; her dönem için kayıt sayısındaki artış ile dikkat çeken ve kayıt sayısında değişim görülmeyen arşivler tespit edilmiştir. Üniversite kuruluş yılı (yaşı) ile AE arşivindeki kayıt sayısının beklendiği gibi ilişkili olup olmadığını tespit etmek üzere Spearman korelasyon testi uygulanmıştır. Kayıt sayısının üniversite türüne göre değişip değişmediğini göstermek için Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Üniversitelerin AE politikası sayıları ile zorunlu yapıdaki politikalar her dönem toplanan iki veri seti için sıklık ve yüzde dağılımları halinde sunulmuştur. Böylece dönem bazındaki değişimi gözlemek ve YÖK tarafından toplanan beyana dayalı verileri doğrudan üniversite AE arşivleri ve web sayfalarından toplanan verilerle karşılaştırmak mümkün olmaktadır. AE politikası olup olmamasının ya da politikanın zorunlu yapıda olup olmamasının AE arşivindeki kayıt sayısına etkisini tespit etmek amacıyla Mann-Whitney U testi yapılmıştır.

Sözü edilen istatistiksel testler Tablo 1'de sunulan veri setlerinden Özge Sarı tarafından toplanan iki veri seti için gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizi için Excel 2016 ile SPSS (sürüm 22.5) kullanılmıştır.

Bulgular

Üniversite Açık Erişim Arşivleri ve İçerikleri

Üniversitelerin çalışmada ele alınan üç döneme göre AE arşiv sayılarının sunulduğu Tablo 2'ye göre, ilk dönemde 121 üniversitenin (%59) arşivi bulunmaktadır. Yaklaşık dokuz ay sonrasının verilerine göre (ikinci dönem) arşiv sayısı 116'ya düşmüştür (%56). Sayıdaki düşüşün nedeni araştırıldığında, ilk dönem AE arşivi olmayan 11 üniversite ikinci dönem arşivlerini kurmuş olmasına rağmen ilk dönem AE arşivi olduğu saptanan 16 üniversitenin ikinci dönem arşivlerine erişim sağlayamadığı fark edilmiştir. Üçüncü dönem AE arşiv sayısı 134'e yükselmiştir (%65). Ağustos-Eylül 2020 döneminde benzer verilerin toplandığı Cengiz (2021) çalışmasında 209 üniversiteden 130'unun arşivi olduğu tespit edilmiştir. İki çalışmanın verileri oldukça tutarlıdır.

Veri toplama esnasında bazı üniversitelere ait AE arşivlerine kütüphane web sayfalarından yönlendirme yapılıyor olmasına rağmen ilgili erişim bağlantılarının çalışmadığı görülmüştür. İlk dönem 17, ikinci dönem 28 ve üçüncü dönem yine 17 AE arşivinde bu durumla karşılaşılmıştır.

Tablo 2

Üniversite Açık Erişim Arşivi Sayıları

Veri toplama dönemleri	Toplanan veriler		YÖK verileri		YÖK veri giren üniv. sayısı	Üniversite sayısı
	N	%	N	%		
Birinci dönem	121	59	139	68	178	206
İkinci dönem	116	56	130	63	161	207
Üçüncü dönem	134	65	142	69	173	207

YÖK verilerine göre ilk dönem veri sağlayan 178 üniversiteden 139'unun (%68) AE arşivi (%68) olduğu beyan edilmiştir. Toplanan verilerde olduğu gibi, YÖK verilerine göre de ikinci dönem arşiv sayılarında düşüş olmuştur. Üçüncü dönem ise veri sağlayan 173 üniversiteden 142'si (%69) AE arşivi olduğunu belirtmiştir.

AE arşivlerinin oluşturulmasının yanı sıra içeriğine ilgili üniversite adresli yayınların düzenli olarak girilerek sürdürülebilirliğinin sağlanması da önem taşımaktadır. İncelenen dönemler itibarıyla arşivlerdeki kayıt sayıları Tablo 3'te sunulmuştur. Tablo okunurken kayıt sayısının bilimsel yayın sayısına karşılık gelmediği ve kayıt içermeyen ya da çok az içeren arşivlerin veri toplama döneminde kuruluş aşamasında olabileceğini göz önünde bulundurmamak verilerin daha doğru değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Tablo 3'te öne çıkan bulgulardan birisi içeriğinde 500 üzeri kayıt bulunan AE arşivi sayısında ikinci ve üçüncü dönemlerdeki artıştır. Kayıt sayısı 500 üzeri olan arşiv sayısı ilk dönem 80 (%66) iken ikinci dönem 93 (%80), üçüncü dönem ise 104 (%78) olmuştur. İlk dönemde arşivlerin yaklaşık yarısı 1000'in üzerinde kayıt içerirken, bu oran ikinci dönem %69'a (80 arşiv), üçüncü dönem ise %65'e (87 arşiv) yükselmiştir. AE arşivlerinin kayıt sayılarındaki artışa ortanca kayıt sayısı üzerinden bakıldığında, ilk dönem 940 olan ortanca kayıt sayısının ikinci dönem 1680'e ve üçüncü dönem 1792'ye yükseldiği bulunmuştur.

Tablo 3

Üniversite Açık Erişim Arşivlerindeki Kayıt Sayıları

Kayıt sayısı	Veriler	Birinci dönem		İkinci dönem		Üçüncü dönem	
		N	%	N	%	N	%
0	Toplanan veriler	7	5,8	0	0,0	8	6,0
	YÖK verileri	15	10,8	0	0,0	0	0
1-10	Toplanan veriler	8	6,6	3	2,6	3	2,3
	YÖK verileri	10	7,2	1	0,8	1	0,7
11-50	Toplanan veriler	5	4,1	3	2,6	3	2,3
	YÖK verileri	4	2,9	5	3,8	4	2,8
51-100	Toplanan veriler	6	5,0	4	3,4	2	1,5
	YÖK verileri	9	6,5	6	4,6	4	2,8
101-250	Toplanan veriler	8	6,6	6	5,2	3	2,3
	YÖK verileri	6	4,3	8	6,2	12	8,5
251-500	Toplanan veriler	7	5,8	7	6,0	11	8,2
	YÖK verileri	16	11,5	9	6,9	8	5,6
501-1000	Toplanan veriler	7	5,8	7	6,0	11	8,2
	YÖK verileri	19	13,7	15	11,5	16	11,3
1001-2000	Toplanan veriler	24	19,8	28	24,1	22	16,4
	YÖK verileri	20	14,4	27	20,8	25	17,6
2001-5000	Toplanan veriler	17	14,1	25	21,6	30	22,4
	YÖK verileri	20	14,4	33	25,4	35	24,6
5001-10.000	Toplanan veriler	9	7,4	10	8,6	17	12,7
	YÖK verileri	11	7,9	12	9,2	19	13,4
10.000 üzeri	Toplanan veriler	10	8,3	17	14,7	18	13,4
	YÖK verileri	9	6,4	14	10,8	18	12,7
Toplam	Toplanan veriler	121	100,0	116	100,0	134	100,0
	YÖK verileri	139	100,0	130	100,0	142	100,0

İlk dönem kayıt sayısı 10.000'in üzerinde olan AE arşivi sayısı 10 iken, bu sayı ikinci dönem için 17, üçüncü dönem için ise 18 olarak tespit edilmiştir. Kayıt sayısı 50.000'i aşan üniversite sayısı ikinci dönem dört iken (İstanbul Şehir Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Marmara Üniversitesi), İstanbul Şehir Üniversitesinin kapatılmasıyla üçüncü dönem bu sayı üç olmuştur. İkinci dönem kayıt sayısı en fazla artan üniversiteler Marmara Üniversitesi (47.963 yeni kayıt, 87.162 toplam kayıt), Selçuk Üniversitesi (36.681 yeni kayıt, 36.689 toplam kayıt), Anadolu Üniversitesi (20.097 yeni kayıt, 21.685 toplam kayıt), Pamukkale Üniversitesi (15.647 yeni kayıt, 18.867 toplam kayıt) ve Sivas Cumhuriyet Üniversitesi'dir (11.507 yeni kayıt, 11.514 toplam kayıt). Bunun yanı sıra birinci dönemden ikinci döneme kadar olan yaklaşık dokuz aylık süreçte kayıt sayısında değişim gözlenmeyen yedi üniversite saptanmıştır. İkinci dönem ile karşılaştırıldığında üçüncü dönem kayıt sayısında en çok artış görülen üniversiteler sırasıyla Manisa Celal Bayar Üniversitesi (9546 yeni kayıt, 9575 toplam kayıt), Bartın Üniversitesi (4539 yeni kayıt, 5632 toplam kayıt), Giresun Üniversitesi (3936 yeni kayıt, 4363 toplam kayıt) ve Akdeniz Üniversitesidir (1351 yeni kayıt, 1360 toplam kayıt). Üçüncü dönem, ikinci döneme göre 15, ilk döneme göre yedi üniversitenin kayıt sayısında değişiklik olmadığı tespit edilmiştir.

İkinci dönem içeriğinde 10.000 üzeri kayıt bulduran 17 AE arşivinden 16'sı ortanca yaşları 53 olan devlet üniversiteleri bünyesindeki arşivlerdir. Bu arşivlerden biri 20.000 üzeri kayıt ile 2018 yılında Gazi Üniversitesinden ayrılarak kurulan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesine aittir. AE arşivlerinde ilgili kurum adresli yayınların yer alması gerekirken, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi AE arşivi araştırmacılarının Gazi Üniversitesi adresi ile yaptıkları yayınları da bünyesinde barındırmaktadır. Bu durumla mevcut üniversitelerin bölünmesiyle oluşturulan diğer üniversite AE arşivlerinde de karşılaşılabılır.

Tablo 3'te toplanan verilerin yanı sıra sunulan YÖK verilerine göre de üniversite AE arşivlerinin kayıt sayıları artmıştır. İlk dönem arşiv içeriğinde hiç kayıt olmadığını beyan eden üniversite sayısı 15 iken, ikinci ve üçüncü dönem arşiv içeriğinde kayıt olmadığını belirten hiçbir üniversite olmamıştır. Toplanan veriler için olduğu gibi YÖK verilerine göre de ikinci ve üçüncü dönem 500 üzeri kayıt sayısı beyan eden arşiv sayısında artış olmuştur. İlk dönem AE arşivlerinin %57'sinde kayıt sayısı 500 üzerinde iken bu oran ikinci dönem %78'e, üçüncü dönem ise %80'e çıkmıştır. Kayıt sayısı 1000 üzeri olan AE arşivleri için de durum benzerdir. İlk dönem %43 olan oranın, ikinci ve üçüncü dönemler için %68 olduğu tespit edilmiştir. Dönemler itibarıyla ortanca kayıt sayılarındaki artış da dikkat çekicidir. İlk dönem 715 olan bu ortancanın, ikinci dönem 1755'e, üçüncü dönem ise 2143'e yükseldiği bulunmuştur.

AE arşivindeki kayıt sayısını 10.000 üzerinde beyan eden üniversite sayısı birinci dönem dokuz iken, ikinci dönem 14 ve üçüncü dönem 18'e yükselmiştir. İlk dönem içeriğindeki kayıt sayısı 50.000'i aşan tek bir AE arşivi varken (Ankara Üniversitesi), ikinci

dönem dört üniversite 50.000'in üzerinde kayıt sayısı beyan etmiş (Erciyes Üniversitesi- 50.286, Ege Üniversitesi- 55.722, Ankara Üniversitesi- 56.786, Gazi Üniversitesi- 88.223), üçüncü dönem bunlara Orta Doğu Teknik Üniversitesi ile Marmara Üniversitesinin de eklendiği tespit edilmiştir.

YÖK verilerine göre dönemler itibarıyla AE arşivlerindeki kayıt sayıları karşılaştırıldığında, 43 arşivin ikinci ve üçüncü dönem kayıt sayılarının aynı olması dikkat çekmektedir. İlk iki dönem için bu sayının dört olduğu saptanmıştır. Bir diğer dikkat çeken bulgu sekiz AE arşivinde üçüncü dönem kayıt sayısında ilk döneme göre düşüş olmasıdır.

Üniversite Yaşı ve Türünün Açık Erişim Arşiv Sayısı ve İçeriğine Etkisi

AE arşivi olan ve olmayan üniversitelerin dönem bazında ortalama yaşlarını gösteren Tablo 4'e göre, arşivi olmayan üniversitelerin daha yeni kurulmuş üniversiteler olduğu söylenebilir. Arşivi olan ve olmayan üniversiteler arasında ilk dönem verilerine göre bulunan beş yıllık ortalama yaş farkı ikinci dönem dört ($U=2925,000$; $p<0,001$; $r_g=0,446$), üçüncü dönem ise biraz daha açılarak yedi yıl olmuştur ($U=2113,000$; $p<0,001$; $r_g=0,568$).

Tablo 4

Açık Erişim Arşivi Olan ve Olmayan Üniversitelerin Ortalama Yaşları

Veri toplama dönemleri	Açık erişim arşivi	
	Var	Yok
Birinci dönem	13	8
İkinci dönem	14	10
Üçüncü dönem	14	7

Tablo 5'te üniversitelerin kuruluş yıllarına göre AE arşivine sahip olma oranları verilmektedir. Tabloda en öne çıkan bulgu, ilk iki dönem 2018-2019 yıllarında kurulan üniversitelerin biri dışında AE arşivinin olmamasıdır. 2010 yılından sonra kurulan üniversitelerin yaklaşık %80'inin arşive sahip olmadığı, arşive sahip olma oranının üçüncü dönem ancak %25'e çıkabildiği görülmektedir. Kuruluş yılları 2000-2010 arasında olan üniversitelerin üçüncü dönem itibarıyla dörtte üçü, 2000 öncesinde kurulan üniversitelerin ise üçüncü dönem itibarıyla %84'ü AE arşivini kurmuş durumdadır.

Tablo 5*Üniversitelerin Kuruluş Yıllarına Göre Açık Erişim Arşivine Sahip Olma Durumları*

Üniversite kuruluş yılları	Veri toplama dönemleri	Üniversite sayısı	Açık erişim arşivi olan	
			N	%
2000 öncesi	Birinci dönem	70	56	80
	İkinci dönem	70	53	76
	Üçüncü dönem	70	59	84
2000 öncesi	Birinci dönem	82	54	66
	İkinci dönem	82	58	71
	Üçüncü dönem	81	61	75
2000 öncesi	Birinci dönem	54	11	20
	İkinci dönem	55	10	18
	Üçüncü dönem	56	14	25
2000 öncesi	Birinci dönem	20	1	5
	İkinci dönem	21	1	5
	Üçüncü dönem	21	4	19

Tablo 6, dönemler itibariyle AE arşivi olan devlet ve vakıf üniversitelerinin sayısını ve oranını göstermektedir. Tablodan, ilk dönem devlet üniversitelerinin %60,5'inin, vakıf üniversitelerinin %56'sının AE arşivi olduğu görülmektedir. İkinci dönem devlet üniversiteleri açısından oranda değişim olmazken, vakıf üniversitelerinde oran düşüş göstermiştir. Üçüncü dönem itibariyle AE arşivi olan devlet üniversitelerinin oranı %68'e, AE arşivi bulunan vakıf üniversitelerinin oranı ise %59'a ulaşmıştır. Üçüncü dönem hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin AE arşivine sahip olma oranlarındaki artış, üniversitelerin açık erişim arşivi oluşturma ve mevcut arşivlerin sürdürülebilirliği konusuna daha fazla önem verdiklerini göstermektedir. Üniversite türünün (devlet/vakıf) üniversitenin AE arşivinin olup olmamasında istatistiksel etkisi araştırılmış, bir etkiden söz etmenin mümkün olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır (ikinci dönem için $\chi^2=1,853$; $p=0,173$ / üçüncü dönem için $\chi^2=1,819$; $p=0,177$).

Tablo 6*Üniversitelerin Türlerine Göre Açık Erişim Arşivine Sahip Olma Durumları*

Veri toplama dönemleri	Üniversite türü	Üniversite sayısı	Açık erişim arşivi olan	
			N	%
Birinci dönem	Devlet	129	78	60
	Vakıf	77	43	56
İkinci dönem	Devlet	129	77	60
	Vakıf	78	39	50
Üçüncü dönem	Devlet	129	88	68
	Vakıf	78	46	59

İlk dönem olduğu gibi (Doğan, 2019), ikinci dönem AE arşivlerindeki kayıt sayısı ile üniversitenin kuruluş yılı (yaşı) arasındaki ilişki arşivlerin %34'ü için geçerli olduğundan, istatistiksel olarak önemli bir ilişkiden bahsedilememektedir ($r_s=0,584$; $p<0,001$; $R^2=0,341$). Öte yandan, devlet üniversiteleri ile vakıf üniversitelerinin AE arşivlerindeki ortanca kayıt sayıları arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur ($U=1437,000$; $p=0,706$). Üçüncü dönem için ulaşılan bulgular da aynı doğrultudadır. Kayıt sayısı ile üniversite yaşı arasındaki ilişki AE arşivlerinin %38'i ile sınırlı kalmakta ($r_s=0,619$; $p<0,001$; $R^2=0,383$), ortanca kayıt sayısı üniversite türüne göre farklılık göstermemektedir ($U=1470,000$; $p=0,106$).

Üniversite Açık Erişim Politikaları

AE politikası olan üniversite sayıları ilk iki dönem için oldukça yakın bulunmuştur (İlk dönem için: 105 üniversite, %51 - ikinci dönem için: 108 üniversite, %52). İkinci dönem için belirlenen 105 politikadan 41'inin (%38) yönerge olarak isimlendirildiği fark edilmiştir. Bir diğer önemli bulgu, AE politikası olan altı üniversitenin henüz bir AE arşivinin olmaması, 16'sının ise arşivine erişilememesidir. İlk dönem için AE arşivine sahip 116 üniversiteden %74'ünün (86 üniversite) AE politikası da vardır. İkinci dönem AE arşiv sayısında yaşanan düşüşe rağmen arşiv sayfasında görünür ve erişilebilir politika sayısı %27 artarak %41'e yükselmiştir (44 politika). İlk dönem 40 politikanın (%38), ikinci dönem ise 44 politikanın (%41) senato onaylı olduğu tespit edilmiştir. Üçüncü dönem AE politikası olduğu saptanan 127 üniversite olmuştur (%61). Bunlardan 55'inin yönerge olarak isimlendirilmiş olması dikkat çekmektedir. Öte yandan 20 politika dokümanına erişim sağlamak mümkün olmamıştır.

Üç dönemlik YÖK verilerine göre AE politikası olduğunu belirten üniversite sayıları toplanan veriler ile bulunan sayılara yakındır. İlk dönem 117 üniversite (%58), ikinci dönem 101 üniversite (%49) ve üçüncü dönem ise 114 üniversite (%55) bir açık erişim politikası olduğunu belirtmiştir. AE arşivi olmayıp AE politikası olan üniversitelerin

sayısı ilk dönem için dokuz, ikinci dönem için 10 ve üçüncü dönem için yedi olarak tespit edilmiştir.

AE arşivine kurum mensupları tarafından üretilmiş tüm bilimsel çıktıların yüklenmesi zorunluluğunun açıkça belirtildiği AE politikası sayısı üç dönem için hemen hemen aynı bulunmuştur (ilk dönem: 19 politika, %18,1 - ikinci dönem: 20 politika, %18,5 - üçüncü dönem: 22 politika, %17,3). YÖK verilerine göre üniversiteler tarafından belirtilen zorunlu politika oranları toplanan verilere göre belirlenenlerden oldukça farklıdır. İkinci dönem 101 politikadan 65'inin (%64) ve üçüncü dönem 114 politikadan 72'sinin (%63) zorunlu politikalar olduğu beyan edilmiştir.

AE arşivleri ve politikalarının tamamlayıcı yapıda olmaları ve politikaların arşive veri girişini düzenleyen dokümanlar olması dolayısıyla, AE politikasına sahip olmanın üniversite AE arşivlerindeki kayıt sayısına bir etkisinin olup olmadığı da araştırılmak istenmiştir. İlk dönem için beklenenin aksine politikası olmayan üniversitelerin AE arşivlerindeki ortalama kayıt sayısı (1184) olmayanlardan (899) daha fazladır. İkinci dönem bu durumun biraz değiştiği ve AE politikası olan (1690 kayıt) ve olmayan (1680 kayıt) üniversitelerin AE arşivlerindeki ortalama kayıt sayısının birbirine oldukça yaklaştığı görülmüştür ($U=1308,000$; $p=0,824$). Üçüncü dönem birinci dönem elde edilene benzer şekilde AE politikası olmayan üniversitelerin arşivlerindeki ortalama kayıt sayısı (2091 kayıt) daha fazladır (Politikası olanlar için ortalama kayıt sayısı 1636'dır), ancak aradaki farkın istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir ($U=1691,500$; $p=0,299$). AE politikasına sahip olmanın AE arşivindeki kayıt sayısına olumlu bir etkisi olmadığı gibi, zorunlu politikaya sahip olmanın da kayıt sayısını artırıcı bir etkisi yoktur (ikinci dönem için $U=1317,000$; $p=0,748$ / üçüncü dönem için $U=1129,500$; $p=0,727$).

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'deki üniversite AE arşivlerinin ve politikalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, birbirini takip eden üç dönem boyunca üniversite AE arşivlerinden ve web sayfalarından veri toplanmış, bu veriler dönemler itibariyle analiz edilerek, arşiv ve politika sayılarındaki niceliksel artış ortaya konmaya çalışılmıştır. Çok yönlü bir karşılaştırma yapabilmek ve toplanan bu veriler ile üniversite beyanlarına dayalı olarak aynı dönemlerde YÖK tarafından toplanan benzer veriler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylece, bilimsel bilgiye erişimde oldukça önemli olan AE arşivlerinin ve politikalarının Türkiye'deki üniversitelerde uygulanabilirliğini ve YÖK'ün konuyla alakalı yürüttüğü çalışmaların etkisini tespit etmek mümkün olmaktadır.

Elde edilen bulgular, üniversite AE arşivlerinin sayısında sistematik olmasa da bir artıştan söz etmenin mümkün olduğunu göstermektedir. Gerek çalışma kapsamında toplanan veriler gerekse de YÖK verileri bu sonucu desteklemektedir. Bir diğer önemli bulgu, son yıllarda sayıları oldukça artan yeni kurulan üniversitelerle ilgilidir. Yeni

kurulan bu üniversiteler için AE arşivi oluşturmanın öncelikli işler listesinde yer almadığı söylenebilir. Kuruluşu daha eskilere dayanan ve köklü olarak adlandırılabilen üniversitelerin AE arşivi kurma anlamında yeni kurulan üniversitelerin oldukça önünde olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlarla birlikte, köklü üniversitelerde AE arşivine sahip olma oranının, yeni kurulan üniversitelere göre daha fazla olduğu yönündeki hipotez doğrulanmıştır. Köklü üniversitelerin oturmuş bir kütüphane ve personel yapısı olmasının bu sonucun elde edilmesine etki ettiği düşünülmektedir.

Çalışmada veri toplanan son dönemde Türkiye’de devlet üniversitesi sayısı 129 ve vakıf üniversitesi sayısı 78’dir. Vakıf üniversitelerinin ticari boyutu dolayısıyla, AE arşivi için yapılacak harcamaları ikinci plana atabilecekleri düşüncesiyle, vakıf üniversitelerinin AE arşivine sahip olma oranının devlet üniversitelerinin gerisinde olacağına yönelik hipotez oluşturulmuş, ancak AE arşivi kurma anlamında üniversite türünün bir etkisi saptanmamıştır. Elde edilen bu sonuç, araştırmanın ilgili hipotezini desteklememektedir.

AE arşivini kurmak kadar sürdürülebilirliğini sağlayabilmek de önemlidir. Bunun için arşive düzenli yeni yayın girişi yapılarak güncel ve işlevsel tutulması gerekir. Düzenli yayın girişi olan bir arşivin yayın sayısında artış olması beklenir. Üniversite AE arşivlerinin incelendiği üç dönem boyunca arşivdeki kayıt sayısı verisi de toplanarak bir artış olup olmadığına bakılmıştır. Arşivlerdeki kayıt sayısında genel olarak bir artış olduğu görülmektedir. Üniversite yaşının ve türünün kayıt sayısı üzerinde bir etkisi bulunamamış ve ilgili hipotezler yanlışlanmıştır.

AE arşivinin, kullanımına ilişkin kuralları kapsayan AE politikası ile desteklenmesi, arşive yeni yayınların düzenli eklenerek içeriğin güncel tutulmasını ve dolayısıyla arşivin işlevselliğini sağlar. Ancak mevcut çalışmalardan, AE arşivlerini etkin kullanma bilincinin tam olarak oluşmadığı anlaşılmaktadır. AE politikası olan ve olmayan üniversitelerin AE arşivlerindeki kayıt sayıları karşılaştırıldığında, AE politikası olan üniversite AE arşivlerinde kayıt sayısının daha az olması gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, ilgili hipotezi destekler niteliktedir. Üniversitenin AE politikası olmasının tek başına bir anlamı bulunmamakta, bu politikaların aktif olarak uygulanması, üniversite AE arşivleri ve üniversitenin bilimsel faaliyetleri ile ilişkilendirilmesi ve ortaya çıkan ihtiyaç ve saptanan eksiklikler doğrultusunda düzenli olarak revize edilmesi gerekmektedir.

AE arşivine kurum adresli tüm bilimsel çıktıların yüklenmesini zorunlu tutan zorunlu AE politikalarının sayısında dönemler itibariyle önemli bir değişiklik olmamıştır. Zorunlu bir AE politikası benimsemenin, AE arşivine kayıt girişini zorunlu ve dolayısıyla da düzenli kılması gerekir. Bunun aksine, Türkiye’deki üniversite AE arşivleri için zorunlu politikanın arşivdeki kayıt sayısına bir etkisi olmamış, ilgili hipotez doğrulanmıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında AE politikalarının, zorunlu olsun ya da olmasın, kâğıt üzerinde kalması ve uygulamaya geçirilememesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Toplanan verilere göre elde edilen sonuçlar, YÖK verileri analiz edilerek ulaşılan sonuçlar ile de karşılaştırılmıştır. Aynı dönem verileri olmalarına rağmen, YÖK'ün üniversite beyanlarına dayalı verilerine göre birtakım farklılıklar söz konusudur. En çok dikkat çeken farklılık YÖK verilerine göre üniversite AE arşiv sayılarının üç dönem için de daha fazla olmasıdır. Bunun nedeni, üniversitelerin AE arşiv sayfalarına erişimde yaşanan sıkıntılara rağmen, YÖK'ün AE arşivleri bilgi formuna veri girişi yaparken bu durumu yok saymaları ya da farkında olmamaları olabilir.

AE arşivini kurma ve AE politikası oluşturma birbirinden bağımsız değildir. Ancak, çalışma kapsamında AE arşivi olmayıp, AE politikası olan üniversiteler tespit edilmiştir. YÖK'ün AE arşivleri ve politikaları ile ilgili çalışmalarını hızlandırmaları konusunda üniversitelere zaman zaman gönderdiği yazıların bunun bir nedeni olabileceği düşünülmektedir. Arşiv oluşturmaya göre daha kolay olduğu düşüncesiyle, üniversiteler AE politikalarını oluşturmaya öncelik veriyor olabilir.

Tartışma

Çalışmada kullanılan veriler, ikinci dönem yaşanan düşüşe rağmen üniversite AE arşivlerinin sayısında Haziran 2019 – Kasım 2020 döneminde bir artış olduğunu göstermektedir. YÖK verileri AE arşiv sayısının belirlenenden daha yüksek olduğunu göstermiş, bu durumun nedenini anlamak üzere ilgili veriler karşılaştırmalı olarak daha yakından incelenmiştir. Yapılan incelemeler doğrultusunda, ilk veri toplama döneminde YÖK verilerine göre AE arşivi olduğunu beyan eden 139 üniversiteden 16'sının AE arşivi olmadığı, 10'unun ise AE arşivine erişim olmadığı anlaşılmıştır. YÖK verilerine, ikinci veri toplama döneminde AE arşivi olduğunu beyan eden 130 üniversiteden ancak 101'inin (%78), üçüncü veri toplama döneminde ise 142 üniversiteden ancak 121'inin (%85) arşivine erişim sağlanabilmiştir. Arşivin kurulum aşamasında olması ve YÖK veri girişi esnasında var olarak işaretlenmesi, bu sonucun ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir. Bir başka potansiyel neden ise AE arşiv sayfalarına erişimde zaman zaman yaşanan sıkıntıların, veri toplama dönemine denk gelmiş olmasıdır. Bunların yanı sıra, veri girişini yapan kişinin bilgi eksikliğinden kaynaklı yanlış beyan ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

YÖK verilerinde arşivi olmadığını beyan edip, aslında arşivi olduğu anlaşılan üniversiteler de vardır. Örneğin, ilk dönem YÖK verilerine göre AE arşivi olmadığını beyan eden beş üniversitenin aynı dönemde arşivlerine erişim sağlanmıştır. Bu üniversiteler ilgili dönemde YÖK veri toplama formunu tam olarak doldurmamış ve dolayısıyla arşivleri olmadığı varsayılmış olabilir. Bunu yanı sıra, YÖK tarafından toplanan veriler ile bu çalışma kapsamında toplanan veriler birbirine yakın dönemlerde toplanmış olsa da aradaki zaman farklılıklarının bu değişikliklere neden olabileceği ihmal edilmemelidir.

Veri toplama esnasında kurulumu tamamlanan AE arşivlerine belli bir süre sonra ya da belli dönemlerde erişim sağlanamaması çok sık karşılaşılan ve arşivlerin sürdürülebilirlik sorununa işaret eden önemli bir problemdir. AE arşivlerin takibinin yapılması, çalışır durumda kalmasının sağlanması en az kurulması kadar önemlidir. Aksi halde kurulum için harcanan tüm maliyetler düşünüldüğünde ciddi bir kaynak israfı ortaya çıkmaktadır. Bu sorunu, üniversitelerin kaynak ve personel yetersizliği ile de ilişkilendirmek, daha kalıcı çözüm bulabilmek açısından etkili olacaktır.

Bilindiği gibi Türkiye'deki üniversite sayısı özellikle 2000 sonrasında oldukça artmıştır. Yeni kurulmuş üniversiteler açısından AE arşivi kurmanın pek mümkün olmadığı, kuruluşun üzerinden geçecek 10 yıl civarı bir sürenin AE arşivine sahip olma anlamında önemli bir belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuca ulaşılmasında, 2010 öncesinde kurulan üniversitelerin büyük oranda AE arşivlerini kurmuş olmalarına rağmen, 2010 sonrasında kurulan üniversitelerde durumun tam tersi olması etkili olmuştur. Yeni kurulan üniversiteler için ilk yıllarda AE arşivi oluşturma konusunun öncelikli olarak ele alınamaması normal karşılanabilir, ancak ilerleyen dönemlerde AE arşivi oluşturmaya yönelik girişimde bulunmaları beklenmektedir.

AE arşivi kurma ve arşivin sürdürülebilirliğini sağlama maliyetli bir iştir. Bu maliyet göz önünde bulundurulduğunda, üniversitenin türünün arşive sahip olmada bir etkisi olabileceği düşünülmüştür. Çalışma kapsamında, vakıf üniversitelerinin de devlet üniversitelerinin de AE arşiv sayıları artmış, ancak AE arşivi olan devlet üniversitelerinin oranı daha yüksek bulunmuştur. Son yıllarda açılan üniversitelerin çoğunlukla vakıf üniversitesi olduğu bilgisi ile birlikte değerlendirildiğinde, bu sonuç daha anlaşılabilir olmaktadır.

Çalışma kapsamında, Türkiye'deki üniversite AE arşivlerinin içeriklerinde niceliksel bir artış olduğu açıktır. İkinci dönem AE arşiv sayısında görülen düşüğe rağmen, mevcut arşivlerin içerikleri genişlemiştir. Bu noktada, AE arşivlerinin içeriğini AE arşivi tanımına uygun şekilde artırma konusu gündeme gelmektedir. AE arşivlerinin salt kayıt sayısını artırmak hedefiyle çok farklı türde materyallerin bu arşivlere eklenebildiği görülmektedir (örneğin, arşiv materyali özelliğindeki gazete kupürleri gibi). AE arşivlerinin içeriğini artırırken, bu artışın üniversite mensubu kişilerin bilimsel yayınları aracılığıyla olması hususuna dikkat edilmesi gerekir. Birbirini takip eden dönemlerde bazı üniversitelerin AE arşivlerindeki kayıt sayısında görülen önemli artışların bilimsel içerik artışı olup olmadıkları yönünde değerlendirilmesi gerekir.

AE arşivlerindeki kayıt sayıları dönemler itibarıyla değerlendirildiğinde bazı arşivlerdeki kayıt sayısının değişmediği görülmüştür. Bu arşivler söz konusu dönemde YÖK veri toplama formunda veri güncellemesi yapmamış olabilir, ancak bunun bir sürdürülebilirlik sorunu ile ilişkili olması da kuvvetle muhtemeldir.

Kuruluş yılı eskiye dayanan köklü üniversitelerin yayın sayılarından dolayı AE arşiv içeriklerinin daha yoğun olması beklenirken, üniversite yaşı ile kayıt sayısı arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonucun muhtemel nedenlerinden ilk akla gelenler, tüm üniversite yayınlarının arşive eklenmemesi, AE politikası gereği belli bir tarihten sonraki yayınların arşive eklenmesi olabilir. Diğer taraftan, bilimsel yayın çıktısı olarak kabul edilmeyen, örneğin arşiv malzemesi niteliğindeki kişisel arşivler, gazete kupürleri gibi kayıtların, nispeten yeni üniversiteler tarafından AE arşivlerine eklenmesi de bu sonucun elde edilmesinde etkili olabilir.

Çalışma kapsamında toplanan veriler ile YÖK verileri karşılaştırıldığında, AE politika sayıları birbirine yakın bulunmuştur. Politikalarla ilgili en çarpıcı farklılık, üniversitelerin YÖK veri toplama formu aracılığıyla beyan ettikleri zorunlu politika sayısının, bu çalışma kapsamında bizzat politika içeriklerinin incelenmesi ile tespit edilen zorunlu politika sayısının çok üzerinde olmasıdır. AE politikaları, zorunlu ve zorunlu olmayan politikaların farkı konusundaki bilgi eksikliği böyle bir farklılığa sebep olmuş olabilir. Ancak, AE konusunda yurt içinde yapılan çok sayıda etkinlik ve bu etkinliklere üniversitelerin yoğun katılımı dikkate alındığında bu farklılığa anlam vermek oldukça güçleşmektedir.

AE politikalarının AE arşivlerini destekleyici yapıları dolayısıyla, özellikle zorunlu AE politikasına sahip olmanın AE arşivindeki kayıt sayısını artırması beklenir. Çünkü AE politikası, arşive girilecek yayın türleri ve sürümleri gibi kuralları kapsarken, zorunlu AE politikası arşive en azından belli bir tarihten sonraki üniversite adresli tüm bilimsel yayınların girişini zorunlu tutar. Buna karşın, AE politikasına sahip olmanın, bu politika zorunlu dahi olsa arşivdeki kayıt sayısına bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Üniversitelerin kuruluş yılları ve öğretim elemanı sayıları nedeniyle büyüklükleri ve dolayısıyla yayın potansiyelleri farklı olduğundan, yayın sayıları arasındaki fark analiz sonucuna yansımamış olabilir. Öte yandan, üniversitelerin AE politikasını oluşturmuş ancak gerçek anlamda uygulamaya yansıtamamış olması da önemli bir neden olarak görülmelidir.

Öneriler

Üniversite AE arşivlerine erişimde yaşanan problemlerin genel olarak kalıcı nitelikte olması, bu sorunun çözümüne yönelik mesai harcanması gerektiğine işaret etmektedir. Bu anlamda arşiv sorumlularına önemli görev düşmektedir. AE arşivine erişimi düzenli kontrol ederek, ilgili birimlere rapor etmeleri gerekir. Üniversitelerdeki ilgili personele, AE arşivinin kurulmasının yanı sıra işlevsel kalmasının önemi de anlatılarak, kurum personeli bu anlamda bilinçlendirilmelidir. Üniversite yöntemlerinin AE arşivleri ile ilgili tüm sorumluluğu personele bırakmaması, AE uygulamalarını desteklemesi ve düzenli aralıklarla denetleyecek mekanizmayı kurması gerekmektedir.

YÖK'ün üniversitelerdeki AE arşivlerine yönelik yürüttüğü çalışmalar doğrultusunda YÖK AE arşivleri bilgi formuna veri girişi yapan tüm üniversitelerin AE arşivi olmadığı anlaşılmıştır. İlk veri toplama döneminde veri giriş yapan 178 üniversiteden 139'u arşivi olduğunu belirtmiş, aynı dönemde toplanan verilerle bu arşivlerden ancak 121'i doğrulanabilmiştir. Beyana dayalı verilerin gerçeği yansıtması ülkedeki mevcut durumun daha doğru değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bu doğrultuda, YÖK tarafından dönemsel olarak toplanan veriler için doğrulama çalışması yapılması, yanlış veya eksik beyanda bulunmuş üniversitelerle iletişime geçilmesi ve formun daha bilinçli ve özenli biçimde doldurulması yönünde üniversitelerin yönlendirilmesi, veri toplama formu ile ilgili belirli standartlar getirerek eksiksiz bilgi talep edilmesi, bilgi akışında yaşanan boşlukların ve uyumsuzlukların bir nebze de olsa önüne geçecektir.

Türkiye'deki üniversitelerin çoğunu 2000 sonrası kurulan genç üniversiteler oluşturmaktadır. Bundan yola çıkarak üniversite yaşının AE arşivi kurmaya etkisi incelenmiş, yaşı 10'un altında olan üniversitelerin AE arşivi kurma anlamında oldukça geride kaldığı anlaşılmıştır. Üniversitenin araştırma misyonu gereği en önemli işlevlerinden biri bilimsel bilgi üretme ve bu bilgiyi yaymadır. Dolayısıyla AE arşivi kurma çalışmalarının üniversitenin kuruluşu aşamasında başlaması gerekmektedir. AE arşivi kurma yeni üniversiteler için zorunlu hale getirilerek, bu üniversitelerin yönlendirilmesi sağlanabilir. Ayrıca, akademik personel üretilen bilimsel bilgiyi kurumsal bir AE platformunda depolama, arşivleme ve erişime açmaya yönelik duyarlılığı ve farkındalığı ile arşiv oluşturma çalışmalarına destek vermelidir.

Çalışmanın bulguları üniversite AE arşivlerindeki kayıt sayılarında artış olduğunu göstermekte, bu da AE arşivlerinin aktif kullanıldığına ve güncel kayıt girişi yapıldığına işaret etmektedir. Ancak, artışı yorumlarken, veri toplama dönemleri arasında geçen 6-8 aylık zamanda üniversitelerde üretilen bilimsel çıktıların arşivlere ne oranda yansıtıldığını iyi değerlendirmek gerekir. Üniversite AE arşiv sorumlularının akademik personeli ürettikleri bilimsel çıktıları AE arşivine düzenli olarak girmesi konusunda yönlendirmesi ve bunun takibini yapması oldukça önemli bir konudur. Burada, arşivden sorumlu yeterli sayıda personelin istihdamı da önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok üniversite kütüphanesinde arşivden sorumlu tek kişi olduğu ve bu kişilerin de tek sorumluluğunun AE arşivi olmadığı düşünüldüğünde, bu takibi yapabilmek oldukça zordur. Bir diğer konu, AE arşivlerinin içeriklerini artırmak için bilimsel çıktıların yanı sıra gazete kupürü gibi bilimsel olmayan çıktıların arşivlere eklenmesidir. AE arşivinde depolanan kayıtların bilimsel nitelik taşıması ve üniversite mensubu kişilerin yayınlarını içermesi gerekir. Kayıt sayısı beyanında bulunurken bu durumun dikkate alınması gerekir.

Üniversite AE arşivlerinin zorunlu bir AE politikası ile desteklenmesinin arşivin sürekliliği anlamındaki etkisi bilinse de Türkiye'deki üniversitelerde bu etkiyi görmek mümkün olmamıştır. Mevcut politikaların içerik, uygulama, revizyon ve yaptırım

anlamındaki yetersizliği bunun önemli bir nedeni olarak düşünülmektedir. AE arşivlerinin bilimsel ve güncel bilgiye hızlı erişimdeki önemi düşünülerek, arşiv ile ilgili yaşanan sorunlar ve aksaklıkların sebepleri belirlenerek, destekleyici politikalar ile çözüme kavuşturulabilir.

Bu çalışma kapsamında toplanan veriler YÖK tarafından beyana dayalı toplanan benzer verilerle karşılaştırıldığında en çarpıcı farklılık zorunlu AE politikası sayısında olmuştur. YÖK verilerine göre zorunlu AE politikası olduğunu beyan eden üniversite sayısı, AE politikalarının içerikleri incelendiğinde bulunan sayının çok üzerinde çıkmıştır. Bunun sebebi olarak, üniversitelerin YÖK'e yanlış bilgi sunmasından ziyade, arşiv sorumlularının konu ile ilgili bilgi eksikliği düşünülmelidir. Bu anlamda üniversitelerde AE arşivi ile ilgili birim ve çalışanların AE politikaları, politika içerikleri, zorunlu ve zorunlu olmayan politikalar konusunda bilgilendirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Teşekkür

YÖK verilerinin paylaşımı için Yükseköğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığına teşekkür ederiz.

Çıkar Çatışması

Çalışma kapsamında kişisel ve finansal herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazarlık Katkısı

Özge Sarı: Araştırmanın planlanması, veri toplama, veri analizi, makalenin yazımı.

Güleda Doğan: Araştırmanın planlanması, veri analizi, makalenin yazımı.

Etik Kurul Kararları ve İzinler

Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan 17.07.2020 tarihinde 35853172-300 sayılı etik komisyon izni alınmıştır.

Kaynakça

- Afzali, M. (2009). Türkiye'de açık erişim, kurumsal arşivler ve akademik kütüphaneler [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/467100>
- Akbayrak, E. H., Bayram, Ö., Coşkun, C., Holt, İ., Karasözen, B. ve Tonta, Y. (2006). *Institutional repository movement in Turkey*. Open Scholarship 2006: New Challenges for Open Access Repositories, Glasgow, England. <http://eprints.rclis.org/8325/>

- Akın, S. (2018). Türkiye'de akademilerde açık erişim ve bir açık erişim modeli önerisi [Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/82990>
- Alav, O. (2018). Türkiye'de kurumsal açık erişim arşiv yönetişimi üzerine bir araştırma ve model önerisi [Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/263479>
- ANKOS. (2018). Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu Derneği (ANKOS) faaliyet raporu, Haziran 2014—Mayıs 2016. <https://ankos.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/ANKOS-Derne%C4%9Fi-Faaliyet-Raporu-2014-2016.pdf>
- ANKOS. (2022). Genel Bilgi. <https://ankos.org.tr/tr/hakkimizda/genel-bilgi/>
- Back, M., Hendriks, F., Schönbrodt, F. ve NOSI. (2017). 7 Adımda şeffaf ve tekrarlanabilir araştırma yürütmek (H. E. Kocalar, Çev.). Netzwerk der Open-Science-Initiativen (NOSI). <https://osf.io/tbkzh/>
- BBY Haber. (2015, 2 Nisan). Dünyadaki açık arşiv siteleri arasında kaçınıcı sıradayız? *Bilgi ve Belge Yönetimi (BBY) Haber Portalı*. <https://www.bbyhaber.com/bby/2015/04/02/dunyadaki-acik-arşiv-siteleri-arasında-kacınıcı-sıradayız>
- BOAI. (2002). Budapest Open Access Initiative (Turkish Translation). <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/boai-10-translations/turkish-translation>
- BOAI. (2012). Budapest Open Access Initiative (Turkish Translation). <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/translations/turkish-translation>
- Borgman, C. L. (2007). Scholarship in the digital age: Information, infrastructure, and the internet. MIT Press.
- Bulut, B., Çelik, S., Gürdal, G., Holt, İ., Kafalı Can, G., Madran, O. ve Tonta, Y. (2020). *Türkiye'de açık erişim ve açık bilim*. ÜNAK2020 Akademik Yayıncılık, Açık Bilim ve Kütüphane(c)i'ler Sempozyumu, Yaşar Üniversitesi, İzmir. <http://openaccess.ihu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12154/1262>
- Cengiz, E. (2021). Türkiye'deki kurumsal akademik arşivler üzerine bir değerlendirme. *Arşiv Dünyası*, 8(1), 41-54. <https://doi.org/10.53474/ad.855508>
- Cohen, B. H. (2013). Statistical tests for ordinal data. *Explaining Psychological Statistics* içinde. John Wiley & Sons, Inc.
- DergiPark. (2023). Hakkında. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/page/about>
- Dilek Kayaoğlu, H. (2006). Açık erişim kavramı ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için anlamı. *Türk Kütüphaneciliği*, 20(1), 29-60.
- DOAJ. (2023). About DOAJ. <https://doaj.org/about/>
- Doğan, G. (2021). Türkiye'deki üniversitelerin akademik arşivleri: Mevcut durum. *Yüksek Öğretim Dergisi*, 20, 65-69.
- Doğan, G. (2019). *Akademik arşivler ve mevcut durum*. 7. Ulusal Açık Bilim Konferansı ve OpenAIRE Advance Çalıştayı, İzmir. <https://libguides.iyte.edu.tr/OSandOpeAIREAdvance>
- Doğan, G. (2020, 12 Şubat). Türkiye'deki akademik arşivlerin durumu. *Sarkaç*. <https://sarkac.org/2020/02/turkiyedeki-akademik-arşivlerin-durumu/>
- Ertürk, K. L. (2008). Türkiye'de bilimsel iletişim: Bir açık erişim modeli önerisi [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/467538>

- Ertürk, K. L. ve Küçük, M. E. (2010). Bilimsel bilginin görünürlüğü: Hacettepe Üniversitesi'nde açık erişim farkındalığı. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(1), 63-93.
- Gürdal, G., Türkdani, A., Kutlutürk, L., Çelik, S. ve Keten, B. (2012). Araştırma kurumları için OpenAIRE kılavuzu. *Türk Kütüphaneciliği*, 26(2), 416-438.
- Harman. (2023). Arşiv istatistikleri. <https://harman.ulakbim.gov.tr/archiveStatistics>
- Harnad, S. (1994, 28 Ocak). Subversive Proposal. https://groups.google.com/g/bit.listserv.vpiej-l/c/BoKENhK0_00?hl=en
- Hartel, R. (2022). Open access. *Journal of Food Science*, 87(2), 484-484. <https://doi.org/10.1111/1750-3841.15255>
- International Science Council. (2020). Open science for the 21st century: Draft ISC working paper, June 2020. International Science Council. https://council.science/wp-content/uploads/2020/06/International-Science-Council_Open-Science-for-the-21st-Century_Working-Paper-2020_compressed.pdf
- Karasözen, B., Zan, B. U. ve Atılğan, D. (2010). Türkiye'de açık erişim ve bazı ülkelerle karşılaştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 24(2), 235-257.
- MedOANet. (2013). MedOANet açık erişim politikaları uygulama ilkeleri. <http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/handle/11655/11885>
- Open-access. (2022). *Cambridge Dictionary* içinde. <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%BCk/ingilizce/open-access>
- OpenDOAR. (2023). OpenDOAR statistics. https://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html
- PASTEUR4OA. (2015). Araştırma yapan kurumlar için açık erişim politikası geliştirme ve uygulama ilkeleri. <https://zenodo.org/record/51940#.YILKJZAzaUk>
- Pinfield, S., Wakeling, S., Bawden, D. ve Robinson, L. (2020). Open access in theory and practice: The theory-practice relationship and openness. Taylor & Francis. <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/39922>
- Poynder, R. (2019). Open access: Could defeat be snatched from the jaws of victory? <https://richardpoynder.co.uk/Jaws.pdf>
- ROARMAP. (2023). Welcome to ROARMAP. <https://roarmap.eprints.org/>
- Sarı, Ö. (2022). Türkiye'deki Üniversitelerin Açık Erişim Arşivlerinin ve Politikalarının Değerlendirilmesi [Yüksekisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. <https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/742256>
- Scholastica. (2017, 8 Şubat). Universal green OA to solve serials crisis: Interview with Stevan Harnad. <https://blog.scholasticahq.com/post/universal-green-oa-to-solve-serials-crisis-stevan-harnad/>
- Science Europe. (2022). Action Plan for Diamond Open Access. Science Europe. <https://www.scienceeurope.org/our-resources/action-plan-for-diamond-open-access/>
- Suber, P. (2012). *Open access*. MIT Press.
- Swan, A. (2012). Policy guidelines for the development and promotion of open access. <https://bit.ly/3asB9zN>

- Swan, A. (2015). Open Access policy effectiveness: A briefing paper for research institutions. <http://www.pasteur4oa.eu/resources/131#.YoSl-ehByUk>
- Taşkın, Z. (2022, Mart 22). Avrupa'da açık erişim ve araştırma değerlendirme üzerine umut verici gelişmeler. *Sarkaç*. <https://sarkac.org/2022/03/osec2022/>
- Tonta, Y. (2008). Open access and institutional repositories: The Turkish landscape. D. Bayır (Ed.), *Turkish Libraries in Transition: New Opportunities and Challenges* içinde (Cilt 1. 4, Sayı 1, ss. 27-47). Turkish Librarians' Association. <http://eprints.rclis.org/14703/>
- Tonta, Y. (2015). Açık bilim ve açık erişim. *Prof. Dr. İrfan Çakın'a Armağan* içinde (ss. 235-250). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Tonta, Y. (2005). *Açık erişim ve kurumsal arşivler*. 41. Kütüphane Haftası, Ankara. https://www.academia.edu/255196/A%C3%A7%C4%B1k_Eri%C5%9Fim_ve_Kurumsal_Ar%C5%9Fivler
- TÜBİTAK ULAKBİM. (2022). TÜBİTAK ULAKBİM Elmas Açık Erişim Eylem Planı'nı imzaladı. <https://ulakbim.tubitak.gov.tr/tr/haber/tubitak-ulakbim-elmas-acik-erisim-eylem-planini-imzaladi>
- UNESCO. (2021). UNESCO recommendation on open science. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en>
- Waters, D. L. (2021). Opening the door to Open Access. *Australasian Journal on Ageing*, 40(3), 235-236. <https://doi.org/10.1111/ajag.12996>
- YÖK. (2023). YÖK Açık Erişim—Açık Bilim. <https://acikerisim.yok.gov.tr/acik-erisim>
- Yurtseven, M. (2019). Kurumsal akademik arşivlerde farkındalık oluşturma çalışmaları: İSTE Kurumsal Akademik Arşivi örneği. *Türk Kütüphaneciliği*, 33(3), 171-181.
- Zhang, L. ve Watson, E. M. (2017). Measuring the impact of gold and green open access. <https://harvest.usask.ca/handle/10388/8089>

Ekoterapötik Mekânlar Bağlamında Kütüphaneler: Mersin Büyükşehir Belediyesi Adres Okuma Salonu

Libraries in the Context of Ecotherapeutic Spaces: Mersin Metropolitan Municipality Address Reading Hall

Ozan KIRTAY

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atf yapmak için / To cite this article:

Kırtay, O. (2023). Ekoterapötik mekânlar bağlamında kütüphaneler: Mersin Büyükşehir Belediyesi adres okuma salonu. *Bilgi Dünyası*, 24(2), 195-198. doi: 10.15612/BD.2023.729

Makale türü / Paper type: Tanıtım / Review

DOI: 10.15612/BD.2023.729

Geliş Tarihi / Received: 02.11.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 13.11.2023

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 20.12.2023

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, Türkiye.

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: https://bd.org.tr

Ekoterapötik Mekânlar Bağlamında Kütüphaneler: Mersin Büyükşehir Belediyesi Adres Okuma Salonu

Ozan KIRTAY*

Giriş

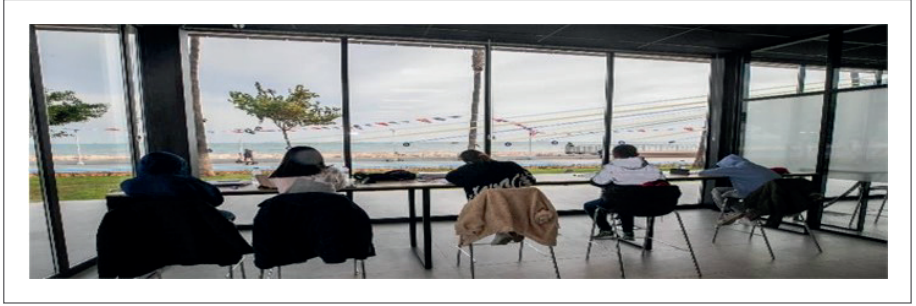
Kütüphaneler bireylerin okuma, araştırma ve çalışma eylemlerini gerçekleştirdikleri kurumlardır. Kişilerin bu etkinlikleri gerçekleştirmeleri için bu kurumları tercih etmelerinin nedenleri arasında, kütüphanelerde bulunan kaynak çeşitliliğinin fazla olması ve kütüphanelerin kullanıcılara uygun bir çalışma ortamı oluşturması bulunmaktadır. Sessiz bir ortam, çalışma koşulları için gerekli materyaller; uygun ortamın gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte, kütüphanelerde benzer amaçlar doğrultusunda bir araya gelen bireylerin bulunması faktörü, birbirlerinden olumlu açıdan etkilenen kullanıcıların güdülerinin artmasını sağlamaktadır. Türkiye’de kullanıcılarının motivasyonlarını artırmak için çeşitli yöntemler uygulayan ve kullanıcılarına birbirinden farklı mekân tasarımları sunan çeşitli kütüphane kurumları bulunmaktadır. Bu çalışmada ise Mersin Büyükşehir Belediyesinin 2023 yılında açtığı, kullanıcılarına doğa ile iç içe bir çalışma ortamı sunan, Adres Okuma Salonu adlı kütüphanesi tanıtılacaktır. Çalışmanın başlığında geçen ekoterapi sözcüğü, ekoloji ve terapi kelimelerinin birleşmeleriyle oluşan bir kavramdır. Doğanın bireyler üzerinde zihinsel dinginlik oluşturmasından ve pozitif bir etki bırakmasından dolayı ekoterapi sözcüğü, doğa terapisi olarak adlandırılabilir (Kara ve Oruç, 2020). Doğal bir ortama inşa edilen kütüphane binaları ise kullanıcılarının içsel huzurunu, okuma ve öğrenme motivasyonlarını artırır. Onlarda terapi etkisi oluşturur. Adres Okuma Salonu da bu etkiyi sunan kütüphanelerden biridir. Adres Okuma Salonu, deniz kenarına inşa edilmiştir. İçerisinde kullanıcılarına, deniz manzarası eşliğinde okuma ve çalışma yapabilecekleri odalar barındırmaktadır. Aynı zamanda binanın yeşil alana sahip bir bahçesinin bulunması ve bahçenin içerisinde çoğunluğu palmye ağacı olan çeşitli ağaçların varlığı, bu kütüphaneye daha fazla anlam katmıştır. “Adres Okuma Salonu’nun derme sayısı 12.000’dir. Kütüphane binasında kullanıcılara hizmet veren 16 bilgisayar ve bir dijital kütüphane bulunmaktadır. Dijital kütüphanedeki kitap sayısı 1.234’tür. Kütüphanede kitap ödünç verme hizmeti ve kullanıcıların ücretsiz çay, kahve içebilecekleri olanak bulunmaktadır. Kütüphaneye üye sayısı yaklaşık 25.000’dir. Kütüphanenin okuma salonu 7/24 açıktır. 800 metrekarelik kapalı alanı bulunan kütüphane; yaklaşık 150

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, ozankirtay@hotmail.com

kişiyi hizmet verebilmektedir. Kütüphanenin okuma salonunun iskele kısmı açık alan bulundurmaktadır. İskelede; mola vermek isteyen kullanıcıların deniz manzarası eşliğinde molalarını değerlendirmeleri imkânı, kütüphanenin diğer ayrıcalıklarından biridir. Bireysel, toplu ve bistro çalışma alanları barındıran kütüphanede fotokopi hizmeti vardır. Kütüphanenin deniz manzarasını iyi görebilmesi için ona uygun bir şekilde inşa edilmesi, kütüphaneye cam bir kutu şekli vermiştir” (Mersin Büyükşehir Belediyesi [MBB], 2023a; Mersin Büyükşehir Belediyesi, 2023b).

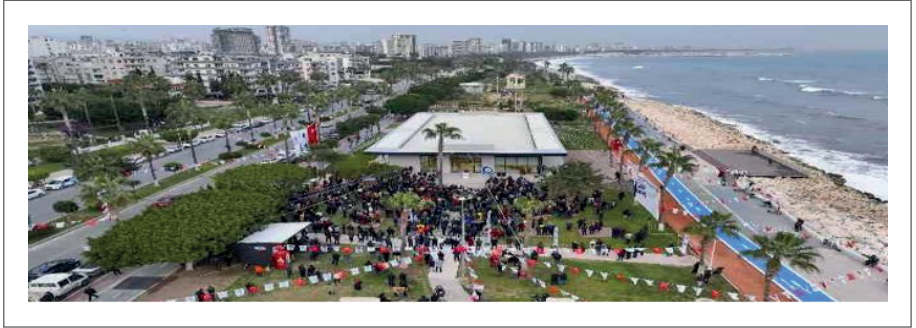
Şekil 1

Adres Okuma Salonu İçinden Bir Görünüm (Mersin Haber, 2023)

Şekil 2

Adres Okuma Salonunun Dıştan Görünümü (İhlas Haber Ajansı, 2023)

Adres Okuma Salonu, ekoterapötik kütüphane örnekleri arasındadır ve bu hususta çalışma yapacak araştırmacılara yol göstermesi bakımından önemli bir projedir. Ekoterapötik kütüphane binalarının konumlarını; ormanlık alanlar, vadi ve kanyonlar, göl, nehir, deniz kenarları gibi alanlar oluşturmaktadır. Bu tarz bölgelerde kütüphane projelerinin yaygınlaşması kütüphanelere olan ilgiyi artıracaktır.

Kaynakça

- İhlas Haber Ajansı. (2023, 13 Ocak). *Mersin'de 'adres okuma salonu' açıldı*. <https://www.ihaber.com.tr/mersin-haberleri/-4124755>
- Kara, D. ve Oruç, G. (2020). Birey-doğa ilişkisinin yeniden kurgulanması bağlamında ekoterapötik mekânlar. *Tasarım Kuram*,16(31), 257-277. <https://doi.org/> <http://dx.doi.org/10.14744/tasarimkuram.2020.32548>
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2023a). *Adres okuma salonu*. <https://www.mersin.bel.tr/proje/orkide-okuma-salonu>
- Mersin Büyükşehir Belediyesi. (2023b, 6 Ağustos). *Mersinlilerin yeni gözdesi Akdeniz manzaralı adres okuma salonu*. <https://www.mersin.bel.tr/haber/mersinlilerin-yeni-gozdesi-akdeniz-manzarali-adres-okuma-salonu-1691300446>
- Mersin Haber. (2023, 12 Ocak). *Mersin Büyükşehir Belediyesi, Türkiye'nin en güzel okuma salonunu Mersin'e kazandırdı*. <https://www.mersinhaber.com/haber-mersin-buyuksehir-belediyesi-turkiyenin-en-guzel-okuma-salonunu-mersine-kazandirdi/410122>

Myongji Üniversitesi Kütüphanesi Deneyimi: ERASMUS+ Personel Değişim Programının Üniversite Kütüphanecilerinin Mesleki Gelişimine Etkisi

The Myongji University Library Experience: The Impact of the ERASMUS+ Personnel Exchange Program on the Professional Development of University Librarians

Ece Tufanyazıcı, Fatma Bilek

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atf yapmak için / To cite this article:

Tufanyazıcı, E. ve Bilek, F. (2023). Myongji Üniversitesi kütüphanesi deneyimi: ERASMUS+ personel değişim programının üniversite kütüphanecilerinin mesleki gelişimine Etkisi. *Bilgi Dünyası*, 24(2), 199-211. doi: 10.15612/BD.2023.730

Makale türü / Paper type: Tanıtım / Review

DOI: 10.15612/BD.2023.730

Geliş Tarihi / Received: 07.11.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 13.12.2023

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 20.12.2023

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, Türkiye.

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <https://bd.org.tr>

Myongji Üniversitesi Kütüphanesi Deneyimi: ERASMUS+ Personel Değişim Programının Üniversite Kütüphanecilerinin Mesleki Gelişimine Etkisi

Ece TUFANYAZICI* , Fatma BİLEK**

Öz

Üniversite kütüphaneleri, üniversitede yapılan eğitimi, öğretimi, araştırmayı ve öğrenmeyi destekleyen birimlerdir. Üniversite kütüphaneleri, sürekli artan bilginin üretimi, erişimi ve yönetimi konusunda kullanıcılara yaşam boyu öğrenme becerileri kazandırırken topluma hizmet için güncel, güvenilir ve evrensel bilgiye erişim alanı sağlar. Üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin, kullanıcıların artan bilgi ihtiyacını karşılayabilmek, kullanıcı beklentilerindeki değişimin farkında olarak, güncel gelişmeleri takip ederek kullanıcılara daha iyi hizmet sunabilmek için mesleki gelişimlerini sürekli kılmaları gerekmektedir. Bu kapsamda üniversite personeli olarak kütüphaneciler, sürekli eğitim gereksinimleri doğrultusunda hem yurt içinde ve hem de yurt dışında çeşitli hizmetiçi eğitim, kurs, seminer ve konferans gibi faaliyetlerle desteklenmektedir. ERASMUS+ Personel Değişim Programı, üniversite personelinin ve kütüphanecilerin yurt dışında yeni deneyimler ve yetkinlikler edinmelerini sağlayan faaliyetlerinden biridir. Bu çalışmada, ERASMUS+ Personel Değişim Programının üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin mesleki gelişimine etkisi, hareketliliğe katılan kütüphanecilerin, kütüphanecilik mesleğine bakış açılarını nasıl etkilediği ve hareketlilik kapsamında ziyaret edilen Güney Kore Myongji Üniversite Kütüphanesi'nde edinilen deneyimler paylaşılmıştır. Aynı zamanda çalışmada Güney Kore gelenek/göreneklerinden bahsedilmiştir.

Anahtar sözcükler: Üniversite kütüphaneleri, kütüphaneciler, mesleki gelişim, ERASMUS+ Personel Değişim Programı, Myongji Üniversite Kütüphanesi.

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, Süreli Yayınlar ve Veri Tabanları, ece.tufanyazici@bilgi.edu.tr

** İstanbul Bilgi Üniversitesi, Kaynak Sağlama ve Kataloglama, fatma.akyol@bilgi.edu.tr

The Myongji University Library Experience: The Impact of the ERASMUS+ Personnel Exchange Program on the Professional Development of University Librarians

Ece TUFANYAZICI* , Fatma BİLEK**

Abstract

University libraries are units that support education, training within the scope of research and development activities of universities. University libraries provide users with lifelong learning skills in the production, access and management of ever-increasing knowledge while providing access to current, reliable and universal knowledge to serve society. Librarians working in university libraries need to continue their professional development in order to meet the increasing information needs of users, to be aware of the changes in user expectations, to follow current developments and to provide better service to users. In this context, librarians, as university personnel, support their professional development by participating in various in-service training activities such as workshops, courses, seminars, and conferences both domestically and internationally. The ERASMUS+ Personnel Exchange Program is one of the activities for that enable university staff and librarians to acquire new experiences and competencies abroad. In this study, the impact of the ERASMUS+ Personnel Exchange Program on the professional development of librarians working in university libraries, how it affects the perspectives of librarians participating in the mobility, and the experiences gained in the Myongji University Library in South Korea, which was visited within the scope of the mobility, were shared. At the same time, South Korean traditions/customs were mentioned.

Keywords: *University libraries, librarians, professional development, ERASMUS+ Personnel Exchange Program, Myongji University Library.*

* İstanbul Bilgi University, Department of Databases and Serials, ece.tufanyazici@bilgi.edu.tr

** İstanbul Bilgi University, Department of Acquisitions and Cataloging, fatma.akyol@bilgi.edu.tr

Giriş

Türk Dil Kurumu (TDK)'na göre üniversite, "bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul vb. kuruluş ve birimlerden oluşan öğretim kurumu, darülfünun" şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022). Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK)'na göre ise üniversite, "Bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yüksek düzeyde eğitim - öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan; fakülte, enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluş ve birimlerden oluşan bir yükseköğretim kurumu" şeklinde tanımlanmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 1981). Günümüzde 129'u devlet 79'u vakıf olmak üzere 208 üniversitede eğitim öğretim sunulmaktadır (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2023).

Üniversitelerdeki eğitim öğretim faaliyetlerinin desteklenmesinde ve gerek akademik gerekse idari personelin gelişiminde kütüphanelerin önemli rolü bulunmaktadır. Üniversitedeki öğrenci, akademik ve idari personelin gelişimine katkı sağlayan farklı birimler mevcuttur. Üniversite kütüphaneleri, bilgi merkezleri, uygulama merkezleri, laboratuvarlar bunlardan bazılarıdır. Üniversite kütüphanesi araştırmacıların, üniversite amaç ve hedeflerine uygun olarak eğitim, öğretim ve bilimsel çalışmalarını destekleyen, yaşam boyu gelişimine katkı sağlayan kurumlar olarak tanımlanabilir. 2023'e doğru Türkiye'de üniversite kütüphaneleri isimli yazıda üniversite kütüphaneleri; zengin basılı ve elektronik kaynaklara, 7/24 hizmet sunan binalara, mali kaynaklarla desteklenen, güncel bilgi teknolojilerini etkin bir biçimde kullanan, diğer kütüphanelerle iş birliği ve kaynak paylaşımı yapabilen, ortak projeler geliştirebilen, alanında uzman kütüphanecilere sahip, eğitim-öğretim ve araştırmanın kalitesine katkı sunan birim olarak tanımlanmıştır (Çuhadar ve ark., 2014).

Üniversite kütüphanelerindeki kütüphaneci sayısında nicelik kadar nitelik de önemlidir. Nitelikli ve donanımlı personel verilen hizmetin kalitesine etki eder. Personelin çağın gerektirdiği yetkinliklere sahip olması ve bu yetkinlikleri ihtiyaç doğrultusunda geliştirmesi kullanıcılara iyi bir hizmet sunabilmesi için önemlidir. Bu bağlamda bu çalışmanın da konusunu oluşturan ERASMUS+ Personel Değişim Programı üniversitede çalışan personelin niteliklerini geliştirmesini sağlayan çalışmalardan biridir. ERASMUS+ 2021-2027 yılları arasında eğitim, gençlik ve spor alanlarını kapsayan Avrupa Birliğinin hibe programıdır. Bu program ile kişilere, yaş ve eğitim geçmişlerine bakılmaksızın yeni beceriler kazandırmak, kişisel gelişimlerini artırmak ve iş gücü imkanlarının güçlendirilmesi hedeflenmektedir (Türkiye Ulusal Ajansı [UA], 2023a). ERASMUS+ Personel Değişimi, üniversitenin akademik ve idari personelinin ve dolayısıyla kütüphanecilerin de yurt dışında kendi alanındaki yenilikleri, güncel bilgileri gözlemleyerek öğrenme, iletişim ağını genişletme, karşılıklı bilgi paylaşma, yeni kişilerle tanışma ve kişinin kendini geliştirmesine olanak sağlamaktadır. ERASMUS kapsamında kütüphaneciler, yurt içinde edindiği bilgileri pekiştirerek

yurt dışındaki meslektaşlarından edindikleri bilgiler ile mesleki yeterliliklerini artırmayı amaçlamaktadır. Bu tanıtım yazısı, üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecilerin ERASMUS+ Personel Değişim Programı sayesinde personelin mesleki gelişimine etkisini ortaya koymak amacı taşımaktadır.

Kütüphanecilerin Mesleki Gelişimi

Günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte her alanda değişimler başlamıştır. Bu değişimler bireylerin yaşam alanlarını etkilediği gibi kariyer alanlarını da etkilemiştir (Eryılmaz & Mutlu, 2017). Her meslek alanında olduğu gibi üniversiteler ve üniversite kütüphaneleri de değişimi ve gelişimi yakından takip etmek durumundadırlar. Üniversitede çalışan kütüphanecilerin kariyer gelişimleri için, çeşitli eğitim ve seminerler düzenlenmeli, düzenlenen bu eğitimlere katılım sağlamalı, proje geliştirmeli, meslek standartları konusunda çalışmalar yapmalı ve yayıncılık faaliyetlerinde bulunmalıdır (Çuhadar, 2020).

Eğitim ve öğretime destek veren üniversite kütüphanelerinde çalışan kütüphanecinin gelişimine katkı sağlamak oldukça önemlidir. Kütüphaneci kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde "Kitaplıkta görevli kimse" (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022) olarak tanımlanmaktadır. Halk arasında ise kütüphaneci kavramı genellikle kitap ödünç alıp/veren kişiler olarak görülmektedir. Ancak Amerikan Kütüphane Derneği (American Library Association - ALA) kütüphanecilik mesleğini "kütüphane ve bilgi uygulamalarıyla teorilerinin, tekniklerinin, teknolojilerinin, seçim, sınıflandırma, yönetim, dağıtım ve koleksiyonların kullanımına uygulanması" olarak tanımlamıştır (Levine-Clark & Dean, 2013). Kütüphaneciler doğru bilgiye erişim, basılı ve elektronik kaynaklardan yararlandırma, kütüphaneye kaynak sağlama, bilgi okuryazarlığı seminerleri gibi bir çok konuda kullanıcılara destek olmaktadır. Bir kütüphanecinin; mesleki eğitim ve tecrübeye sahip olması, araştırma yapabilme becerisi, yabancı dil bilgisi, mesleki faaliyetlere katılma gibi özelliklerinin bulunması gerekmektedir (Çolaklar, 2004, s.13). Kütüphaneciler bu özellikleriyle mesleğin de gelişmesine katkı sağlayacak olan kişilerdir. Meslekler, toplumun gelişmesine bağlı olarak değişiklik gösterebilir ve mesleğin gelişmesi için insan unsuru ön plana çıkmaktadır (Çolaklar, 2004, s.14). Günümüzde çalışanlar mesleki anlamda gelişmeleri yakından takip etmeli ve kendilerini sürekli yenilemelidir. Bu konuda kurumlara da iş düşmekte ve çalışanlarının kariyer gelişimlerine destek olmaları beklenmektedir. Personelin geleceği için kendilerini geliştirmelerine imkan sağlamaları gerekmektedir (Şeşen, 2023). Kurumlar gelişime katkı sağlamak amacıyla pek çok farklı yöntem kullanabilir. Bu yöntemler personelin çalışma ortamlarında kendilerini geliştirmek ve motivasyonlarının artmasında önemli rol oynayacaktır. Kariyer gelişimini sağlayan kütüphaneciler ise kullanıcılara daha iyi hizmet sağlayarak aynı zamanda kurumunun da performansını yükseltecektir. Personelin kariyer gelişimine aşağıdaki unsurlar destek olabilir;

- Personel için düzenlenecek hizmetiçi eğitimler,
- Personele eğitim teknikleri ve pedagoji konularında verilecek eğitimler,
- Performans değerlendirmeleri,
- İş dışında düzenlenecek etkinlikler.

Yukarıda sayılan bu unsurlar personelin kariyer gelişimine katkıda bulunmanın yanı sıra iş yerindeki performansını da artıracaktır.

ERASMUS+ Personel Değişim Programı

ERASMUS+ personel değişim programı Personel Ders Verme Hareketliliği - Staff Mobility for Teaching Assignments (STA) ve Personel Eğitim Alma Hareketliliği - Staff Mobility for Staff Training (STT) olarak iki farklı şekilde uygulanmaktadır. Personel Ders Verme Hareketliliği, bir ülkeden başka bir ülkeye üniversitelerde ders vermekle sorumlu olan personelin, kurumlar arası anlaşmanın bulunduğu kurumdaki öğrencilere ders vermesi olarak tanımlanabilir. Personel eğitim alma hareketliliği ise, bir ülkeden başka bir ülkeye üniversitelerde çalışan personelin kurumlar arası anlaşmanın bulunduğu diğer kurumda eğitim alması olarak tanımlanır (Türkiye Ulusal Ajansı [UA], 2022, s.36).

Avrupa Komisyonu tarafından iki faaliyet için belirtilen süre en az 5 iş günü en fazla 2 ay şeklindedir. ERASMUS+ Personel Değişim Programına katılmak isteyen personelin belirtilen süreye sadık kalması beklenmektedir. Personel hareketliliği için belirtilen hibe miktarı, personelin gidecek olduğu ülkeye göre değişiklik göstermektedir. Personel ders verme ve eğitim alma faaliyetleri, faaliyetin gerçekleştiği gün kadar olup faaliyet süresi boyunca ve üniversitenin kararına bağlı kalarak seyahat günleri için de hibe ödemesi yapılır. Personel, faaliyet süresi boyunca tamamen hibelenir veya faaliyet tamamen hibesiz yani "sıfır hibeli" olarak gerçekleştirilebilir. Faaliyet süresinin kısmen hibelenmesi seçeneği bulunmamaktadır (Türkiye Ulusal Ajansı [UA], 2023b).

Üniversitelerde ERASMUS+ Personel Değişim Programına katılacak personelin faaliyetinde seçim süreci; ilan, başvuru alımı ve değerlendirmeden oluşmaktadır. Personelin programa seçilebilmesi için değerlendirme kriterleri bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından belirtilen bu kriterler aşağıdaki şekilde önceliklendirilir (Türkiye Ulusal Ajansı [UA], 2022, s.39).

- Hareketliliğe ilk defa katılım sağlayacak personel,
- Yabancı dil belgesini kanıtlayabilir personel,
- Engelli, gazi personel, şehit/gazi eş ve çocuğu personel.

Belirtilen bu öncelikler dışında, üniversiteler kendi kurumsal ihtiyaçlarına ve önceliklerine göre farklı ölçütler de kullanabilir. Başvuruyu kabul eden ülkeler ait oldukları bütçe kategorilerine göre puanları yüksek olandan düşük olana göre listelenir. Değerlendirme kriterlerine göre puanlar hesaplanarak hibelenmeye hak kazanan personel resmi olarak bilgilendirilir.

ERASMUS+ Personel Değişim Programının Kütüphanecilerin Mesleki Gelişimine Etkisi

Üniversitelerde ERASMUS+ Personel Değişim Programı, akademik ve idari personelin Avrupa veya Dünya ülkelerindeki bir üniversiteye giderek çalışma ve deneyim kazanma fırsatı sunmaktadır. Bu program; her meslek alanında olduğu gibi kütüphanecilik alanında da personelin mesleki gelişimleri için önemli fırsatlar sunmaktadır. ERASMUS+ Personel Değişim Programının personel üzerinde motivasyon artırıcı özelliği olmasının yanı sıra yabancı dilin geliştirilmesi, farklı kültürlerin tanınması, farklı ülkelere, farklı kütüphanelerden yeni insanlar tanınması dolayısıyla profesyonel ağın geliştirilmesi, farklı kütüphanelerin iyi uygulamalarının keşfedilmesi gibi pek çok olumlu etkisi vardır. Ayrıca kendi kurumlarındaki deneyimlerini diğer ülkelerdeki meslektaşlar ile paylaşmak etkileşimi artırmaktadır. 2021-2027 Yeni Dönem rehberine göre, hareketlilikten beklenen çıktılar aşağıdaki gibi sıralanmıştır (European Union, (2021) :

- Kişisel gelişimin ve özgüvenin artırılması,
- Kariyerde ilerleme beklentisi,
- Öğrenme performansının artması,
- Kurumlar arası iş birliğinin artması,
- Yabancı dil yetkinliğinin artırılması,
- Kültürler arası farkındalık,
- Ülkeler arası bilimsel etkileşim,
- Günlük çalışmalarda motivasyonun artması.

Hareketlilik sonucunda ortaya çıkan beklentiler sadece hareketliliği gerçekleştiren personel için değil aynı zamanda hareketliliğin gerçekleştirildiği kurum ve personel için de önemli fırsatlar sağlayabilir. ERASMUS+ hareketliliğine katılım sağlayacak olan personel için daha önce hareketliliğe katılan personelin deneyimleri de yol gösterici olabilir. Hareketliliği gerçekleştiren kütüphaneciler, kütüphanelerin genel durumunu, kurumdaki uygulamaları, mesleğe yaklaşımlarını, araştırmacıların kütüphaneden beklentileri gibi bir çok konuyu öğrenme fırsatı bulabilir.

Myongji Üniversitesi Kütüphanesi Deneyimi

İstanbul Bilgi Üniversitesi ERASMUS+ Değişim Programları Ofisi "2019 Projesi ERASMUS+ Dünya Personel Hareketliliği Çağrısı" duyurusunu e-posta üzerinden akademik ve idari personele göndermiştir. Başvuru yapılabilecek ülkeler arasında Bosna Hersek, Brezilya, Ermenistan, Güney Kore ve Gürcistan bulunmakta olup üç tercih yapılabilir. Üniversitemizin anlaşmalı olduğu bu ülkelerdeki kurumların üniversite ve kütüphane web sayfaları incelenmiştir. İnceleme sonucunda Güney Kore'de bulunan Myongji Üniversitesi'nde hem kütüphanecilik bölümünün olması hem de kütüphane daire başkanının kütüphanecilik bölümünde ders veriyor olması bu üniversitenin seçilmesi için yazarların ilk tercih sebebi olmuştur. Diğer iki tercih yine Güney Kore'de bulunan üniversitelerden yana kullanılmıştır. Başvuru işlemi için e-Devlet üzerinden ERASMUS+ Başvuru Formu, Personel Eğitim Hareketliliği Anlaşması, dil belgesi ve üniversite kabul mektubu gibi evraklar sisteme yüklenerek başvuru işlemi gerçekleştirilmiştir. Başvurular ERASMUS+ Komisyonu tarafından değerlendirilmiş ve hareketliliğe uygun bulunan personel listesi duyurulmuştur. Duyuru sonucunda Myongji Üniversitesi Kütüphanesi'nde hareketliliğe gerçekleştirmeye hak kazanıldığı bilgisi edinilmiştir. Karşı kurum kütüphanesi ile uygun tarihler için yazışmalar yapıp 25 – 29 Temmuz 2022 tarihinde hareketliliğin gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Gitmeden önce İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphane ve e-Kaynaklar hakkında karşı kurumda bilgi paylaşımı yapabilmek adına sunum hazırlanmıştır. Ayrıca ülkeye giriş için gerekli evraklar tamamlanmıştır. 22 Temmuz 2022 tarihinde 12 saatlik uçuşun ardından Seul'e varılmıştır. Ülkeye vardktan sonra telefon hattı ve ulaşım kartı alınmıştır.

Hareketlilik 25 Temmuz 2022 tarihinde Myongji Üniversitesi Kütüphanesi'nde başlamış kütüphane tarafından 25 - 29 Temmuz 2022 tarihleri arasında program hazırlanmıştır. Kütüphanenin farklı departmanlarından kütüphaneciler yaptıkları işleri anlatmışlardır. Ayrıca üniversitemizde ve kütüphanemizde verilen hizmetler hakkında Myongji Kütüphane ekibiyle bilgi paylaşımında bulunulmuştur. Programın son günü kütüphane yönetimi tarafından akademik gezi programı düzenlenmiştir. Güney Kore Ulusal Kütüphanesi ziyaret edilmiş ülkenin kültürünü de tanıtmak amacıyla geleneksel Güney Kore mutfağı ve Güney Kore'nin önemli saraylarından biri olan Changdeokkung Sarayı'na kısa bir tur düzenlenmiştir.

Myongji Üniversitesi 1948 yılında Güney Kore'nin başkenti Seul'de kurulmuş vakıf üniversitesidir. Seul ve Yongin'de olmak üzere 2 kampüsü, 8 fakültesi ve 2 enstitüsü bulunmaktadır (Myongji University, 2023). Seul'de bulunan kütüphane 1956 yılında, Yongin'de bulunan kütüphane ise 1983 yılında açılmıştır. Seul Kampüsünde kütüphane için ayrılmış özel bir bina bulunmaktadır (Arch Daily, 2023). Kütüphanede toplam 21 personel çalışmaktadır. 1,6 milyondan fazla basılı kaynak bulunmaktadır. Bu çalışmada yer verilen ve kütüphaneye ait fotoğraflar izin alınarak tarafımızca çekilmiştir.

Resim 1

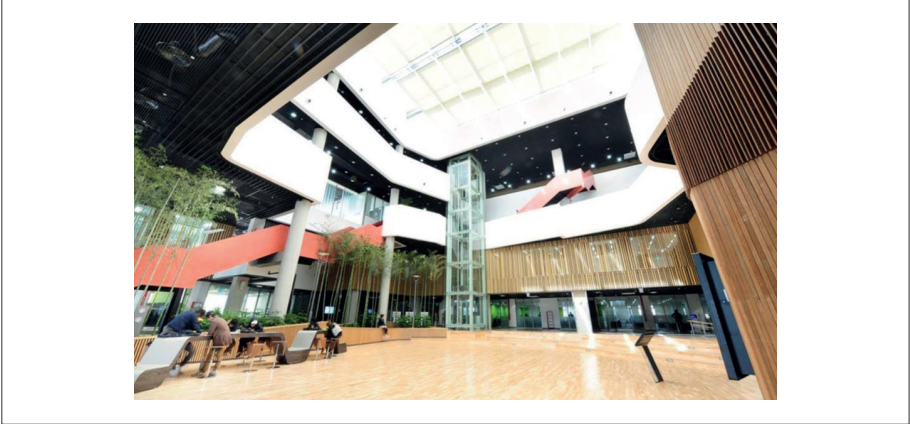
Kütüphane Dıştan Görünüm

Kütüphane, bodrum katı ve kullanıcılara sunulan 4 katıyla birlikte toplam 5 kattan oluşmaktadır. Bodrum katında özel koleksiyon ve depo, giriş katında bilgisayarlı çalışma salonları, okuma alanı ve seminer salonu yer almaktadır.

Resim 2

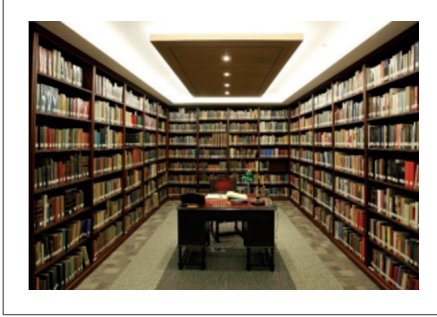
Kütüphane Giriş Katı

İkinci katında öğrenciler için 14 çalışma salonu, "MJU-LG Korean Studies Library" adlı koleksiyon, nadir eserler koleksiyonu, üniversitenin arşivi ve personel ofisleri bulunmaktadır.

Resim 3

Kütüphane ve MJU-LG Kore Çalışmaları

Resim 4

MJU Arşivi

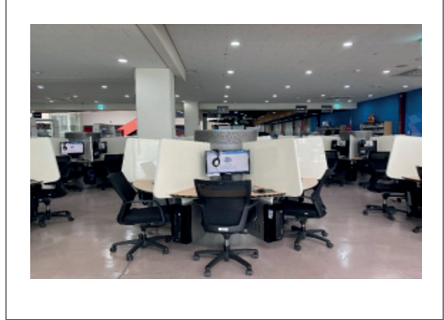
Resim 5

Video Kayıt Odası

Resim 6

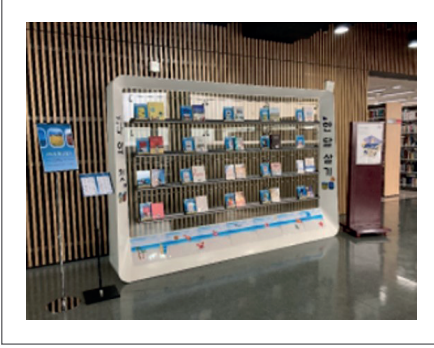
Çalışma Salonu

Son olarak kütüphanenin 4. katında ise öğrenciler için ayrılmış çalışma odaları, süreli yayınlar ve genel koleksiyon bulunmaktadır.

Resim 7

Çalışma Salonu

Resim 8

Genel Koleksiyon

Myongji Üniversitesi Kütüphanesi, teknolojik altyapı ve çevrimiçi hizmetlere sahiptir. Veri tabanları, dijital arşivler ve uzaktan erişim imkanları gibi hizmetlerinin olması araştırmacılara geniş kaynaklara ulaşma fırsatı sunmaktadır. Modern kütüphane binasıyla sadece kitapların bulunduğu mekan olmanın ötesine geçerek, araştırmacılara etkili öğrenme alanları, çalışma odaları ve grup çalışmalarını destekleyen ortamlar sunmaktadır. 2021-2027 rehberinde bahsedilen çıktılar, yazarların gerçekleştirdiği ERASMUS+ kapsamında yabancı dil pratiği, kültürler arası farkındalık, kişisel gelişim, özgüven ve motivasyon artması gibi karşılanmıştır.

ERASMUS+ Personel Değişim Programının kütüphanecilik mesleği ve kütüphaneciler için etkileri değerlendirildiğinde, kütüphanecilerin başka ülkelerdeki kütüphaneleri ziyaret etmesi ve kütüphanecilik mesleği kapsamında yapılanları gözlemlemesi çok iyi bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Bu fırsat araştırmacıya, kütüphanecilik alanında farklı bakış açısı kazandırmıştır. Araştırmacılara yurt dışında bir üniversite kütüphanesinin kütüphanecilik uygulamalarını gözleme imkanı bulup eksik ve geliştirilmesi gereken uygulamalar fark edilmiş ve yol gösterici olmuştur.

Bir diğer yararı, farklı kültürden kütüphaneciler ile iletişim kurmak, iş birliği yapmak, karşılıklı fikir alışverişine destek olmasıdır. Programa katılan kütüphaneciler, yerel düzlemde yaptıkları kütüphanecilik faaliyetlerini uluslararası alana taşımışlardır. Program bitiminde konuk ülkede edinilen bilgi ve deneyimler ulusal düzlemde paylaşılmıştır. Farklı fikirler kütüphanelere farklı perspektifler kazandırmıştır.

Yazarların, Myongji Üniversitesi Kütüphanesi'nde edinilen deneyimler doğrultusunda, farklı bir dilde kendi kütüphanesini tanıtıcı ve bilgilendirici sunum hazırlayıp o sunumu kütüphane yöneticilerine, kütüphane personeline ve üniversite yönetimine sunum yapmış olmaları sunum ve raporlama becerilerini geliştirmiştir. Ayrıca programın yabancı dilde konuşma pratiği edinilmesine olumlu katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır. Kütüphanecilerin mesleki becerilerinin yanında dil becerilerini de geliştirmesi uluslararası alanda bilgi ve deneyimlerini paylaşmalarına yardımcı olmuştur.

ERASMUS+ Personel Değişim Programı kapsamındaki ziyaret süresince yapılan görüşmeler, bilgi paylaşımları ve edinilen izlenimler neticesinde kütüphaneciliğin yenilikçi, değişikliğe açık ve sürekli kendini geliştirmesi gereken bir meslek olduğu keşfedilmiştir. Bu, kütüphanecilerin mesleki becerilerini sadece ulusal değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de geliştirmeleri gerekliliğini vurgulamıştır. Sonuç olarak, Myongji Üniversitesi Kütüphanesi ziyaretinin, ERASMUS+ Personel Değişim Programı kapsamında yer alan kütüphaneciler için çok yönlü ve zengin bir öğrenme deneyimi sunduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Arch Daily. (2023, 6 Ekim). Myongji University Bangmok Library / Gansam Architects & Associates. <https://www.archdaily.com/57299/myongji-university-bangmok-library-gansam-architects-associates>
- Çolaklar, H. (2004). Profesyonellik ve kütüphanecilik mesleği. *Bülten: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi*, 9-18. <https://acikerisim.bartın.edu.tr/bitstream/handle/11772/1031/Huriye%20%20c3%87olaklar8.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Çuhadar, S., Çanak, T. A., Çelik, S., Çetinkaya, İ., Güneş, G., Gürdal, G., Holt, İ., Kaya, E., & Kaygusuz, A. (2014). *2023'e doğru Türkiye'de üniversite kütüphaneleri: Mevcut durum, sorunlar, standartlar ve çözüm önerileri.isi*
- Çuhadar, S. (2020). Sivil Toplum Kuruluşlarına Genel Bakış ve ANKOS. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 137-151. <https://doi.org/10.36657/ihcd.2020.70>
- Eryılmaz, A., & Mutlu T. (2017). Yaşam boyu gelişim yaklaşımı perspektifinden kariyer gelişimi ve ruh sağlığı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(2), 227-249.
- European Union. (2021). ERASMUS+ Programme Guide 2021-2027. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/sites/default/files/2021-11/2022-erasmusplus-programme-guide.pdf>
- Michael Levine-Clark, & Toni Carter Dean. (2013). *ALA Glossary of Library and Information Science: Vol. Fourth edition*. ALA Editions.
- Myongji University (MJU). (2023, 5 Ekim). Introduction Myongji University. <https://www.mju.ac.kr/us/3472/subview.do>

- Şeşen, Y. (2017). Türkiye'de Kariyer Uzmanlık Sisteminin Tarihsel Gelişimi ve Bilgi ve Belge Yönetimi Açısından Durum Değerlendirmesi. *Türk Kütüphaneciliği* 2017, 31(1), 108-111.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. (2023, 15 Ekim). Yüksek Öğretim Kanunu. [https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2547&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5#:~:text=d\)%20%C3%9Cniversite%3A%20Bilimsel%20%C3%B6zerkli%C4%9Fe%20ve,birimlerden%20olu%C5%9Fan%20bir%20y%C3%BCksek%C3%B6%C4%9Fretim%20kurumudur](https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2547&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5#:~:text=d)%20%C3%9Cniversite%3A%20Bilimsel%20%C3%B6zerkli%C4%9Fe%20ve,birimlerden%20olu%C5%9Fan%20bir%20y%C3%BCksek%C3%B6%C4%9Fretim%20kurumudur)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2023, 10 Mayıs). Erasmus+ Programı. https://www.ab.gov.tr/erasmus-programi_53081.html
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2022, 26 Aralık). TDK Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkiye Ulusal Ajansı (UA). (2022). Erasmus+ Ana Eylem 1: Bireylerin Öğrenme Hareketliliği Programla İlişkili Olmayan Üçüncü Ülkeler ile Yükseköğretim Öğrenci ve Personel Hareketliliği KA171 Yükseköğretim Kurumları için El Kitabı 2022 Sözleşme Dönemi. <https://www.ua.gov.tr/media/iulp2xve/ka171-uygulama-el-kitabi-nihai.pdf>
- Türkiye Ulusal Ajansı (UA). (2023a, 25 Mart). Erasmus+ Nedir? <https://www.ua.gov.tr/anasayfa/icerikler/erasmus-nedir/>
- Türkiye Ulusal Ajansı (UA). (2023b, 30 Kasım). Erasmus+ Personel Hareketliliği Sıkça Sorulan Sorular. SSS. <https://www.sanko.edu.tr/wp-content/uploads/2021/04/Erasmus-Personel-SSS.pdf>
- Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (2023, 29 Kasım) Üniversitelerimiz. <https://www.yok.gov.tr/universiteler/universitelerimiz>